

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şule GÜZEL

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEVLETİN JEOPOLİTİK DÖNÜŞÜMÜ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şule GÜZEL

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEVLETİN JEOPOLİTİK DÖNÜŞÜMÜ

Danışman

Doç.Dr. Senem ATVUR

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Şule Güzel'in bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Tolga Öztürk

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Senem Atvur

Üye : Doç. Dr. Sanem Özer

Tez	Küreselleşme Sürecinde Devletin Jeopolitik Dönüşümü
Başlığı:	

Tez Savunma Tarihi : .../.../202...

Mezuniyet Tarihi : 06/07/2023

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Küreselleşme Sürecinde Devletin Jeopolitik Dönüşümü.” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımcı yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

...../...../ 2017

Şule GÜZEL

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Şule Güzel
Öğrenci Numarası	202052038004
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç.Dr. Senem ATVUR
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Küreselleşme Sürecinde Devletin Jeopolitik Dönüşümü
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	
Rapor Tarihi	
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %3 Alıntılar dahil: %5
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim. Gerekçe: Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Üyesi Danışman Öğretim Unvanı, Adı-Soyadı İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET

1.1. Siyasal Düşünceler Tarihi İçerisinde Devlete Yönelik Felsefi Yaklaşımlar	5
1.1.1. Ulus-devlet Öncesi Dönem	5
1.1.2. Modern Devlet.....	8
1.1.3. Ütopyalar ve İdeal Devlet	16
1.2. Modern Ulus-devlet.....	17
1.2.1. Modern Devletin Fiziksel Özellikleri	19
1.2.1.1. Meşru Şiddet Tekeli.....	19
1.2.1.2. Rasyonalite: Bürokrasi.....	21
1.2.1.3. Egemenlik: Meşruiyetin Kaynağı.....	23
1.2.1.4. Toplum: Yurttaşlık İlişkisi	24
1.3. Postmodern Devlet: Ulus-devletin Reddi	24
1.3.1. Postmodernizm	25
1.3.2. Uluslararası İlişkilere Postmodern Yaklaşım.....	27
1.3.3. Postmodern Yaklaşımda Devletin Yeri	30

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLETİN DÖNÜŞÜMÜ VE ELEŞTİREL JEOPOLİTİK

2.1. Jeopolitik Kavramı.....	33
2.2. Eleştirel Jeopolitik	35
2.2.1. Eleştirel Jeopolitiğin Küreselleşme Bağlamında Ele Alınması	39
2.2.2. Eleştirel Jeopolitiğin Eleştirisi	40
2.3. Klasik ve Eleştirel Jeopolitik Yaklaşımların Karşılaştırılması: Devletin Jeopolitik Dönüşümü	41
2.3.1. Jeopolitik Gelenek ve Söylem	43
2.3.1.1. Güvenlik.....	44
2.3.1.2. Bilgi, İktidar ve Güç İlişkisi.....	46
2.3.2. Coğrafya – Bilgi – Güç.....	50

2.3.3. Yeni Güvenlik Tehditleri ve Bunların Devletin Egemen Rolüne Sarsıcı Etkileri	52
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE DEVLETİN DÖNÜŞÜMÜNE ELEŞTİREL BAKIŞ

3.1. Küreselleşmenin Farklı Anlamları ve Boyutları	58
3.1.1. İktisadi Küreselleşme	60
3.1.2. Askeri Küreselleşme	63
3.1.3. Sosyo-Kültürel Küreselleşme	65
3.1.4. Siyasi Küreselleşme	67
3.2. Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar	68
3.2.1. Aşırı Küreselleşmeciler	68
3.2.2. Küreselleşme Karşıtları	69
3.2.3. Dönüşümcüler	70
3.3. Küreselleşme ve Ulus-devlet İlişkisi	71
3.3.1. Küreselleşme Söylemleri	73
3.3.1.1. Popülist, İliberal ve Milliyetçi Akımlar	72
3.3.1.2. Küyerelleşme (Glocalization)	73
3.3.1.3. Ulus-devlet Krizi	75
3.3.2. Bilgi – Güç İlişkisi	77
3.3.3. Küresel Güvenlik	78
SONUÇ	82
KAYNAKÇA	86

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AfD	Almanya İçin Alternatif Partisi
Bkz	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
COP	Taraflar Konferansı
Der.	Derleyen
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
Ed.	Editör
EIU	Economist İstihbarat Birimi
Ibid.	Aynı yer
IMF	Uluslararası Para Fonu
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	Türk Dil Kurumu
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
vb.	Ve benzeri
Vol.	Volume

ÖZET

Küreselleşmeyle birlikte, “sınırlı ve belirli bir toprak parçası üzerinde ulus kimliği çevresinde birleşen” ulus-devlet kavramı; ontolojik kaynakları bakımından bazı dönüşümler yaşamaktadır. Bunlar temel olarak; egemenlik, kimlik ve güvenlik bağlamında açıklanabilmektedir. Küreselleşmenin ekonomik, siyasi ve kültürel sonuçlarıyla birlikte sınır aşan etkileri sebebiyle; coğrafi söylemin genel geçer kabulü, farklı perspektiflerden incelemeye ihtiyaç duymaktadır. Küreselleşme ve bu bağlamda dönüşen uluslararası sistem, devlet kavramının normatif yönünün zayıflıklarını belirten çeşitli unsurlar ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, devletin ontolojik kaynaklarındaki değişimleri, jeopolitik teoriler ile modernitenin belirleyici unsurlarının eleştirel bakış açısı üzerinden değerlendirilmesini amaçlanmaktadır. Bu bağlamda analiz birimi olarak belirlenen devlet, eleştirel jeopolitik yöntem üzerinden incelenmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünü devlet kavramının ortaya çıkışı, modern devletin gelişimi, ulus-devlet yapılanması ve postmodern devlet anlayışı oluşturmaktadır. İkinci bölümde jeopolitik ve devlet ilişkisi eleştirel jeopolitik argümanlar üzerinden ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölüm, küreselleşme sürecinde devletin dönüşümüne eleştirel bakış çerçevesinde odaklanmaktadır. Çalışmanın sonucunda, uluslararası sistemin temel aktörü olan ulus-devlet yapılanmasının küreselleşme sürecinde ontolojik kaynakları bakımından jeopolitik anlamda dönüşüme uğradığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Devlet, Küreselleşme, Jeopolitik.*

ABSTRACT

GEOPOLITICAL TRANSFORMATION OF STATE IN GLOBALIZATION PROCESS

With globalization, the concept of the nation-state, “whose borders unite around the identity of a nation on a certain piece of land” is experiencing some transformations in terms of its ontological resources. These are basically; can be explained in the context of sovereignty, identity and security. Due to the economic, political and cultural consequences of globalization as well as its transboundary effects, the general acceptance of geographical discourse needs to be examined from different perspectives. Globalization and the transforming international system in this context reveal various elements that indicate the weaknesses of the normative aspect of the concept of the state.

This study aims to evaluate the changes in the ontological sources of the state, geopolitical theories and the determinants of modernity from a critical perspective. In this context, the state, which is determined as the unit of analysis, is examined through the critical geopolitical method.

The first part of the study consists of the emergence of the concept of the state, the development of the modern state, the structuring of the nation state and the postmodern understanding of the state. In the second part, the relationship between geopolitics and the state is discussed through critical geopolitical arguments. The third and final part focuses on the transformation of the state in the process of globalization within the framework of a critical view. As a result of the study, it has been determined that the nation-state structure, which is the main actor of the international system, has undergone geopolitical transformation in terms of its ontological resources during the globalization process.

Keywords: *State, Globalization, Geopolitics.*

TEŞEKKÜR

Bu süreçte yanımda olup desteğini esirgemeyen başta sevgili ailem olmak üzere, sabrını ve ilgisini gece gündüz hissettirerek tüm akademik serzenişlerime rağmen bana olan inancını kaybetmeyen danışmanım Doç. Dr. Senem ATVUR hocama ve çalışmanın ilerleyişinde yol gösterici akademik tavsiyelerinden ötürü istifade ettiğim tüm dostlarıma ve hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte, özellikle bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerin etkisiyle, uluslararası sınırların anlamsız hale geldiği oldukça karmaşık ilişkilerin vücut bulduğu bir sistem yapısı oluşmuştur. Bu küresel sistemden uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan ulus-devlet yapılanmaları farklı şekilde etkilenmişlerdir.

Küreselleşme; devletin ontolojik kaynakları olan egemenlik, kimlik ve sınır gibi kavramlarını yeniden düzenleyici bir anlama sahiptir. Devletin egemenlik, kimlik, güvenlik ve sınır kavramlarını oluşturan ve dönüştüren jeopolitik gelişmeler meydana gelmiştir. Küreselleşme bu jeopolitik süreçleri eleştirel bir yaklaşımla incelemeyi zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, devlet kavramının yapısal süreçleri ile küreselleşme kavramı çalışmanın temel konusunu; devletin ontolojik kaynaklarının nasıl bir dönüşüm geçirdiği, küreselleşmenin devletin düzenleyici rolüne ve ulus-devlet sistemine nasıl bir etkide bulunduğu, küresel sistemdeki güç mücadelelerine ve devlete atfedilen önem algısında nasıl bir değişim yaşandığı ve yaşanan bu gelişmelerin neden eleştirel jeopolitik yöntem üzerinden ele alınması gerektiği araştırma sorularını oluşturmaktadır.

Yapılan literatür taraması sonucunda konunun postmodernizm ve eleştirel kuramlar ile sıkça ele alındığı görülmektedir. Postmodernizm, devlet temelli uluslararası sistem yapısına eleştirel bir bakış açısı sunmakta ve devletin inşa edilme sürecine odaklanmaktadır. Bu bağlamda; Michael Foucault ve Jean Baudrillard öne çıkmaktadır. Foucault, bilgi ve iktidar arasındaki karşılıklı ilişkiye odaklanarak bir aktör olarak devletin hegemonya süreçlerinde söylem üzerinden inşa edildiğini ifade etmektedir.¹ Öte yandan Baudrillard, devletin içinde bulunduğu sistemi bir simülasyon olarak değerlendirmektedir. Eleştirel jeopolitik ise, söylem analizi üzerinden jeopolitik kültürün biçimsel, popüler ve yapısal yönünü inceleyerek “coğrafi bilgi ve politika” arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Eleştirel jeopolitik, postmodern çalışmalar altında jeopolitiğin devlet temelli üretilen bir bilgi olmasına odaklanarak klasik jeopolitik bağlamında ele alınan devletin ontolojik kökenini sorunsallaştırmaktadır. Gereoid O. Tuathail, Simon Dalby, Klaus Dodds eleştirel jeopolitik bağlamında öne çıkan isimlerdir.

Bu yaklaşımlar çerçevesinde hazırlanan çalışma, bilimsel araştırma metodolojisinden nitel araştırma yöntemine dayanmakta olup teorik çerçevesini; eleştirel kuramların postmodernizm ve jeopolitik ile uyumlu yönlerini ortaya çıkaran eleştirel jeopolitik kuramı

¹ Feldman, 2021: 52 – 53.

oluşturmaktadır. Bu bağlamda devlet kavramının gelişim ve dönüşüm süreçleri küreselleşme bağlamında ve postmodernist ontolojinin desteği ile eleştirel jeopolitik çerçevesinde ele alınmaktadır. İlâveten, modern devletin egemenlik kuramı ve güvenlik bağlamının teorik çözümlemesi ve küreselleşme etkisiyle teoriden farklılaşan pratik alanları incelenmektedir. Bu bağlamda karşılaştırmalı analiz yöntemine başvurulmaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünü oluşturan “Devlet” başlığı kapsamında öncelikle ulus-devlet öncesinde devlet kavramına yönelik yaklaşımlar ve felsefi temeller üzerinden ulus-devlete giden süreç ve modern devlet kavramı incelenmiştir. Daha sonra ulus-devlet kavramı, devletin fiziksel özelliklerini oluşturan meşru şiddet tekeli, rasyonalite, hukuk ve egemenlik bağlamında incelenerek modern ulus-devletin esasları belirtilmiştir. Sonrasında postmodern devlet kapsamında postmodernizme kavramsal bir açıklama getirilmiş ve postmodernizmin Uluslararası İlişkilerin önemine yönelik değerlendirilmelerine yer verilmiştir. Son olarak postmodernizmin ulus-devlete etkisi incelenerek ulus ve egemen kimliği üzerinden postmodernizmin ulus-devleti reddettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünü “Devletin Dönüşümü ve Eleştirel Jeopolitik” başlığı altında jeopolitik ve devlet ilişkisi oluşturmaktadır. Jeopolitiğe yönelik kavramsal bir girişin ardından eleştirel jeopolitik kuramının gelişimi açıklanmıştır. Sonrasında küreselleşmenin sebep olduğu kriz dönemleri jeopolitik bir yaklaşımla açıklanmış ve son olarak eleştirel jeopolitiğin klasik jeopolitik ile karşılaştırılması yoluyla devlete bakışlarındaki farklılıklar açıklanmıştır. Burada jeopolitik söylem üzerinden güvenlik olgusu ile bilgi, iktidar ve güç ilişkileri vurgulanmaktadır. Akabinde coğrafyanın bilgi ve güç üzerindeki etkisine yoğunlaşarak küreselleşmenin etkisiyle oluşan yeni güvenlik tehditleri ve bunların devlete etkisi incelenmiştir. Bunun sonucunda devletin küreselleşme sürecinde yaşadığı dönüşüm, eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Eleştirel jeopolitiğin; devlet temelli analiz yönteminden sıyrılması, daha az şiddet içeren uygulamaları ve bütüncül bakış açısı, küreselleşme sürecinde devletin eleştirisine zemin oluşturmaktadır.

Çalışmanın son bölümü “Küreselleşme ve Devletin Dönüşümüne Eleştirel Bakış” başlığı altında eleştirel jeopolitik ile bağlantılı olarak küreselleşme sürecinde devletin ve devletin temel unsurlarının nasıl değiştiğine odaklanmaktadır. Bu bölüm, küreselleşmeye yönelik kavramsal bir açıklamanın ardından sonra küreselleşmenin boyutları, küreselleşmeye yönelik geliştirilen farklı bakış açıları ve küreselleşmenin ulus-devlet ile ilişkisini içermektedir. Burada, küreselleşme söylemlerinin jeopolitik söylemler ile uyumlu olduğu

görülmektedir. Ayrıca küyerelleşme kavramı ve ulus-devlet krizi üzerinden küreselleşme bağlamında devlet tartışmalarının genişlemekte olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın genelinde benimsenen eleştirel yaklaşımın jeopolitik teoriler ile küreselleşme tartışmalarında devlet kavramının incelenmesine açıklık getirdiği görülmektedir.

Bu çalışmada devlet kavramının küreselleşme sürecinde geçirdiği dönüşümü açıklamak için kullanılan eleştirel jeopolitik ve postmodern teorinin, klasik jeopolitik ve modernizm akımının uygun strateji üretme konusundaki noksanlığına tamamlayıcı etki sağlayarak literatüre katkı sunması beklenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET

Devlet kavramı terim olarak Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde “Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık.” şeklinde tanımlanmaktadır.² Ahmet Cevizci ise devleti şöyle tanımlamaktadır:

“Toplumu yöneten kurallar ve yasalar yaratma otoritesine sahip ayrı bir kurumlar kümesi. Demokrasilerde hükümetlerin gelip gittikleri dikkate alınırsa, salt hükümete eşdeğer olmadığı gibi iktisat, okullar, toplum örgütleri benzeri örgütlü ve sürekli kurum ve davranış pratiklerinin bütün bir alanı olarak sivil topluma da karşıt olan bütünsel politik sistem.”³

Devlet; siyasi, felsefi, hukuki ve toplumsal anlamda çeşitli tanımlamaların yanında teorik incelemeler sonucunda farklı kuramsal çerçevelerin öznesi olmuştur. Devlet, özü itibariyle tartışmalı bir alan olarak zaman içerisinde gelişim göstermiştir.

Devlet kavramı, küreselleşme ve buna bağlı olarak dönüşen dünya sisteminin etkisiyle modern ulus-devletin doğuşundaki etki ve önemine yönelik zemin kaybı yaşasa da mevcut konjonktürde halen önemli bir konumdadır. Devlet, Philip Abrams’ın ifadesiyle onu incelemenin zorluklarına rağmen farklı bakış açılarıyla çeşitli alanların konusu olmuş ve olmaya devam etmektedir. Abrams “politika” ve “egemenlik” gibi ayırt edici kavramların devlet kimliğini açıklığa kavuşturmak yerine onu zedelediği ve devletin siyasal yaşam içerisinde yeniden ve yeniden düzenlenecek şekilde sembolik bir kimliğe bürünmesi gibi sebeplerle devleti incelemenin zorluklarına dikkat çekmiştir.⁴ Gerçekten de; devleti tanımlamaya yönelik yoğun bir çaba olsa da, devletin özü itibariyle farklı perspektiflerin odağında olması kapsayıcı bir yaklaşımla devleti incelemeyi sorunlu hale getirmektedir.

Ulus-devlet öncesi devlete yönelik yaklaşımların temelleri klasik ve modern dönem siyaset felsefesine dayanmaktadır. Bu bağlamda klasik dönemin temsilcilerinden Antik Yunan filozofları Sokrates, Platon ve Aristoteles’in devlet anlayışları öne çıkarken, onları modern devlet anlayışının temellerini atan Machiavelli, La Boétie, Jean Bodin ve Thomas Hobbes’un

² <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 10.04.2023).

³ Cevizci, 2003:101.

⁴ Abrams, 1988: 60-82.

aralarında yer aldığı düşünürler takip etmektedir. Hobbes devleti insanların fiziki güvenliklerini sağlayan bir egemen güç olarak tasvir etmekte ve Toplum Sözleşmesi ile bu devletin sistematik bir biçimde temellendirmesini sunmaktadır. John Locke, insan haklarını merkeze alan bir devlet tanımlamış; Montesquieu, teorik bir temellendirme ile siyaseti ayrı bir bilim olarak ele almış ve en nihayetinde Jean-Jacques Rousseau ile halk egemenliği kavramı doğmuş ve ulus-devletin temelleri atılmıştır.

Akademik konjunktürde Max Weber ile belirginleşen modern anlamda devlet; meşru şiddet tekeli, hukuki yapısı, yurttaşlık ilişkisi ve bürokratik yetenekleriyle siyasal sistem içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. 1648 Westphalia Antlaşması sonrası kurulan ulus-devlet, halka ve merkezi yönetime güçlü araçlar sağlamıştır. Bunlar; örgütlü yönetim yapısı bürokratik işleyiş biçimi ve yasal düzenlemeler olarak belirtilmektedir.

1.1. Siyasal Düşünceler Tarihi İçerisinde Devlete Yönelik Felsefi Yaklaşımlar

İnsanların birlikte yaşamaya başlaması ile düzenli yönetim (devlet) ihtiyacı doğmuştur. Klasik siyaset felsefesinde devletin doğal olduğu görüşü hakimdir. İlâveten devleti idealize eden normatif önermeler bulunmaktadır. Modern devlet temsilcileri ise; devlet kavramının doğal olmadığını ve normatif değerlerden bağımsız incelenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

1.1.1. Ulus-Devlet Öncesi Dönem

Klasik dönem filozoflarının devlete yönelik bakış açılarının temelini, insan doğasına ilişkin geliştirilen kuramlar oluşturmaktadır. Buradaki hâkim ve ortak görüş devletin doğal olduğu yönündedir. Devlete yönelik çözümlemeler genel itibarıyla, insanı erdeme yani mutluluğa ulaştıracak bir alanın varlığı ile sınırlıdır. Bunun dayanağını ise, ahlaklı ve erdemli siyaset oluşturmaktadır. Klasik siyaset felsefi bu yönüyle normatif bir yaklaşıma sahiptir.

Sokrates'e göre devlet⁵ veya onun tabiriyle *polis*, bireyler tarafından oluşturulan ve yasalarının sözleşmeye dayandırıldığı bir kurumdur.⁶ Devletin doğal fakat sonradan oluşan yapısı, kendisine yöneltile eleştiri ve sorunların devletin kendisinden değil temsilcilerinden kaynaklanmasına işaret etmektedir. Sokrates, devletin politik yönünü açıklamak için yönetimden ziyade “genel iyi/kamusal iyi” gayesi ile doğruluk ve adalet kavramlarını barındıran ahlaki bir çerçeve kullanmaktadır.⁷ Nitekim Sokrates, her bir yurttaşın devletten

⁵ Klasik siyaset felsefesinde devleti ifade eden “politica” kelimesi kullanılmaktadır.

⁶ Cevizci, 2012:55.

⁷ Baştürk, 2021:80.

gelecek her türlü eyleme boyun eğerek yalnızca yasaların izin verdiği ölçüde davranmaları gerektiğini savunmaktadır.⁸ Bu anlamda devletin yasalarını her şeyin üzerinde tutmaktadır.

Platon ise hocası Sokrates’e benzer bir biçimde devleti insanların bir arada yaşama gereksiniminin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkarmaktadır.⁹ Platon, Türkçeye “Devlet” olarak tercüme edilen *Politeia* adlı eserinde *ideal devlete* yani erdeme (mutluluğa) ulaşmanın yolunun, devlet yönetiminin bilgelik ve cesaretle donanmış filozof ve yardımcılara teslim edilmesinden geçtiğini söylemektedir.¹⁰ Platon’a göre bilgelik ve erdem yakından ilişkilidir bu yüzden erdeme ulaşmanın yolu bilgelikten yani eğitimden geçmektedir.¹¹ Platon bunu Sokrates’in ağzından şöyle dile getirmektedir.

“Filozoflar bu devletlerde kral ya da şimdi kral, önder dediklerimiz gerçekten filozof olmadıkça, böylece aynı insanda devlet gücüyle akıl gücü birleşmedikçe, kesin bir kanunla herkese yalnız kendi yapacağı iş verilmedikçe...bu devletlerin başı dertten kurtulmaz, insanoğlu da bunu yapmadıkça tasarladığımız devlet mümkün olduğu ölçüde bile doğamaz.”¹²

Filozof-kral olarak nitelendirilen ve oldukça iyi bir eğitimle donatılmış bu yönetici grup, organik toplum yaşamını muhafaza etmek açısından da önemlidir.¹³ Nitekim, değişimin düzen bozucu etkisi olduğunu düşünen Platon *ideal devleti*, tarihsel ve toplumsal tüm değişimlerin tehdit edici etkisinden olabildiğince uzak bir biçimde tasarlamıştır.¹⁴ *İdeal devletteki* toplum, dış etmenlerden azade olmasının yanında topyekûn bir biçimde devletin devamlılığını güçlendirmek için çaba göstermelidir. Bunun yolu ise her birey için kendine göre iş payı yüklemek ve inanç veya zorlama yoluyla toplumu birleştirmektir.¹⁵ Böylece; devlet, seçkin yurttaşlar yetiştirerek oluşturduğu toplumun erdeme (mutluluğa) ulaşmasını sağlamış olacaktır.

Platon’un öğrencisi Aristoteles’e göre devlet; nüfus ve toprak parçasından oluşmaktadır.¹⁶ Burada bahsi geçen nüfus devletin parçasıdır ve en iyi devlette nüfus fazla ama sınırlandırılmış olmalıdır; toprak parçası ise her kentin gücüne ve etkinliğine göre değişkenlik gösterebilmektedir.¹⁷ Platon’un aksine Aristoteles, devletin doğal fakat insan

⁸ Platon, 2021: 34.

⁹ Yalçinkaya, 2015:98.

¹⁰ Urhan, 2020: 121.

¹¹ Gülcan, 2011: 114.

¹² Platon, 2017: 181.

¹³ Yalçinkaya, 2015: 102 – 103.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Platon, 2017: 237.

¹⁶ Aristoteles, 2020: 226.

¹⁷ *Ibid.*

iradesine bağılı olduğunu savunmaktadır.¹⁸ Ona göre devlet, doğal bir birliktelik değil fakat bir ortaklık biçimidir.¹⁹ İlâveten devlet, ona katılanlar arasındaki farklılıklar üzerinde sağlanan bir dengedir.²⁰ Ayrıca Aristoteles, devletin eşitlerin birlikteliği olduğunu savunmaktadır.²¹ Ona göre devlet tüm insanları eş bir tür olarak kapsamakta fakat erdemli topluma ulaşmak için siyasal yaşama uyum sağlayacak biçimde yönetici erkin sahip olması gereken kabiliyetteki insanları yönetim kademesinde üstün kılmaktadır.²²

Aristoteles devleti bir gelişimin son evresi olarak görmektedir. Başka bir ifadeyle devlet, bu gelişim sürecinin tamamlandığı aşamadır. Yani devletin oluşumuyla birlikte devlete dahil olan insan topluluğu yetkin bir düzeye ulaşmıştır.²³ Bu bağlamda devlet; birey, aile ve kent gibi kavramlardan üstün olmasının yanında siyasal yaşama eşittir. Aristoteles bu sebeple insanın “siyasal bir hayvan” olduğunu ve doğası gereği siyasallaşmaya meyilli olan insanın ancak bu siyasal ortam içinde iyi yaşama erişebileceğini söylemektedir.²⁴ Aristoteles en iyi devleti belirleyebilmek için en iyi ve en çok istenen yaşam şeklinin ne olduğunu belirlemek gerektiğini ve bunu sağlamanın da kendi kendine yeten bir toplumdan geçtiğini söyler.²⁵

Roma dönemi siyaset adamı ve filozoflarından Cicero ise Devlet Üzerine (*De Re Publica*) isimli çalışmasında devlet²⁶, yurttaş ve yasa kavramlarına yoğunlaşmış ve bu kavramların birbirleriyle olan ilişkilerini tartışmıştır. Cicero’ya göre insanlar, güvenlik kaygılarından ziyade doğal ve içgüdüsel olarak devleti kurmak için bir araya gelmektedirler.²⁷ Platon okulu felsefesinden etkilenen ve hocası Aristoteles’e benzer bir şekilde Cicero da insanların sosyal bir varlık olduğunu bu yüzden yalnız kalamadığını savunmaktadır. Ona göre erdem kullanıldıkça elde edebilecektir ve bu sebeple genellikle filozoflardan oluşan yönetici grubun devlet yönetimindeki başarısı erdemi belirlemektedir.²⁸ Cicero bu yüzden devleti halkın bir işi veya mülkiyeti olarak tanımlamış ve yönetim ve mülkiyet arasında yakın bir ilişki kurmuştur.²⁹

¹⁸ Urhan, 2020: 140.

¹⁹ Aristoteles, 2020: 51.

²⁰ Aristoteles, 2020: 49.

²¹ Wood, 2008: 41.

²² Öztanrıkulu, 2011: 90.

²³ Zabcı, 2015, 140.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Aristoteles, 2020: 219.

²⁶ Cicero devleti günümüzdeki anlamından ziyade Platon ve Aristoteles’te sıklıkla karşımıza çıkan “politeia” kelimesi yerine ve yönetim biçimlerini ifade etmek için kullanmıştır. Bkz: Yılmaz, 2015: 181.

²⁷ Çoşkun, 2007: 13.

²⁸ Cicero, 2021: 8.

²⁹ Yılmaz, 2015: 181.

1.1.2. Modern Devlet

Devletin yapay olduğu görüşü, modern anlamda siyaset felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Bu bir anlamda klasik siyaset felsefesine yönelik bir eleştiri sunmaktır. Modern anlamda siyaset felsefesinin ayırt edici özelliği; siyasal alanı ve devleti normatif değerlerden bağımsız bir şekilde açıklama çabasıdır. Bu yönüyle modern siyaset felsefesi ve temsilcileri, devletin nasıl olması gerektiğinden ziyade devletin mevcut olgularını incelemeye yönelmektedir. Bu bağlamda modern devletin oluşumuna kaynaklık eden isimlerin devletle ilgili yaklaşımları incelenmelidir.

Machiavelli, “Devlet” in terim olarak siyasal yazına kabulünü sağlamış³⁰ ve kendinden önceki klasik siyasi düşünce anlayışına farklı bir yaklaşım getirmiştir. Bu farklılık; onun siyasal kuramların nasıl olması gerektiğini tartışmak yerine siyasal olguları incelemeye yönelmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple Machiavelli ile modern dönem siyaset felsefesinin temelleri atılmıştır. Machiavelli, Platon ile öne çıkan klasik dönem temsilcilerinin en iyi yönetim biçimi olarak idealize ettikleri devlet modeli ve yöneticilerinin sahip olması gerektiği varsayılan erdemli (ideal) siyaseti reddetmiş ve bunun yerine somut gerçeklikleri temel almıştır.³¹ Ona göre temel mesele en iyi iktidar biçimi değil; iktidarın nasıl kazanılacağı ve korunacağıdır.³² Machiavelli bu iktidar olarak gördüğü devletin prenslik ve cumhuriyet şeklinde yapılanmasına vurgu yapar. Bu bağlamda, Prens (*Il Principe*) adlı kitabında farklı prenslik modellerini açıklayarak kazanması güç de olsa yeni prenslik modelini benimsemiş ve bu modelde bir prensin (ya da devletin) güçlü bir merkezi otorite ile egemenliğini kuvvetlendirmesi gerektiğini vurgulamıştır.³³ Söylevler (*Discorsi*) adlı kitabında ise kurumsallaşmış devlet yapısına dayanan cumhuriyetçi bir model benimsemiş ve bu defa yurttaşların davranış biçimlerine yoğunlaşmıştır.³⁴

Prens kitabının 18. bölümünde kazanmak için; *kurallar* (insanlar için) ve *zor* (hayvanlar için) şeklinde biçimlenen iki yoldan birinin gerekliliğinden bahsedilmektedir.³⁵ Machiavelli başarılı olmak isteyen bir prensin gerektiğinde hayvanlara yaraşır görünen *zor* yolu da kullanması gerektiğini ve insan ile hayvanı birbirinden ayıran ahlak ve değerler

³⁰ D’entreves, 2021: 130.

³¹ Baştürk, 2021: 200.

³² Ağaoğulları, 2015: 325.

³³ Machiavelli, 2020: 17 – 34.

³⁴ Beriş, 2019: 8.

³⁵ “Kazanmanın ancak iki yolu olduğunu bilmelisiniz. Bu yollardan biri kurallardan, diğeryse zorla almaktan geçer. İlki insanlara, diğeri hayvanlara yaraşır. Lakin ilki çoğunlukla yeterli olmadığından, ikinci yolu kullanmak gerekli olur. Bu sebepten, bir prensin hem insanların hem de hayvanların yolunu takip etmesi gerektiğini iyi bilmesi gerekir.” Bkz: Machiavelli, 2020: 77.

normunun aksi bir şekilde siyasal alanın bunları birleştirdiğini öne sürer.³⁶ Machiavelli böylece, siyasal alanın; hukuki normlar, değer yargıları ve her türlü ahlaki zeminden bağımsız bir alan olarak özerk bir biçimde konumlanmasına ve devlet tanımlanmasında benimsenen normatif yöntemin değişmesine öncülük etmiştir.

Etienne De La Boétie, yaşadığı – ulus-devlete giden süreçte önemli değişimlerin meydana geldiği – dönemin etkisiyle modern devlete yönelik kayda değer saptamalarda bulunmuştur. La Boétie, Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev (*Le Discours de la Servitude Volontaire*) adlı eserinde mutlak monarşiye karşı çıkarak devlet egemenliğini ve insanların neden itaat ettiğini sorgulamaktadır. La Boétie, öncelikle insanın siyasal bir hayvan olduğu görüşünü; siyasal olanın iktidara sebep olarak tahakküm ilişkisi kuracağı ve bunun en nihayetinde mutsuzluk getireceği düşüncesi ile reddeder.³⁷ Bunun sebebi La Boétie’nin tiranlık olarak ifade ettiği merkezileşen mutlak monarşinin kamu yararına olmadığı görüşünden kaynaklanmaktadır.³⁸ İşte tam da bu sebepten La Boétie, insanların özgürlüklerini arzulamak yerine tiranlık altına girmelerini *gönüllü kulluk* olarak nitelendirmektedir. Gönüllü kulluk altına giren insanların gerekçeleri ise “toprak kölesi olarak doğmaları ve kullukla yetiştirilmeleri” olarak sıralanmaktadır.³⁹ Yani insan doğuştan siyasal bir hayvan değildir fakat gönüllü kulluk arzusu ile tiranlığa boyun eğerek zaman içerisinde siyasal bir özellik kazanmaktadır.⁴⁰ Nitekim La Boétie doğal olanın *özgürlük* olduğunu düşünmektedir. Ona göre insan; doğal olarak özgür doğmakta fakat bunu savunma iradesi, siyasal iktidara gönüllü bir biçimde boyun eğmektedir.⁴¹ Çünkü bu siyasal iktidarın kaynağı da halk yani özgür doğan insandır. Bu durum siyasal iktidarın egemenliğini sağladığı bir güç haline gelmesine sebep olduğundan; siyasal olan iktidarda kalmak için gönüllü kullarının varlığından başka bir şeye ihtiyaç duymamaktadır.⁴² Kısacası La Boétie’ye göre devlet; meşruiyetini iktidar ilişkisi kurduğu insanların gönüllü kulluk etmesinden kazanan siyasal bir otoritedir. La Boétie bu siyasal otoriteye yani devlete bir alternatif sunmaz ve bunu geliştirmenin yollarını aramaz. Ona göre siyasal iktidarın ortaya çıkışı akla yatkın yani doğal olmamakla birlikte geri dönüşü yoktur, bu sebeple devlete karşı çıkmanın tek yolu olarak sivil itaatsizliği⁴³ savunmaktadır.⁴⁴

³⁶ Ağaoğulları, 2015: 331 – 332.

³⁷ Yalçinkaya, 2015: 383.

³⁸ Boetie, 2021: 16.

³⁹ Ibid.: 47.

⁴⁰ Yalçinkaya, 2015: 380.

⁴¹ Boetie, 2021: 30.

⁴² Çelen, 2018: 172.

⁴³ Sivil itaatsizlik; halkın yönetime direnme hakkının, hukuk devleti ilkesinden taviz vermeden ve şiddet içermeyen yollarla barışçıl bir şekilde gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Bkz: Kırılı, 2015: 446.

Jean Bodin, devlet ve ona yüklediği egemenlik anlayışıyla siyaset felsefesinde modern devlet ve egemenlik teorisinin gelişimine öncülük etmiştir. *Devletin Altı Kitabı (Les Six Livres de la Republique)* isimli çalışmasına *devlet nedir* sorusu ile başlamış ve buna oldukça net bir cevap vermiştir.⁴⁵ Ona göre devlet, “Birçok ailenin ve bu ailelere ortak olan şeylerin egemen erk tarafından doğrulukla yönetilmesidir.”⁴⁶ Bodin bu tanımıyla, egemenlik kavramını devletin ayırt edici bir unsuru olarak ilk kez ortaya koymuştur.⁴⁷ Çünkü egemenlik; hukuki iktidar ve bağımsızlığın terkip edilmiş bir ifadesi olarak devletin üstün temsil gücünü açıklamaya hizmet etmektedir.⁴⁸ Öyle ki egemenlik, yönetim (buyurma) erkinin en yüce halidir.⁴⁹ Bodin egemenliği ise “yasalar tarafından kısıtlanmayan, yurttaşlar ve tebaa üzerindeki en yüksek güç” olarak tanımlar.⁵⁰ Bu üstün güç, “sürekli ve mutlak” olduğundan devlet iktidarının vazgeçilmez ve tamamlayıcı unsurudur.⁵¹ Bodin’e göre egemenliğin esas işlevi yasa yapmaktır ve bu sayede egemenlik hukuki bir zemine sahip olmaktadır fakat devlet, egemenliği sayesinde bu yasaların bağlayıcılığından uzaktır.⁵² En yüksek güç olarak devletin varlığını hukuksal açıdan egemenliğe borçlu olması Bodin’in egemenlik kavramının hukuki boyutunu göstermektedir.⁵³ Bodin, egemenliğin yasa yapıcı işlevini; güç ve şiddet normlarının devlet iktidarını diğer iktidar türlerinden ayırmak için ortaya koyduğu hakça ve adil bir yönetime dayandırmaktadır.⁵⁴ Kısacası Bodin egemenlikle donattığı devleti; örf, adet ile geleneksel anlamda benimsenmiş ve kutsal sayılan ilahi güç ya da doğa yasalarından ziyade pozitif hukuka bağlı bir yasa koyucu, mutlak bir irade olarak karşımıza çıkarır. Bu mutlakiyet aynı zamanda devletin hükümetten farkını ortaya koymaktadır. Devletin sürekli ve mutlak egemenliği sabit iken hükümetin iktidar düzenlemeleri değişkenlik gösterebilmektedir.

Bodin egemen devlet iktidarını diğer iktidar türlerinden ayırmak için üç farklı terim sunar. Bunlardan ilki; maddi iktidarın güç ve şiddet tekeline dayanan doğru yönetim anlayışıdır.⁵⁵ Bodin; egemenlik düşüncesinde devlet iktidarını Tanrı iktidarından ayırmış olsa da iktidarın politik yönünü ahlaktan bağımsız tutmamaktadır. Politik olanı ahlaki siyaset

Kavramın öncüsü Henry David Thoreau, “en iyi en hükümet hiç hükmetmeyendir” diyerek modern devlet ve iktidar anlayışına eleştirel bir bakış sunmaktadır. Bkz: Thoreau, 2019: 5.

⁴⁴ Yalçinkaya, 2015: 387.

⁴⁵ Ekiz, 2020: 647.

⁴⁶ Yalçinkaya, 2015: 404.

⁴⁷ D’entreves, 2021: 127.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Yalçinkaya, 2015: 407.

⁵⁰ Dunning, 1896: 92.

⁵¹ D’entreves, 2021: 128.

⁵² Dunning, 1896: 94.

⁵³ Arslanel ve Elyücel, 2011: 6.

⁵⁴ Cevizci, 2012: 267.

⁵⁵ Yalçinkaya, 2015: 405.

olarak tanımlar ve bu da doğru yönetimin temelini oluşturmaktadır.⁵⁶ İkincisi; paternalist bir anlayışın hâkim olduğu biçimiyle devlet yönetimine örnek teşkil eden ailelerin yönetimidir.⁵⁷ Ona göre baba figürünün egemen olduğu aile yapısı devletin minimal anlamda bir modelini oluşturmaktadır.⁵⁸ Üçüncüsü ise; devleti kamusal olana içkin kılarak özel ve kamusal alan arasındaki ayrımın uyumlu bir şekilde sürdürülmesine imtina gösteren ortak şeylerin dengeli olarak yönetilmesidir.⁵⁹ Bu yönetim anlayışı ve kamusal/özel ayrımı, devletin kurumsallaşması yönünde bir adımdır.⁶⁰ Devletin kurumsallaşması Bodin ile başlamış ve Toplum Sözleşmesi kuramcıları ile gelişim göstermiştir.

Bodin'in egemenlik kuramının epistemolojisini farklı bir biçimde sunan Thomas Hobbes, *Toplum Sözleşmesi* kuramı ile Sözleşmecilerin⁶¹ ilki kabul edilmektedir. Hobbes devletin varlığını insanın doğa durumundan yola çıkarak açıklamaktadır. Hobbes'a göre devlet; "istenci belli sayıda insanın yaptığı sözleşmeyle, hepsinin istenci olarak kabul edilen ve onların güçlerini ve kaynaklarını ortak savunma ve barış için kullanacak olan tek bir kişidir."⁶² Leviathan ya da Bir Din ve Dünya Devletinin Özü, Biçimi ve Erki (*Leviathan or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil*) isimli kitabında *Leviathan* olarak nitelendirdiği egemen devleti anlatmaktadır. *Leviathan* kelimesi İncil'de geçen, mağlup etmesi mümkün olmayan bir deniz canavarıdır ve Hobbes da bu terimi insan doğasının kendi çıkarları peşinde koşmasına yani bencil oluşuna dayandırmaktadır.⁶³ Aynı zamanda *Leviathan*, Toplum sözleşmesi sonrasında oluşturulan devletin birey karşısındaki gücünü temsil etmektedir.⁶⁴ İnsan doğa durumunda⁶⁵ kendini diğer insanlardan koruma ihtiyacı hissetmektedir çünkü Hobbes'a göre, "insan insanın kurdudur". Bu doğa durumu yani insanın güvenlik kaygısı esasen doğal değildir çünkü çevresel faktörlerden ve zaman-mekân ilişkisinden etkilenmektedir.⁶⁶ Doğa durumundan devlete geçiş bu yönüyle insanın sivil-politik toplum bilincine ulaşması anlamına da gelmektedir. Hobbes devleti, doğa durumundan dolayı savaşa yatkın olanın insanlar arasında barışı sürekli kılacak güvenlik

⁵⁶ Cevizci, 2012: 267.

⁵⁷ Yalçinkaya, 2015: 406.

⁵⁸ Cevizci, 2012: 267.

⁵⁹ Yalçinkaya, 2015: 407.

⁶⁰ Cevizci, 2012: 268.

⁶¹ Sözleşmecilik; politik anlamda bir otorite olan devletin temellendirilmesinde ve meşrulaştırılmasında Toplum Sözleşmesi yoluyla benimsenen politik öğretilerdir. Başlıca temsilcileri; Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau gibi filozoflardan oluşmaktadır. Bkz: Cevizci, 2003: 369.

⁶² Hobbes, 2014: 84.

⁶³ Urhan, 2020: 210.

⁶⁴ Cevizci, 2003: 250.

⁶⁵ Hobbes doğa durumunu sivil toplumun olmayışı anlamında kullanmaktadır. Ona göre sivil toplumun kurulmaması insan hayatının ıskallılığını göstermektedir. Bkz: Murteza, 2021: 37.

⁶⁶ Baştürk, 2021: 257.

sağlayıcısı, egemen bir güç olarak ortaya koymaktadır.⁶⁷ Bu güç; devletin varlığı anlamına gelmektedir çünkü gücü sağlayan, insanların kendi güçlerini bir sözleşme yoluyla devrettikleri devlettir. Yani Hobbes’a göre devlet; insanların uzlaşma sonucunda vardıkları bir yapıdır ve bu sebeple doğal değildir. Hobbes’un devleti yurttaşlarının refahını gözeten, onlara yardım ve istihdam imkânı sağlayan bir devlettir ve bu siyasal yaşamın devamlılığı için elzemdir.⁶⁸ Bu özelliklerinden dolayı Hobbes’un egemen devleti sosyal görevlere sahiptir.

Hobbes’un devlet kuramı ve egemenlik anlayışı “modern devletin ilk modern kuramı” kabul edilmektedir.⁶⁹ Hobbes tıpkı Bodin gibi, egemenliği devlete ait görmektedir. Bu egemenlik de güç ile bezenmiştir. Hobbes bu güce belirgin sınırlar çizmemiş olsa da sınırsız olarak kabul ettiğini gösteren bir imada da bulunmamıştır. Her ne kadar Hobbes’un devleti bir hukuk devleti sayılmasa da pozitif hukuka dayalıdır bu sayede de kurumsallaşmıştır.⁷⁰ Bu sebeple, devletin oluşumu ve sivil-politik topluma geçiş hukukun doğuşuna eş kabul edilmektedir.⁷¹ Hobbes’a göre bir şeyi yapıp yapmama özgürlüğü “hak”; yapılan veya yapılmayan şeylerin belirlenip buna göre bir iradenin ortaya konması ise “yasa” olarak kabul edilir.⁷² Egemen güç olarak devletin görevi ise; bu hakların adilane ve yasaların hukuki anlamda eşitçe uygulanmasını sağlamaktır.⁷³ Hobbes ayrıca kiliseyi devlet otoritesinden ayırmamaktadır. Çünkü egemenlik tek ve bölünemezdir ve devlet dışındaki bir iktidar biçimi egemenliğin bu ilkesine zıt düşmektedir.⁷⁴ Yine de Hobbes’un egemenlik kuramı uhrevi hakların aksine sözleşmeye dayanmaktadır. Bu yönüyle de egemen devletin iktidarı, özgün ve sistematik bir şekilde işleyen bölünemez, devredilemez ve mutlak bir iradeyi temsil etmektedir.

Benedictus Spinoza, devletin temel amacının bireylerin güvenliğinden ziyade özgürlük sağlamaya yönelik olduğunu savunmuştur. Ona göre insan, doğası gereği korkularıyla hareket edip köleleştirilebilen bir varlıktır.⁷⁵ Fakat Spinoza; “akıl, bilgeliğin zirvesine erişinceye değin kapasitesini arttırdığı”⁷⁶ düşüncesi ile bu korkuların yerini gerçek bilgiye bırakacağını söylemektedir. Spinoza tıpkı Aristoteles gibi insanın sosyal ve devletle eş zamanlı bir varlık

⁶⁷ Zabcı, 2015: 441.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ D’entreves, 2021: 134.

⁷⁰ Zabcı, 2015: 446.

⁷¹ D’entreves, 2021: 136.

⁷² Urhan, 2020: 212.

⁷³ Zabcı, 2015: 450.

⁷⁴ Zabcı, 2015: 447 ve D’entreves, 2021: 141 – 142.

⁷⁵ Zabcı, 2015: 457.

⁷⁶ Akıl insana doğuştan bir düşünme kabiliyeti vermektedir ve bunu doğru kullanmayı öğrenen insan hakiki bilgiye ulaşabilmektedir. Bkz: Spinoza, 2019: 45 – 61.

olduğunu söylemektedir. Ona göre, “insanın olduğu yerde devlet, devletin olduğu yerde insan vardır”.⁷⁷ Spinoza siyaset felsefesini de insanın aklını kullanarak özgürleşmesi düşüncesi üzerine inşa etmektedir. İnsanın en yüksek amacı özgürlüktür ve bunu sağlayacak olan da sosyal bir ortam içerisinde insanın aklını ve özgür iradesini kullanarak toplum sözleşmesi yoluyla tahsis ettiği devlettir. Spinoza bu devleti insanların özgür ve mutlu yaşamalarına imkân sağlayan bir araç olarak görmektedir.⁷⁸ Nitekim Spinoza devletin halk üzerinde bir hak iddia ederek değil fakat özgür bir halk tarafından kurulduğunu söylemektedir.⁷⁹

Siyasal liberalizmin ilk temsilcisi olarak kabul edilen John Locke’un siyaset felsefesi, insan doğasının iyiliği düşüncesi üzerinde temellenmektedir. Locke insan beyninin *tabula rasa* yani “boş bir levha” olduğunu öne sürmektedir. Ona göre, insan zihninde doğuştan geldiği varsayılarak verili kabul edilen her şey akıl yürütme iradesinden yoksundur. Locke bu düşüncesiyle ampirik bilgi kuramına katkı sağlamaktadır.⁸⁰ Locke, doğa durumunda tüm insanların doğal olarak eşit ve sınırsız bir özgürlüğe ve bunların yanında akılcılığa sahip olduğunu söyler.⁸¹ Sınırsız özgürlük anlayışı başka bir irade altında olmamak anlamına gelmekle birlikte doğa yasasına tabidir.⁸² Doğa durumunda insanların, kendi çıkarlarını koruma amacı güderek uzlaşıya dayalı bir sözleşme yapmaya teşebbüs etmeleri de akılcılık ile donatılmış olduklarını göstermektedir.⁸³ Fakat doğa durumundaki insanların zaten eşit, özgür ve akılcı olmaları onların sözleşme sonrası kurulan devlet ve politik-sivil topluma ihtiyaç duymamalarını gerektirmektedir.⁸⁴ Yine de potansiyel bir savaş tehdidini bertaraf etmek için toplum sözleşmesi yoluyla politik-sivil topluma geçiş devletin varlığına işaret etmektedir. Bu devlet, olası bir savaş durumunda başvurulabilecek tarafsız bir gücün temsilidir.⁸⁵ Locke sözleşme ile kurulan bu devlete insan haklarının temel olduğu bir sınırlama getirmektedir.⁸⁶ Locke bu konuyla ilgili olarak politik-sivil toplumun oluşmasında rızanın önemini dile getirmektedir. İnsanların toplum sözleşmesi yoluyla bir siyasal iktidara tabi olmaları kendi rızaları dahilinde olmakta ve ortak rıza sonucu belirlenen güce haklarını emanet ederek bu güce sorumluluk yüklemektedirler.⁸⁷ Böylece devlet; bireylerin canını, mallarını ve

⁷⁷ Urhan, 2020: 229.

⁷⁸ Cevizci, 2012: 313.

⁷⁹ Spinoza, 2018: 67.

⁸⁰ Zabcı, 2015: 481.

⁸¹ Urhan, 2020: 247.

⁸² Cevizci, 2012: 336.

⁸³ Zabcı, 2015: 486.

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ Urhan, 2020: 248.

⁸⁶ Arslanel ve Eryücel, 2011: 12.

⁸⁷ Zabcı, 2015: 496 – 497.

özgürlüklerini korumakla yükümlü olarak ortaya çıkan zararın giderilmesinde düzenleyici bir rol oynar hale gelmektedir.

Aydınlanma⁸⁸ çağının önemli politika teorisyenlerinden biri olan Montesquieu, siyaset biliminin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Bunun sebebi; siyasetin incelenmesinde felsefeye değil bilime yönelmiş olmasıdır. Nitekim Montesquieu, siyaseti bilim olarak ele almaktadır ve siyasal alanın, üzerinde hiçbir ahlaki yargı anlayışı kurulmayan bilimsel ve özerk yasallığı olduğunu savunmaktadır.⁸⁹ Ona göre, insanlar birlikte yaşamaya başladıklarında zayıflıkları sona erer ve savaş hali başlar.⁹⁰ Birlikte yaşayan insanların oluşturduğu topluluklar ve bu topluluklar içerisindeki insanlar arasındaki bu savaş hali, yasaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yasalar da *pozitif hukuk* adı altında çeşitlenmektedir. İnsanların siyasal varlıklar olduğu kabulüyle, farklı toplumlar (devlet) oluşturduğunu ve bu topluluklar arasındaki ilişkilerin milletlerarası hukuk; devlet ve yurttaşları arasındaki hiyerarşik (dikey) ilişkilerin siyasal hukuk ve devletin yurttaşları arasındaki denk (yatay) ilişkilerin medeni hukuk ile düzenlenmesi gerektiğini dile getirmektedir.⁹¹ Montesquieu herhangi bir toplumun hükümsüz yaşamasının mümkün olmadığını söyleyerek en uygun hükümet şeklinin ise “hangi millet söz konusu ise o milletin özel yapısı bakımından menfaatine en uygun” olanı olarak ifade etmektedir..⁹² Bu sebeple de her toplumun kanunlarının; kendi doğası, iklimi, kültürel ve coğrafi özellikleri gözetilerek düzenlenmesi gerekmektedir.⁹³ Montesquieu bu düşüncelerini kanunları, hukuk yapılarını ve hükümet biçimlerini anlattığı *Kanunların Ruhu Üzerine (De L’esprit Des Lois)* isimli çalışmasında detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Montesquieu, kanunların ruhunu incelediğini belirttiği bu çalışmasında siyasi ve medeni kanunları birbirinden ayırmamaktadır.

Sözleşmecilerin sonuncusu olarak kabul edilen Jean-Jacques Rousseau, insanların özgür bireyler olarak doğduğunu ve insan doğasının özünde iyi olduğunu belirtmektedir. İnsanları birbirine kötülük yapar hale getiren şey, toplum içerisinde bir araya gelmeleridir.⁹⁴ Bu yüzden Toplum Sözleşmesi ya da Siyasal Hukuk İlkeleri (*Du Contract Social ou*

⁸⁸ “Avrupa’da 17. Yüzyılın ikinci yarısıyla 19. Yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan ve önde gelen birtakım filozofların akıllı insan yaşamındaki mutlak yönetici ve yol gösterici yapma ve insan zihniyle birey bilincini, bilginin ışığıyla aydınlatma yönündeki çabalarıyla seçkinleşen kültürel dönem, bilimsel keşif ve felsefi eleştiri çağı, felsefi ve toplumsal hareket.” Hümanizm, deizm(ateizm), akılcılık, ilerlemecilik, iyimserlik ve evrenselcilik, Aydınlanma’yı belirleyen önemli akımlardır. Bkz: Cevizci, 2003: 46.

⁸⁹ Cevizci, 2012: 356 ve Urhan, 2020: 267.

⁹⁰ Montesquieu, 2015: 8.

⁹¹ Montesquieu, 2015: 8 ve Urhan, 2020: 267.

⁹² Montesquieu, 2015: 9.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ Rousseau, 2010: 189.

Principes du Droit Politique) çalışmasına “özgür bir birey olarak doğan insan her yerde zincirlere vurulmuştur” diyerek başlamaktadır.⁹⁵ Nitekim bu deyişle Rousseau, sivil-politik toplumun insan doğasındaki özgürlüğe ket vurduğunu anlatmaktadır. Rousseau, bu özgür ve eşitlik halinin toplumsallaşmayla yani uygar toplumla son bulduğunu söylerken toplumsallaşma halini mülkiyet kavramı ile açıklamaktadır. Ona göre uygar toplumun ortaya çıkışı “bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip burası bana aittir diyebilen ve buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan” ile olmuştur.⁹⁶ Böylece, doğa durumundaki eşitlik hali yerini rekabete bırakmakta rekabetin kızıışması da en nihayetinde savaşa sebep olmaktadır. Rousseau savaşı önlemek ve bireylerin can ve mal güvenliğini sağlamak için sosyal bir sözleşme yoluyla devletin kurulduğunu belirtmektedir.⁹⁷ Rousseau bu sözleşmeyi “devlette tek bir sözleşme vardır: ortaklık sözleşmesi” diyerek açıklamaktadır.⁹⁸ Rousseau burada sözleşmenin hiyerarşik bir ilişki kurmadığını yalnızca egemen güç olarak belirttiği halkın devleti kurma hakkı bulunduğunu belirtmektedir. Bu anlamda devlet, akılcılık yoluyla bulunan çözüm arayışının nihai sonucudur. Rousseau bu devleti halkın iradesi olarak sunmaktadır, yani egemen halktır.⁹⁹ Rousseau bu sebeple halk-egemenliği teorisinin kurucusu kabul edilmektedir.¹⁰⁰

Böylece ulus-devlete giden sürecin temelleri Rousseau ve onun *halk-devlet* tahayyülü ile atılmış olmaktadır.¹⁰¹ Rousseau bu halk-devleti gerçekleştirebilmek için devrimi işaret etmektedir. Zira toplumun halka dönüşmesi için devrimin kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir.¹⁰² Devrim ile ilgili fikirlerinin de yer aldığı, *Emile* ya da *Eğitim Üzerine (Emile ou de l'éducation)* isimli kitabında “bunalım durumuna ve devrimler yüzyılına yaklaşıyoruz” demektedir.¹⁰³ Rousseau’nun halk egemenliği ve devrim ile ilgili siyasi fikirleri Fransız Devrimi’ni etkilemiştir.

Alman Aydınlanmasının önemli düşünürlerinden Immanuel Kant, kendinden önceki sözleşme teorisyenlerinin sunduğu devletin sözleşme yoluyla kurulduğu fikrini kabul etmektedir. Fakat Kant, doğa durumundan devlete geçişteki sözleşme kavramını “aklın

⁹⁵ Rousseau, 2018: 12.

⁹⁶ Rousseau, 2010: 133.

⁹⁷ Arslanel ve Eryücel, 2011: 14.

⁹⁸ Rousseau, 2020: 85.

⁹⁹ Rousseau, 2010: 40; Arslanel ve Eryücel, 2011: 14.

¹⁰⁰ Arslanel ve Eryücel, 2011: 14.

¹⁰¹ Ağaoğulları, 2015: 595.

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ Rousseau, 2009: 303.

idesi”¹⁰⁴ olarak tanımlanmaktadır. Devleti ortaya çıkaran sözleşmenin ide olarak ifadesi hem devlete meşruiyet kazandırmakta hem de farklı devletlerin gelecekte kendi aralarında sözleşme yapabilecekleri anlamına gelmektedir. Kant; ebedi barışın, yalnızca devletler arasındaki sözleşme idesi ile yasal bir düzen içerisinde olacağını savunmaktadır.¹⁰⁵ Kant böylece, sözleşme yoluyla kurulan devletlerin kendi aralarında anlaşmalarını (sözleşme yapmalarını), evrensel insan aklının yükümlülüğü altına sokmaktadır.¹⁰⁶ Kant’a göre devlet, insanların meşru yasalar altında bir araya toplanmalarını ifade eder.¹⁰⁷ Bu anlamda hukuk, devletin kuruluşu ve meşruluğu için oldukça önemlidir.

1.1.3. Ütopyalar ve İdeal Devlet

Devletin bir model olarak tasarlanmasında siyasi ütopyalar ve ütopyacılar da büyük önem taşımaktadır. Ütopya, siyasi düşünce tarihi içinde toplumun ve devletin ayrıntılı bir biçimde incelenerek kurgulandığı bir yaklaşıma dayanmaktadır. Ütopya kelimesi, terim olarak “hiçbir yer, olmayan yer” anlamına gelmektedir ve Thomas More’un *Utopia* isimli kitabından türemiştir.¹⁰⁸ Siyasi ütopyanın ilk örneklerinin Platon’a kadar dayandığı kabul edilmekle birlikte en önemli temsilcileri Thomas More, Francis Bacon ve Tommaso Campanella’dır. Bahsi geçen ütopyalarda devlete atfedilen ortak özellik “mutluluk sağlayıcı” rolüne büründürülmesidir.

Platon, *Devlet* adlı eserinde yaşadığı dönemden de etkilenerek, devleti yüceltmek amacıyla sınıf ayrımının hâkim olduğu fakat bunun toplumsal birliktelik için gerekli olduğunu belirttiği bir model tasarlanmaktadır.¹⁰⁹ Platon’un yöneten ve yönetilen arasında belirginleştirdiği sınıf ayrımı; özel (*private*) ve kamusal (*public*) alanların birbirinden ayrılması, daha doğrusu “kamusal” olanın “özel” olandan ayrıştırılmasıyla kendini göstermektedir.¹¹⁰ Böylece, yönetici ayrıcalıklı bir konumda ve bu da filozof-kral olma yetisinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Platon’a göre filozof-kral, bilgeliği sayesinde önder bir buyurgan iken bilgisizler bu öndere boyun eğmelidir.¹¹¹ Platon, soylu-soylu olmayan, efendi-köle, yaşlı-genç ve güçlü-zayıf arasındaki hiyerarşik ilişkiyi belirgin bir şekilde yönetim kademesine uyarlayarak toplumun devamlılığına koşul tutmaktadır.

¹⁰⁴ İde; düşünce ve anlamın en küçük birimi, genel bir fikir, zihinsel izlenim ya da kavramı ifade etmektedir. Özellikle modern felsefede; insan zihninin akıl ve bilincin ayırdıyla düşünmesi anlamına gelmektedir. Bkz: Cevizci, 2003: 194.

¹⁰⁵ Güngör, 2020: 159.

¹⁰⁶ Kant, 2021:39 – 64.

¹⁰⁷ Çoşkun, 2007: 117.

¹⁰⁸ Yalçınkaya, 2015: 359.

¹⁰⁹ Gül, 2007: 53.

¹¹⁰ Ebenstein, 1991: 19.

¹¹¹ Platon, 2007: 139.

Thomas More, *Ütopyasında* Platon’a nazaran daha sorunsuz, sınıfsız ve eşitlikçi bir toplum modeli tasarlayarak birey ve bireyin özgürlüğüne duyarlı bir yaklaşım benimsemiştir.¹¹² More’un ütopyasında devletin yönetim görevlileri, dürüstlük ve yetkinlik açısından en uygun olan seçim yöntemiyle belirlenmekte ve zorbalığa sebep olmadığı sürece görevini sürdürmektedir.¹¹³ Bu kusursuz işleyiş, More’un devlet yönetimine adilane bir tutum ve yurttaşların mutluluğunu gözeten normlar yüklemesinin bir sonucudur.

Bacon’ın ideal devletinin temelini ise “bilgi” oluşturmaktadır. Yeni Atlantis (*Nova Atlantis*) isimli ütopyasında “...olan biten şeylerin nedenleri ve bilinmeyen yönleri hakkında bilgi edinmek; mümkün olan her şeye müdahil olabilmek için insanın egemenliğinin sınırlarını genişletmektir.” diyerek “bilmek, egemen olmaktır” düşüncesinin insanın ve bunun yansıması olarak devletin her kademesinde kendini göstermesine vurgu yapmaktadır.¹¹⁴

Campanella, Güneş Ülkesi (*Citivas Solis*) isimli ütopyasında; *metafizikçi*¹¹⁵ olarak nitelendirilen bir liderin karar mercii olduğu ve *güç, bilgelik ve sevginin* bu liderin yardımcılarını oluşturduğu bir devlet modeli tasarlar.¹¹⁶ *Güneş Ülkesi* her türlü bilim ve sanat dalına hâkim bir lider öncülüğünde doğa yasalarına saygılı, dünya mallarının tüm yurttaşlar arasında eşit bir şekilde paylaşıldığı, özgürlük ve adaletin dengede olduğu bir biçimde tasvir edilmektedir. More’un ütopyasından büyük oranda etkilenen Campanella, bu kusursuz işleyişi bilgelik, sevgi ve ölçülük ile yaratmaktadır.

1.2. Modern Ulus-Devlet

Uluslararası sistemin temel ve kurucu unsuru olan ulus-devletin (*nation state*), Otuz Yıl Savaşları (1618 – 1648) sonunda imzalanan Westphalia Barış Antlaşması (1648) ile yeni bir siyasi yapı olarak gelişmeye başladığı kabul edilmektedir. Andrew Heywood’a göre ulus-devlet; “hem çakışan vatandaşlık ve milliyet bağlarıyla bir arada tutulan otonom bir siyasal topluluk hem de bir siyasal idealdir”.¹¹⁷ 16. ve 17. Yüzyıl’da Avrupa’da meydana gelen siyasi krizler, zaman içerisinde kilise otoritesinin zayıflaması, feodal sistemin¹¹⁸ zemin kaybı ile merkezileşme, teknolojik ve bilimsel gelişmeler ile uzmanlaşma ve bürokrasinin gelişimi ve nihayetindeki rönesans ve reform hareketleri ulus-devlet oluşumundaki önemli süreçlerdir.

¹¹² More, 2017: 8 – 36.

¹¹³ More, 2017: 44 – 45.

¹¹⁴ Bacon, 2021: 39.

¹¹⁵ Campanella, metafizik kelimesini felsefeye eşdeğer kullanmaktadır. Bkz: Gül, 2007: 54.

¹¹⁶ Campanella, 2018: 39.

¹¹⁷ Heywood, 2011: 170.

¹¹⁸ Feodalizm; Batı ve Kuzey Avrupa’da modern anlamda bilinen örgütlü devletten önce Orta Çağ boyunca süren ve ekonomisi tarıma dayalı olan yerel düzeydeki yönetme biçimidir. Bkz: Sander, 2015: 72 – 75 ve Cevizci, 2003: 156.

Ulus kimliği, ortak çıkarlar ve egemenlik çatısı altında birleşen ulus-devlet, esasında Avrupa'nın geleneksel aidiyetlerini ifade eden siyasi bir oluşumdur.¹¹⁹

Ulus-devlete kadar devlet; yurttaşların veya halkın bir arada varoluş biçimini ifade etmekte, birlik halinde sürdürülen yaşam da ilkel toplumdan uygar topluma geçişi temsil etmekteydi. Bu süreç içerisinde; site devletleri (*polis*), bunların daha geniş alanlara yayılarak oluşturduğu imparatorluklar, devletin merkezîyetçi bir şekilde örgütlendiği mutlak monarşiler ve egemenliği temel alan modern devletler gelişim göstermiştir.¹²⁰

Ulus-devlet kavramı da esasen bu devlet modellerinin birleşimini yani bu süreçlerin birikimini ifade etmektedir.¹²¹ Bu sebeple kavram tamamen yeni bir fenomen olmamakla birlikte toplumun sosyopolitik anlamda sunulan bir modelidir.¹²² Devlete eklenen ulusçuluk prensibi de modern devlet ile ulus-devlet farkını ortaya koymaktadır. Nitekim ulusçuluk, ulus-devlet varlığının vazgeçilmez unsurudur. Ulus, siyasi anlamda “kendilerini doğal bir siyasi topluluk olarak gören insan grubunu” ifade etmektedir.¹²³ Ulusçuluk prensibi ise; siyasi bir yapılanma içerisinde, insanların kimlik temelli ölçütlere dayalı olarak ortak aidiyetler etrafında birleşmesi anlamına gelmektedir. Ulus-devlette yer alan bu ortak aidiyetlerden devletin belirlediği herhangi bir kimliğin homojenliği, ulus-devlet varlığının kaynağını oluşturur.¹²⁴ Bu sayede; benimsenen devlet kimliği diğer unsurlardan ayırt edici bir özellik sağlamaktadır.¹²⁵ Böylece ulusal kimlikler vatandaşların en önemli kimliği haline gelirken dini ve etnik kimlikler eski önemini kaybetmektedir. Devlet de politikalarını vatandaşlarını tek bir kimlik altında toplamaya yönelik şekilde geliştirmektedir.¹²⁶

Eric Hobsbawm, günümüzdeki ulus-devletin modern bir yapıya sahip olsa da temellerinin 18. Yüzyıla dayandığını söylemektedir.¹²⁷ Bunun sebebi 18. Yüzyıl sonunda gelişen devrimlerdir. 18. Yüzyıl sonunda kurulan Batı Avrupa'daki devlet yapısı; bugünkü ulus-devletin karakteristik özelliklerini belirlemeye öncüllük etmiştir. Özellikle Fransız Devrim'i ulus-devleti yaratmak için farklı kimliklere bir üst kimlik sağlayan ulus bilincini aşmıştır. Böylece ulus; devlet egemenliğinin temelini oluşturmaktadır.

¹¹⁹ Angrew ve Corbridge, 1995: 49.

¹²⁰ Alptekin, 2021: 2.

¹²¹ Jessop, 2021: 225.

¹²² Alptekin, 2021: 1 – 2.

¹²³ Bkz: Heywood, 2011: 150.

¹²⁴ Alptekin, 2021: 3.

¹²⁵ Jessop, 2021: 228 – 230.

¹²⁶ Özdemir, 2012: 45.

¹²⁷ Hobsbawm, 1992: 9 – 13.

Joseph Strayer ulus-devlet ile gelişen bürokrasi ve örgütlü yönetimin, karar alıcı ve bürokratlar arasındaki farklılıklar arasında uyumlu bir ilişki kurmaya olanak sağladığını belirtmektedir.¹²⁸ Bu anlamda ulus-devlet; bürokratik yapı ve örgütlü yönetim kademelerini düzenlenmiştir. Bu bölümde modern devletin fizikler özellikleri başlığı altında; meşru şiddet tekeli, rasyonelite-bürokrasi, hukuk, egemenlik ve toplum kavramları ele alınacaktır.

1.2.1. Modern Devletin Fiziksel Özellikleri

1.2.1.1. Meşru Şiddet Tekeli

Meşru şiddet tekeli, devletin şiddet unsurları ve yıkım araçları üzerindeki hükmünü ifade etmektedir. Modern devletle birlikte merkezileşen siyasal iktidar, şiddet unsurları üzerinde tekelleşmiştir.¹²⁹ Şiddet tekeli (*monopoly of force*) merkezileşme ile güçlendiğinden modern devletin asli ve ayırt edici bir özelliğidir. Charles Tilly, meşru şiddet kullanma tekeli elinde bulunduran bu devleti “haraç alan örgütler”¹³⁰ şeklinde ifade etmektedir. Benzer şekilde; Max Weber, devletin toplum üzerindeki yaptırım gücünü meşru şiddet tekeline dayandıran bir anlayışa sahiptir. Weber’e göre devlet, “belli bir toprakta fiziksel gücün meşru kullanımının tekeli (başarıyla) talep eden bir insan toplumdur”.¹³¹ Devletin merkezileşmesi bürokratik yapılanmayı gerektirmektedir. Weber bunu “akılcı bürokratik yapılanma” olarak ifade eder. Bu yaklaşım, devlete bir aktör olarak çıkarları olan ve karar alma mekanizmasına sahip özellikler yüklemektedir.¹³² Başka bir ifadeyle devlet modern anlamda, akılcı bürokratik yapılanmaya sahip idari bir örgütlenme modelidir.

Devlet, siyasal düzlemde meşruiyetini yaptırım gücüne sahip yegâne varlık olmasına dayandırmaktadır. Nitekim devletin otonom yapısı, fiziksel gücün örgütlenmesini zorunlu kılmaktadır.¹³³ Bu güç, zor kullanma olarak ifade edebileceğimiz bir biçimde devletin fiziksel yönden şiddet kullanma hakkını elinde bulundurduğu anlamına gelmektedir. Devlet bu fiziksel şiddet sınırlarını kendisi belirlemekte, yalnızca gerektiği durumlarda ve sadece devlet tarafından kullanılmasını meşru kılmaktadır.¹³⁴

Weber devletin meşruiyetinin kaynaklarını üç şekilde açıklamaktadır. Bunlardan ilki; kutsallık ve ortak mirasın hâkim olduğu geleneksel otoritedir. Burada mutlu zamanların geçmişe dayandığı inancı hakimdir. Feodal sistem ve imparatorlukların hâkim olduğu

¹²⁸ Strayer, 2020: 107 – 115.

¹²⁹ Bayrak, 2019: 59.

¹³⁰ Tilly, 1985: 1.

¹³¹ Yalvaç, 2013: 7.

¹³² Wendt, 2016: 251.

¹³³ Yalvaç, 2013: 8.

¹³⁴ Saygılı, 2010: 76.

monarşiler buna örnek verilebilir.¹³⁵ İkincisi, tanrının lütfu olduğuna inanılan kişisel özelliklerin ön plana çıktığı karizmatik otoritedir. Burada liderin olağanüstü niteliklere sahip olduğuna inanılarak her durumda ona itaat edilir. Lider meşruluğunu bu inanç sistemine dayandırmaktadır.¹³⁶ Fakat liderin gerçekte bu özelliklere sahip olup olmadığı önem arz etmez.¹³⁷ Esasen bu lideri karizmatik yapan tarihsel koşullardır. Karizmatik otoriteye; Napolyon Bonapart, Mustafa Kemal Atatürk, Adolf Hitler, Lenin, Mao Zedong ve Mahatma Gandhi gibi önemli isimler örnek gösterilmektedir. Son olarak üçüncüsü; kamusal vicdana dayalı ve günümüze uygun bir şekilde oluşturulan, kanunlarla yurttaşlık ilişkisinin tahsis edildiği yasal/ussal otoritedir. Burada yöneticinin otoritesini yasalarla ve seçim yoluyla elde edip yasalara uygun bir biçimde kullanması diğer otorite türlerinden ayrılmasını sağlamaktadır. Nitekim geleneksel otorite geleneklere, karizmatik otorite ise kişisel özelliklere dayanırken yasal otoritede dayanak kaynağı hukuktur.

Weber yasal otoriteyi rasyonalite ile ilişkilendirmektedir. Çünkü burada belirleyici olan hukuk ve rasyonel davranışlardır. Bu sebeple de yasal otoriteyi ideal devlet tipolojisi olarak belirlemiş ve yasal otoritenin en gelişmiş biçimi olarak bürokrasiyi öne sürmüştür.¹³⁸ Bunun sebebi yasal otoritenin hukuk dayanağı ve sürekliliğidir. Fakat günümüzde hiçbir otoriteyi, bunlardan salt birine ait olarak belirtmek mümkün olmamaktadır. Aksine siyasal sistemler, bu üç modelin birleşiminden oluşmaktadır.¹³⁹

Weberci devlet anlayışı; meşru şiddet tekeli barışçıl yurttaşlık davranışının ön koşulu olarak görmekte ve üç farklı biçimini sunmaktadır: Savaş, güvenlik (cezalandırma/koruma) ve emniyet yani polis gücü.¹⁴⁰ Savaş; düşmana karşı ortak çıkarları bulunan insanlar arasındaki dayanışmayı amaçlar.¹⁴¹ Bu bilinen anlamıyla düşmanla savaştır ve burada devletin gücü, savaş biçimiyle şiddete dönüşmektedir. Bu sebeple herhangi bir sınırlama yoktur. Güvenlik; hukuki yollarla kişilerin cezalandırılmasını ve hakların korunmasını ifade eder. Ceza yönüyle incelenecek olursa; cezalandırılan kişiye uygulanan herhangi bir biçiminin (hapis, tecrit, fiziksel şiddet vb.) yanı sıra kişinin toplumdan sosyal anlamda dışlanmasını ifade etmektedir.¹⁴² Hukuk sistemine bağlı olduğu için kısıtlama söz konusudur. Burada devlet güç tekeliyle kendi içinde şiddet uygulamaktadır. İlaveten güvenlik

¹³⁵ Kapani, 2007: 98.

¹³⁶ Akçakaya, 2016: 283.

¹³⁷ Kapani, 2007: 99.

¹³⁸ Akçakaya, 2016: 283.

¹³⁹ Kapani, 2007: 100.

¹⁴⁰ Steinert, 2003: 268 – 271.

¹⁴¹ *Ibid.*

¹⁴² *Ibid.*

ancak hukuk düzeninin tahsis edilmesi ve halkın temsiliyeti ile mümkün olmaktadır.¹⁴³ Emniyet ise; kamu düzenini sağlamayı amaçlar. Burada, ölçülülük ve hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde olabildiğince sınırlı bir şekilde müdahale gereklidir.¹⁴⁴ Yanı sıra coğrafi anlamda düzenin tesisi ile ulus inşa süreçlerine hizmet etmektedir.

Meşru şiddet tekeliyle ilgili olarak iki farklı görüş (Marksist ve Liberal) hakimdir. Marksist yaklaşıma göre; devlet, üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu modern devlet de toplum içerisindeki sınıfsal bölünmede burjuvaziye hizmet etmektedir.¹⁴⁵ Karl Marx, ulus-devlet egemenliğinin; kapitalist toplumdaki sınıf yapısının hegemonya aracı olduğu görüşündedir. Yani; modern anlamda kapitalist devleti burjuvazi egemenliğine tabi kılmaktadır.¹⁴⁶ Devletin şiddet tekeli de bu sınıf çatışmasına göre şekillenmektedir. Kısacası, devletin meşru şiddet tekeli işçi sınıfının sömürülmesine hizmet etmektedir.¹⁴⁷ Marksist yaklaşımda devlet bağımlı bir olgu olarak işlenmektedir. Üretim ilişkilerinin oluşturduğu ekonomi yani alt yapı, bir üst yapı olgusu olarak siyaseti belirleyendir. Bunun sebebi, yönetici sınıfın var olduğu sürece her daim devleti şekillendirme gücünü elinde tutacak olmasıdır.¹⁴⁸ Devlet de yalnızca bu yönetici sınıfın bir yansımasıdır.

Liberal yaklaşım ise devletin şiddet tekelinin kaynağına güvenliği koyar. Bu bir anlamda özgürlük kavramına hizmet etmektedir. Özgürlük ve güvenlik birçok liberal düşünür tarafından denk tutulmaktadır.¹⁴⁹ Öyle ki, devletin ontolojik gerekçesi, mülkiyetin güvenliğidir.¹⁵⁰ İlâveten liberal yaklaşım; Marksist düşüncenin aksine sivil alanı politik alandan ayırmaktadır. Bu anlamda güvenlik kavramı, sivil toplum için oldukça önemlidir.

1.2.1.2. Rasyonalite: Bürokrasi

Modern devletin diğer bir temel unsuru rasyonel davranış sergilemesidir. Modern anlamda insan aklının bir ürünü olan devlet mekanizması da rasyonel işleve sahiptir. Aydınlanma düşüncesi ve sanayileşmeyle rasyonaliteye dayalı bilgi kuramı önemli ölçüde zemin kazanmıştır. Rasyonalitenin uygulama biçimi olarak da bürokrasi öne çıkmaktadır.

¹⁴³ Bayrak, 2019: 59.

¹⁴⁴ Steinert, 2003: 271.

¹⁴⁵ Marx ve Engels, 2019: 52.

¹⁴⁶ Carnoy, 2015: 70 – 72.

¹⁴⁷ Bayrak, 2019: 60.

¹⁴⁸ Carnoy, 2015: 77 – 78.

¹⁴⁹ Bayrak, 2019: 61.

¹⁵⁰ *Ibid.*

Örneğin, devletler politika oluştururken bürokratik hedefler belirleyip bunları uygulamaya çalışmaktadır. Bu anlamda devlet, rasyonel bir aktördür.¹⁵¹

Bürokrasi; Latince “*burrus*” (memur) ve “*cratie*” (güç) kelimelerinin birleşiminden meydana gelmekte ve çalışanlarının önemli ve belli ölçüdeki nüfuza sahip oldukları yönetimi ifade etmektedir.¹⁵² Bürokrasi; otonomlaşıma ve uzmanlaşmayı beraberinde getirdiğinden modern devletin önemli bir unsurudur. Weber; bürokrasiyi yasal otoritenin en gelişmiş hali olarak görmektedir. Çünkü Weber’e göre bürokrasi modern dünyanın örgütlenmiş bir yönetim biçimidir. İçerdiği teknik bilgi ve yetenek ile uzmanlık disiplini, bürokrasinin insan yönetiminin en rasyonel aracı olduğuna işaret etmektedir.¹⁵³ Weber ayrıca, rasyonalitenin kapitalist üretim biçimini var ettiğini ve modern devlet bürokrasisi içerisinde gelişim gösterdiğini söyler.¹⁵⁴ Weber, bürokrasinin bazı özelliklerini sıralamaktadır: (1) görev ve yetkilerin sistematik bir şekilde yasalarla belirlenmiş olması, (2) bu görev ve yetkiler arasındaki otoritenin hiyerarşisi, (3) tayin, atama ve yükselme gibi kariyer basamaklarının yasaya dayanması, (4) eğitim ve uzmanlaşmaya dayalı istihdam, (5) yapılan işin ücrete tabi tutulması, (6) kamu/özel alan ayrımı ve (7) planlı ve zamanlı kurallar bütünü.¹⁵⁵

Hegel ise devleti, “kendiliğinde ussal bir şey olarak anlama yolunda bir deneme” olarak tanımlamaktadır.¹⁵⁶ Hegel devleti, aile ve sivil toplumun sentezi olarak gördüğünden bütüncül bir yaklaşıma sahiptir. Hegel’e göre devletin en önemli fenomeni insandır ve devlet, insanın rasyonel olduğu yerdir.¹⁵⁷ Bunun sebebi devletin temel amacının özgürlük olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Hegel; devletin, insanların özgürlüğünü gerçekleştirebilmesi için rasyonaliteye ihtiyaç duyduğunu söyler.¹⁵⁸ Bu anlamda devletin rasyonaliteyi uygulama biçimi olarak şekillenen devlet bürokrasisi, Hegelci anlamda toplumun ortak çıkarlarını temsil eder ve buna hizmette bulunur.¹⁵⁹ Bu, Hegel’in devlet bürokrasisine yönelik kapsayıcı bir anlayışı olduğunu fakat devletin bürokrasiyi kullanarak sivil toplumdan ayrıışan işleyişini ifade ettiğini göstermektedir. İlaveten Hegel’e göre bürokrasi, uygar toplum ve devlet arasındaki bir köprü niteliğindedir.¹⁶⁰

¹⁵¹ Aydın, 2004: 41.

¹⁵² Öztürk, 2017: 13 – 14.

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ *Ibid.*: 86.

¹⁵⁵ *Ibid.*:15.

¹⁵⁶ Yalvaç, 2008: 69.

¹⁵⁷ Oğuz, 2018: 82.

¹⁵⁸ Uyanık, 2020: 10.

¹⁵⁹ Carnoy, 2015: 71

¹⁶⁰ Öztürk, 2017: 179.

Devletin rasyonel formuna yönelik bazı eleştiriler bulunmaktadır. Öncelikle Marx; üretim ilişkilerinin yarattığı sınıfsal bölünme sebebiyle rasyonel devlet anlayışını reddetmektedir. Devletin rasyonel bir tavırla toplumu yönlendirdiği fikrine karşı çıkarak bunun aksine; toplumun devleti şekillendirdiğini ve toplumun da üretim ilişkilerine bağlı olarak gelişim gösterdiğini ifade etmektedir.¹⁶¹ İlâveten Marx’a göre sivil alan ekonomik alan yani mücadele alanıdır ve politik alanı belirleyendir bu anlamda Hegel’in sivil toplum anlayışını reddetmektedir. Bir diğer eleştirinin kaynağı ise bürokrasinin toplumun tümüne içkin olmasına yöneliktir. Bunun sebebi, bürokrasinin orta sınıflara hizmet eden bir kurum olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁶² Bu anlamda, Marx’a göre bürokrasi; insanın yabancılaşmasına sebep olmaktadır.¹⁶³

1.2.1.3. Hukuksal Nitelik: Kurumsal ve Yasal Bir Düzen

Modern devletlerde yönetimin temelini hukuk oluşturmaktadır. Bu hukuk kuralları; devleti, kamu görevlilerini ve tüm yurttaşları bağlayıcı yasal bir düzleme sahiptir. Devlet bu yasallığı sayesinde kurumsallaşmaktadır.¹⁶⁴ Devletin hukuksal yönü, devletin yurttaşlarını meşru bir zemin üzerinden ikna edici bir özelliğe sahiptir.¹⁶⁵ Bu yönüyle birlikte, yasa koyucu da dahil olmak üzere kamusal gücün itaat edici bir forma dönüşümünü ifade etmektedir.¹⁶⁶ Yöneten ve yöneticinin kendisi ve birbiri arasındaki haklarını yeniden tanımlamaya imkân veren modern devlet, yeni bir yasal düzen tahsis etmiştir. Modern anlamda hukuk kavramının ayırt edici bir özelliği; zaman içindeki değişimlere açık bir şekilde gelişim gösteren ve gerekli görüldüğü takdirde kanunların düzenlenmesine imkân vermesidir.

1.2.1.4. Egemenlik: Meşruiyetin Kaynağı

Egemenliği ilk kez bir kavram olarak devletin ayırt edici bir unsuru olarak kullanan Bodin, ona devletin yüksek temsiliyet gücünü atfetmiştir.¹⁶⁷ Hobbes, Toplum Sözleşmesi ile egemenliği devlete içkin kılmıştır. Egemenlik kavramı, Machiavelli ve Bodin ile, tanrıdan bağımsızlaştırılarak laik bir temele sahip olmuştur. Carl Schmitt ise egemenliğe, “hukuku askıya alabilecek” bir önem atfetmektedir.¹⁶⁸ Ona göre egemen, olağanüstü hale karar veren ve tüm yetkilere sahip olan kişidir. Bu yönüyle hukukun karar alma misyonunun hukukun normatif yönüne ağır bastığını savunmaktadır. Schmitt; Bodin ve Hobbes’tan farklı olarak

¹⁶¹ Camoy, 2015: 70.

¹⁶² Akçakaya, 2016: 287.

¹⁶³ Öztürk, 2017: 181.

¹⁶⁴ Wendt, 2016: 254.

¹⁶⁵ Saygılı, 2010: 88.

¹⁶⁶ De Saint Marc, 2009: 35.

¹⁶⁷ D’entreves, 2021: 127.

¹⁶⁸ Saygılı, 2010: 83.

politik olanı teolojik kavramlarla açıklayarak politika ve kutsallık arasındaki yakın ilişkiye vurgu yapmıştır. Devletin egemenliği, yalnızca egemen tarafından temsil edilebilir fakat bu egemenlik, egemen olana tahsis edilmiş değildir bu yüzden egemenin sınırı yalnızca egemenlik tarafından belirlenir ve bu sayede de egemenlik; mutlak, sınırsız, bölünemez ve devredilemez mahiyettedir.¹⁶⁹

Uluslararası sistemde bir aktör olarak devlet egemenliği iç egemenlik ve dış egemenlik şeklinde ikiye ayrılmaktadır. İç egemenlik; devletteki siyasal otoritenin kontrol gücünü ifade eder. Egemenliğin ortaya çıkışıyla ilişkilendirilerek üstün ve mutlak olması anlamına gelmektedir.¹⁷⁰ Dış egemenlik ise, devletin kendi sınırları içerisinde başka devletlerden bağımsız olduğunu ifade eder. Bu anlamda hukukun “eşit egemen” ilkesiyle ilişkilendirilmektedir. Bu egemenlik 1648 Westphalia Antlaşması sonrası ulus-devlet ile bağdaştırılan bir anlam kazanmaktadır.

1.2.1.5. Toplum: Yurttaşlık İlişkisi

İnsanların bir arada yaşamaya başlayarak uygar topluma geçişleri her zaman için devletli bir toplumla yaşadıklarına işaret etmemektedir. Fakat devlet her zaman için toplumu içermektedir. Bu noktada yurttaşlık, toplumun devlet kurmasına imkân veren bir olgudur. Basit bir ifadeyle; “yurttaşlık, bir siyasal topluluğa aidiyetten kaynaklanan hak ve görevler bütünü” olarak tanımlanmaktadır.¹⁷¹ Bu hak ve görevler, kanunlarla belirlenmiştir. Yurttaşlık bu hukuksal niteliğinin yanında toplumsal bir bağlılık da ifade etmektedir. Devlet de yurttaşlarına yönelik olarak hak ve ödevlerle yükümlüdür. Burada egemenlik kavramıyla yakından ilişki kurulabilmektedir. Nitekim ulus-devlet, yurttaşları için politika koyucu ve uygulayıcı tek meşru otoritedir.

1.3. Postmodern Devlet: Ulus-Devletin Reddi

Modern devletin inşası sürecinde öne çıkan kavramlar 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli meydan okumalarla karşı karşıya kalmıştır. Modernizmin¹⁷² sorgulanması daha eskiye dayansa da -örneğin, Rousseau modern dünyanın akılcılığına karşılık duyguları öne sürmüş; Marx modern toplumu kapitalist toplumla eş tutarak eleştirmiş; Nietzsche de modern dünyanın, Tanrı’yı öldürdüğünü dile getirmiştir¹⁷³- postmodernizm Soğuk Savaş

¹⁶⁹ Saygılı, 80.

¹⁷⁰ Özkaya, 2021: 54.

¹⁷¹ M. Güngör, 2017: 439.

¹⁷² Modernizm dünyadaki değişimleri ifade eden (genellikle Batı dünyasının sebep olduğu varsayılan değişimler) yani geleneksel olanın yerine yeniyi koyma tavrını içeren bir akımdır. Bugünkü şeklini alana dek modern, modernlik, modernleşme gibi kavramların etkisiyle şekillenmiştir. Bkz: Şimşek, 2016: 27 ve Cevizci, 2003: 272.

¹⁷³ Şimşek, 2016: 57 – 58.

sonrası dönemde, modernizme genel bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Bu kısımda eleştirel jeopolitik için de temel oluşturan postmodernizmin Uluslararası İlişkiler ve devlete yönelik eleştirilerine değinilecektir.

1.3.1. Postmodernizm

Postmodernizm bir akım olarak müzik, sanat ve mimari gibi çeşitli alanlarda etki uyandırmaktadır. Temelde; alışlagelmiş kalıplarımızı, değişmez kabul ettiğimiz varsayımlarımızı tepeden tırnağa sorgulamamızı buyuran bir düşünce ekolüdür. Postmodernizm; dünya sistemleri, devlet, egemenlik, dış politika ve güvenlik gibi temel kavramların yeniden yorumlanması gerektiğini savunmaktadır. Postmodernizmin temsilcileri arasında Richard Ashley, Roland Bleiker, Michael Foucault ve Jean Baudrillard yer almaktadır. Eleştirel kuram¹⁷⁴ çerçevesinde şekillenen Frankfurt Okulu¹⁷⁵ temsilcileri de bazı alanlarda postmodernizm ile uyumlu bir görünüm sergilemektedir.

Postmodern kavramı terim olarak ilk kez Toynbee ile, iki dünya savaşı sonrası dönemi nitelendirmek için kullanılmıştır.¹⁷⁶ Jean Baudrillard ise postmodern dönemi “hipergerçeklikler” çağı olarak nitelendirmektedir. Hipergerçek, Baudrillard’ın tabiriyle “gerçeğin yerini alan simülasyondur”.¹⁷⁷

Postmodernizmi; Ernest Gelner, “Aydınlanma sonrası Batı felsefesinin tek ve biricik olan hakikat savının sorgulanması”, Jean Wahl varoluş felsefesi, Gianni Vattimo, “tarihin ve modernizmin sonu” olarak tanımlamaktadır.¹⁷⁸

Postmodernizm varlığını modernizme dayandırmaktadır yani bir anlamda postmodernitenin oluşumunda moderniteyi içerdiği söylenebilir. Postmodernizm;

¹⁷⁴ Eleştirel Teori, pozitivizme karşı çıkarak nesnel gözlemci ve tarafsız bilgi fikrini reddetmektedir. Bu bağlamda devlet, savaş ve güvenlik gibi araştırma nesnelerinin pozitivizmin nesnellik ilkesi çerçevesinde incelenmesine eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır. İlaveten, realizm ve liberalizm gibi anaakım teorilerin uluslararası yapının değişmez olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Bkz: Devetak, 2019: 216 – 246 ve Okur ve Ongur, 2019: 327 – 359.

¹⁷⁵ Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü adı altında Frankfurt Üniversitesi’ndeki entelektüellerin bir araya gelerek kurduğu bir ekoldür. Frankfurt Okulu’nun temelleri Eleştirel Teoriye dayanmaktadır. Başlıca temsilcileri; Theodor Adorno, Max Horkheimer, Walter Benjamin, Herbert Marcuse, Eric Fromm ve Jürgen Habermas’tır. Eleştirel teori, herhangi bir bilgi veya sorunu bilimsel bir çerçeve içerisinde açıklamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, özellikle iktidarın ürettiği bilginin tarafsızlığı ile faşizm ve kapitalizme ciddi bir eleştiri sunarak Batı düşünce geleneğini sorgulamayı amaçlamaktadır. Gramsci, hegemonya kavramı çerçevesinde, iktidar ve toplum arasındaki ilişkiyi değerlendirmesiyle Eleştirel Teori içerisinde ön plana çıkan isim olmuştur. Gramsci, devleti sivil toplum ve siyasal toplumun birleşimi yani “zor ile bezenmiş hegemonya” olarak biçimlendirmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Bağcı, 2019, Okur ve Ongur, 2019: 330 – 332 ve Devetak, 2019: 218 – 219.

¹⁷⁶ Toynbee, 1987: 126.

¹⁷⁷ “Bir köken ya da bir geçektikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesine hipergerçek yani simülasyon denir”. Bkz: Baudrillard, 2021: 13 – 14.

¹⁷⁸ Küçükaltı, 2017 :150 – 152.

moderniteyi, bütüncül kimlikleri öne çıkarıp diğer toplumsal kimlikleri göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirmektedir. Toplumu anlamak için kullandığımız araçların (şeylerin bilgisi) değiştiğine vurgu yapmaktadır. Bu araçlara yönelik kavramsallaştırma, Foucault'da iktidar iken; Boundrillard'da üretim güçleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Postmodernizm; bireye özgü bir kimlik geliştirme çabasıdır. Bu sebeple bireyi anlamaya ve bireysel kimliği sorgulama gayretindedir. Postmodernist düşünce nesnel bilginin varlığını reddetmektedir.

Postmodernizm; postyapısalcı ve postpozitivist yaklaşımları da içerisinde barındırmaktadır. Postmodernizmin epistemolojik bir yansıması olarak post-pozitivizm rasyonalizme karşı çıkarak bilimsel bilgiyi nesnellik ve tarafsızlık ilkeleri üzerinden eleştirmektedir.¹⁷⁹ Dolayısıyla postmodernite ile post-pozitivist yaklaşımlar arasında benzerlikler bulunmaktadır. Post-pozitivizm, anaakım teorilere eleştiri getirirken, postmodern/postyapısalcı yaklaşımlar, modernizmin tüm teorik düşünme metotlarını yeniden incelemeye sunmaktadır. Bu bağlamda “söylem” ve “soybilim (*genealogy*)” ile bilgi-iktidar ilişkisini, “yapısöküm (*deconstruction*)” ve “çifte okuma (*double reading*)” yöntemleriyle de güç siyasetinin önemini ortaya koymaktadır. Soybilim, “şeylerin kökenlerinin inşası ile siyasi ve toplumsal tercihlerimizi belirleyen geçmişin temsilini” ifade eden tarih çalışmasıdır.¹⁸⁰ Bu bağlamda politize olan bilginin ortaya konmasında iktidarın rolü vurgulanmaktadır. Postyapısalcı yaklaşım, bir meselenin nasıl biçimlendirildiğini soybilimsel analiz üzerinden ortaya koymaktadır. Örneğin, siyasi anlamda çatışma bölgeleri olarak ifade edilen alanların belirlenmesinde soybilim önemli bir yer tutmaktadır. Bu çatışma alanları, soybilimsel analizler üzerinden önem atfedilen ve gündemde tutulan bir bilgi birikimi olarak görülmekte ve bu sayede meşrulaştırılmaktadır. Söylem ise en basit ifadeyle, belirli bir dönem içerisinde bilgi ve iktidar arasında üretilerek ortaya konan şeydir.¹⁸¹ Postyapısalcılığa göre bilgi-iktidar ilişkisi karşılıklı bir etkileşim içerisinde ve bilgi, iktidara hem meşruiyet hem de işlevsellik kazandırmaktadır.¹⁸² Bilgi-iktidar ilişkisinin Uluslararası İlişkiler alanına yansıması ilerleyen bölümde ele alınacaktır.

Postmodern/postyapısalcı yaklaşıma göre; bilgi, söylem üzerinden inşa edilmektedir. Bu sebeple, uluslararası sistem yapısı ve bu sistem içerisindeki hiyerarşik ilişkiler, kimlik ve güç siyaseti gibi kavramlar postmodern/postyapısalcı yaklaşım içerisinde yeniden incelemeye tabi tutulmalıdır. Bunu yaparken de yapısöküm ve çifte okuma yöntemlerine

¹⁷⁹ Arı, 2014: 22.

¹⁸⁰ Devetak, 2019: 250.

¹⁸¹ Kardaş ve Erdağ, 2019: 422.

¹⁸² Polat, 2020: 426.

başvurulmaktadır. Yapısöküm, değişmez kabul edilen kavramları ortaya çıkarmayı ve bu kavramları karşıtlıkları üzerinden yıkıma uğratmayı hedefleyen bir yöntemdir.¹⁸³ Buna göre, karşıt kavramlar arasında muhakkak bir hiyerarşik ilişki bulunmaktadır ve bu da kavramları birbirine bağımlı hale getirmektedir.¹⁸⁴ Örneğin devletin üstün olarak görünen egemenliği, anarşinin reddedilmesiyle kazanıldığından egemenlik ve anarşi arasındaki hiyerarşik ilişki aynı zamanda bir bağımlılık ilişkisini de içerisinde barındırmaktadır. Yapısöküm, bu anlamda herhangi bir kavram, teori veya söylemin hem nasıl inşa edildiğini hem de nasıl yıkıma uğradığını göstermektedir.¹⁸⁵ Çifte okuma ise, herhangi bir metnin analizinde, analiz nesnesinin nasıl inşa edildiğini metni çifte okumaya tabi tutarak ortaya çıkarmaktır.¹⁸⁶ Burada hâkim metnin tekrar edilerek okunduğu birinci okumadan sonra ezber bozan ikinci okuma ile herhangi bir metin, söylem veya teori üzerindeki noksanlıkları ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Çifte okuma bu yönüyle, metin üzerindeki hâkim fikrin düzenini bozacak şekilde yapı sökümüne uğratmaktadır.¹⁸⁷

1.3.2. Uluslararası İlişkilere Postmodern Yaklaşım

Postmodernizmin, Uluslararası İlişkiler çalışmalarına eklemlenmesi 1980’li yıllara dayanmaktadır.¹⁸⁸ Bilim ve teknolojiye yönelik, modernizmin görüşü ilerleme ve gelişme iken; postmodernizm şüpheli bir yaklaşım benimsemektedir. Postmodernist Uluslararası İlişkiler anlayışı burada teknolojinin yıkıcı etkisine yoğunlaşmaktadır. Buna en temel örnek; teknolojinin gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan kitle imha silahları verilmektedir.¹⁸⁹

Postmodernizm, Uluslararası İlişkilerde yaşanan gelişmeleri teori ve uygulama alanlarındaki yansımalarına göre incelenmektedir. Bu karşılaştırmalı yaklaşım neticesinde; teori ve pratik arasındaki ilişkinin basitçe uygulamaya koyulacak bir dışsalılıkta olmadığına ilaveten teorinin pratiğe dönüşecek yetkinlikte epistemolojik ve ontolojik temellerden yoksunluğuna dikkat çekilmektedir.¹⁹⁰

Pozitivizmin, rasyonalite ve akılcılık anlayışı çerçevesinde gelişen mutlak bilgi kavramı; postmodern Uluslararası İlişkiler anlayışında reddedilmekte ve bunun yerine bilgi-iktidar ilişkisine odaklanılmaktadır.¹⁹¹ Postmodernizm, “aklın tüm insanlarda sorun çözecek

¹⁸³ Devetak, 2019: 257.

¹⁸⁴ *Ibid.*

¹⁸⁵ Kardaş ve Erdağ, 2019: 424.

¹⁸⁶ Devetak, 2019: 259.

¹⁸⁷ Uçan, 2009: 2301.

¹⁸⁸ Danwanzam, Saleh ve Stephan, 2019: 97.

¹⁸⁹ *Ibid.*

¹⁹⁰ Devetak, 2007: 72 – 73.

¹⁹¹ Danwanzam, Saleh ve Stephan, 2019: 99.

mutlak otoritesine eleştirel”¹⁹² yaklaşmaktadır. Richard Ashley; nesnel gerçekliğin (hakikat bilgisi), kavrayış biçimimiz ve onu yansıtmaya şeklimize bağlı olarak göreceli olduğunu yani kasıtlı bir biçimde oluşturulduğunu söylemektedir.¹⁹³ Bu tam anlamıyla Foucault’nun bilgi-iktidar ilişkisinde görebileceğimiz bir meseledir. Foucault; bilgi ve iktidarın karşılıklı olarak etkileşim içinde ve hatta birbirini hissettirdiği görüşündedir. Bunun sebebi bilginin kullanım gücünün iktidarın elinde olmasıdır.¹⁹⁴ Yani bilgi iktidar eliyle üretilen ve kullanılabilen bir araçtır.¹⁹⁵ Bu da bilginin, normatif yönünü oldukça zedelemekte ve bilgiyi siyasetin odağı haline getirmektedir.¹⁹⁶ Yani bilgi siyasallaşmaktadır. Foucault; iktidar ilişkisini, bir tarafta iktidarı elinde bulunduran egemen ve bir tarafta bu egemene sahip olamayanlar arasındaki bir güç ilişkisi olarak görmemektedir.¹⁹⁷ Burada iktidarın sahiplenilmediğini ifade etmekle birlikte; meselenin, iktidarı oluşturan bireylerin iktidara etkisi yani iktidarı yansıtmaya, koruma veya herhangi bir şekilde işleme konusunda nasıl bir etki gösterdiğine odaklanır. İktidar tarafından üretilen bilgi bir kimlik yaratmaktadır ve kendi iradesiyle bu kimliği kabul eden bireyler bu kimliğin öznesi olurlar.¹⁹⁸ Özetlemek gerekirse; iktidar bilgiyi üretmekte, bu bilgi bir kimlik yaratmakta ve bu kimliğe bürünen birey (özne), bu kimliğe yani üretilen bilginin sınırlarına hapsolmakta dolayısıyla da iktidara bağımlı hale gelmektedir.

Ashley’nin Anarşi Problematığının Çifte Okuması (*Untying the Sovereign State: A Double Reading of Anarchy Problematique*) isimli çalışması Uluslararası İlişkiler çalışmaları içerisindeki ilk yapışöküm denemesidir.¹⁹⁹ Ashley, “anarşi problemi” adı altında anarşi ve egemenlik kavramlarını çifte okumaya tabi tutarak realizm ve neorealizmi yapışöküme uğratmaktadır.²⁰⁰ İlk okumasında, anarşi probleminin inşa edici unsurlarını bütün olarak verili kabul eder. Burada devletler; kendi güçleri, kaynakları ve çıkarları doğrultusunda davranış sergileyen ve fakat uluslararası sisteme hükmeden değil onun birer parçası olan aktörler olarak kabul edilir.²⁰¹ Ashley ikinci okumasında ise uluslararası ilişkilerin anarşik yapısına yönelik bir sorgulama geliştirir.²⁰² Burada düzeni temsil eden egemenlik ve düzensizliği temsil eden anarşi arasındaki karşıtlık dikkat çekmektedir. Ashley, bu karşıtlığı egemen devlet

¹⁹² Şimşek, 2016: 69 – 69.

¹⁹³ *Ibid.*

¹⁹⁴ Gözen, 2019: 420.

¹⁹⁵ Polat, 2020: 426.

¹⁹⁶ Devetak, 2019: 248.

¹⁹⁷ Foucault, 2019: 155.

¹⁹⁸ Feldman, 2021: 52 – 53.

¹⁹⁹ Devetak, 2019: 260.

²⁰⁰ Arı, 2014: 28.

²⁰¹ Kardaş ve Erdağ, 2019: 426.

²⁰² Devetak, 2019: 261.

içerisindeki kimlik, homojenlik, düzen ve ilerlemeyi belirleyen merkezi yani meşru gücün hâkim olduğu istikrarlı alan (iç alan) ve dışarıdaki farklılık, heterojenlik ve düzensizliğin hâkim olduğu anarşik alanın (dış alan) birbirini var ettiği kabulüne dayandırmaktadır.²⁰³ Ashley buradaki egemen (iç) ve anarşik (dış) alanların birbirinin karşıtı olmasını ise “çifte dışlama” olarak adlandırmaktadır.²⁰⁴ Ashley’nin çifte okuması, Uluslararası İlişkiler alanındaki güç mücadelelerini tanımlayarak anarşi probleminin güvenlik kavramına etkisini de ortaya koymaktadır. Küresel anlamda merkezi bir egemen otoritenin olmaması iç ve dış alan karşıtlığı üzerinden güvenlik kavramını da şekillendirmektedir. Bu bağlamda postyapısalcılık, egemen bir güç olarak güvenli alanı temsil eden devletin uluslararası sistemin hâkim öznesi konumunu ve işlevlerini sorgulamaktadır. Öncelikle, ana akım teorilerde kabul gören uluslararası sistemi şekillendirdiği kabul edilen anarşik düzen postyapısalcılar nezdinde sorgulanmaktadır. Postyapısalcılık, anarşi ve şiddetin güç ilişkisi için bir araç olmaktan ziyade devletin kurucu ve tetikleyici unsuru olduğunu savunmaktadır.²⁰⁵ Öte yandan postyapısalcılık, devlet egemenliğinin soybilimsel analiz üzerinden mekânsal ve zamansal olarak nasıl inşa edildiği ile ilgilenmektedir. Bu bağlamda sınır ve kimlik gibi kavramların inşasındaki siyasallığa vurgu yapmaktadır. Postyapısalcılık sınır ve kimlik inşasının şiddet ile ilişkisine odaklanmaktadır. Siyasi anlamda mekân ve kimliklerin ayrıştırılması ötekinin karşıtlığı üzerinden gelişmektedir. Bu aynı zamanda güvenlik meselesi ile de yakından ilgilidir. Güvenlik sağlayıcısı ve güvenliği sağlanacak olan arasındaki ayrım, ben ve öteki ayrımını oluşturmaktadır. Postmodern/postyapısalcı düşünce aynı zamanda, güvenlik meselesine güvenlikleştirme teorisi²⁰⁶ üzerinden yaklaşmaktadır. Bu bağlamda devletin öncelik verdiği herhangi bir alan temel güvenlik sorunu haline gelebilmektedir. Bu da güvenlik kavramına yönelik bir zemin kaybı olduğunu göstermektedir. Esasında güvenlik de bu teori çerçevesinde; Foucault’nun bilgi-iktidar ilişkisine uygun olarak, devletin yani iktidarın ürettiği bir bilgiden farksızdır.

Baudrillard ise Foucault’nun iktidar çözümlemesini mutlak suretle reddetmektedir. Baudrillard, Foucault’nun bilgi-iktidar ilişkisinin bir “iktidar tuzağı” yarattığını ve politik bir belirleyicilik sunduğunu söylemektedir.²⁰⁷ Baudrillard, burada eksik gördüğünü belirttiği yeri yani üretim ilişkilerini açıklamaktadır. Bir taraftan Foucault’nun, Marx’ın üretim ilişkileri

²⁰³ Ashley, 1988: 228 – 260.

²⁰⁴ Kardaş ve Erdağ, 2019: 426.

²⁰⁵ Devetak, 2019: 264.

²⁰⁶ Devletin bir meseleyi nasıl güvenlik sorunu haline getirdiğini kavramaya yönelik olarak Kopenhag Okulu tarafından geliştirilmiştir. Bkz: Kardaş ve Erdağ, 2019: 430.

²⁰⁷ Baudrillard, 2017: 49 – 55.

konusundaki ekonomik determinizmine karşı çıkan görüşüne katılırken öte yandan üretim sistemini tamamen es geçmesini de eleştirmektedir. Baudrillard esasen ortada bir iktidar olmadığını savunmaktadır. Ona göre iktidar Foucault'nun aksine yönlendirilebilen, sahiplenilebilen ve devredilebilen bir yapıya sahiptir.²⁰⁸ Hatta günümüz dünyasında o kadar çok paylaşılmaktadır ki iktidara yönelik temel meselenin ne olduğu anlaşılamamaktadır.²⁰⁹ Bu sebeple iktidar olarak bilinen şeyin de aslında “iktidarın bir simülasyonu” olduğunu söylemektedir.

1.3.3. Postmodern Yaklaşımda Devletin Yeri

Postmodernizmin devlete etkisi; ulus-devlet yapısı üzerinden değerlendirilebilmektedir. Devletin başat bir kimlik olarak ulus üzerinden örgütlenmesi postmodernizmin temel eleştirisidir. Ulus-devletin tektipleştirici yönüne karşın farklılıklara (dil, din, kültür vb.) yoğunlaşmaktadır. Nitekim günümüzde etnik ve dini kimlikler ön plana çıkmakta, bu da milliyetçi hareketlerde artışa sebep olmaktadır. Postmodern dönemde merkeze bağlı siyaset anlayışı değişmekte ve bu değişim homojen yapının hetorejenleşmesi şeklinde gelişmektedir. Postmodernizmin devlet anlayışının daha iyi kavranabilmesi adına egemenlik, güvenlik, politik uygulamalar ve kimlik kavramları üzerinden açıklık getirilebilir.

Modern anlamda devletin temel özelliklerinden biri egemenlik olgusudur. Cynthia Weber, *Devleti Yazmak* isimli çalışmasında egemenliğin, devleti belirlemede ön koşul olduğunu söylemektedir.²¹⁰

Postmodernizm temel olarak; devletin uluslararası sistemdeki egemen konumunu tartışmaya sunmaktadır. Bu anlamda, siyasetin odağında ulus-devletin yanına eklenen, sivil topluma dahil yeni aktörler göz ardı edilmemelidir. Postmodernizm devletin önemli aktör rolünü yadsınamakla birlikte, bu yeni aktörlerin de devlete eşdeğer mahiyetini vurgulamaktadır. Modern anlamda devletin egemenliğini sorunsallaştıran postmodern anlayış, devletin ontolojik yapısını yeniden incelemeye sunmaktadır.²¹¹

Bu bağlamda; devletin meşru şiddet tekeli, sınırlarını kendisinin belirlediği biçimiyle gerektiği durumda başvurulacak ve yalnızca devletin kendisi tarafından kullanılan araçsal bir işleve sahiptir. Postmodernizm; devletin egemenliğine hizmet eden ve bu yönüyle şekillendirici bir işleve sahip olan şiddet unsurunun, güç siyasetinin bir aracı olarak

²⁰⁸ *Ibid.*

²⁰⁹ *Ibid.*

²¹⁰ Weber, C. 1995: 1.

²¹¹ Devetak, 2019: 263.

kullanılmasına karşı çıkmaktadır.²¹² Bu sebeple şiddeti, devletin egemenliğini pekiştiren bir unsur olmaktan ziyade ontolojik yapısına eklemeler.

Modernizmde dış politikaya atfedilen ayrıcalıklı ve bağımsız olduğu yönündeki anlayış postmodernizm tarafından reddedilmektedir. Postmodernizm, devletin dış politika uygulamalarının tek başına bir anlam ifade etmediği, aksine devletin tüm politik eylemleri içerisinde bütüncül bir yaklaşımla anlam bulacağını savunmaktadır.²¹³ Nitekim devletin politik anlamdaki bütün pratikleri devletin ontolojik varlığına hizmet etmektedir. Bu sebeple verili kabul edilen devletin politika pratikleri inşa ettiği düşüncesi sorunlu hale gelmektedir. İlâveten, devletin ekonomik, toplumsal ve askeri meselelerle ilgili uluslararası sistemin diğer aktörleriyle birlikte çalışması; dış politika yapımına devlet dışında unsurların varlığı sebebiyle kısıtlama getirerek depolitizasyona sebep olmaktadır.²¹⁴

Devletin homojen kimliğini oluşturan ulus kavramı, diğer kimlikleri kendisine ötekileştirmesiyle bir anlam kazanmaktadır. Küreselleşmenin de etkisiyle toplum içerisinde cinsiyet, yaş ve etnik vb. özellikler önem kazanarak farklılıkların öne çıktığı ve parçalanmış bir toplum yapısı oluşmuştur.²¹⁵ Postmodern yaklaşım, bu düşüncenin şiddete varan aşırılıklarına dikkat çekmektedir.²¹⁶ İlâveten, kendisini öteki üzerinden inşa eden yaklaşımda, ötekinin varlığının tehdit unsuru olması çelişkisine eleştirel bir yaklaşım sunmaktadır.²¹⁷ Postmodernizm; farklılıkları gözeterek ulus-devletin homojen ulus yapısının giderek zemin kaybettiği vurgusunu taşımaktadır. Ulus-devletin tek tip ulus özelliğine eleştiri sunması gerekçesiyle denilebilir ki; postmodern devlet anlayışı, ulus-devletin reddidir.

Özetlemek gerekirse; postmodernizm, devletin uluslararası sistemindeki konumuna ve uygulamalarına yönelik temel bir eleştiri sunmaktadır. Bu eleştirinin kaynağında küresel sistemin çok aktörlü bir yapıya evrilmesi, iç ve dış politika ayrımının daha esnek hale gelmesi ve merkeze bağlı siyaset anlayışının zemin kaybetmesi gibi sebepler yatmaktadır.

Tüm bunlar; küreselleşmenin dünyayı dönüştüren ve geliştiren özellikleri ile sınır aşan yapısından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda modern devletin temelini oluşturan kavramlarının yaşadığı dönüşümün küreselleşme bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Öte yandan küreselleşme mekânın algılanması ve devletin mekanla ilişkisinin

²¹² *Ibid.*

²¹³ *Ibid.*

²¹⁴ Akça, 2005: 247.

²¹⁵ Şimşek, 2016: 63 – 64.

²¹⁶ Devetak, 2019: 269.

²¹⁷ *Ibid.*

değişmesinde de rol oynamıştır. Bu çerçevede küreselleşmenin devlette yarattığı dönüşümü ele alabilmek için jeopolitik yaklaşımının değişimini ve eleştirel jeopolitiğin devlete ve devlete içkin alanlara bakışı incelenmelidir. Bu nedenle ilerleyen bölüm devletin ve jeopolitiğin dönüşümüne odaklanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLETİN DÖNÜŞÜMÜ VE ELEŞTİREL JEOPOLİTİK

2.1. Jeopolitik Kavramı

Jeopolitik, etimolojisinden kaynaklanan eklemli yapısı sebebiyle, ikili bir anlama sahiptir. Bir yandan devlet politiğinin davranış ve pratiklerini, öte yandan ülkenin coğrafi özellikleri kapsamında uluslararası konumunu belirler.²¹⁸ Daha basit bir ifadeyle, “coğrafya üzerine geliştirilen politika bilimidir”.²¹⁹ Yani, uluslararası siyaseti şekillendirmede coğrafi faktörlerin rolünü açıklamaya gayret eder ve daha da önemlisi bu faktörler (bölgesel konum, kaynaklara erişim vb.) üzerinden büyük bir anlam kazanır. Yanı sıra; jeopolitik, devletleri aşan ve küresel siyaseti temel alan bir yaklaşımdır.²²⁰ Jeopolitik, uluslararası ilişkilerin coğrafi unsurlar ile anlaşılabilceği bir yol sunmaktadır. Jeopolitik bakış açısı için en önemli faktör coğrafya ve güç arasındaki birebir ilişkidir.

Jeopolitik kelimesi ilk olarak 1899 yılında Rudolf Kjellen tarafından politik vizyonun bölgesel yönlerini belirlemek için türetilmiştir.²²¹ Gearóid Ó Tuathail jeopolitiği; “devlet yönetiminin teori ve pratiği için problem çözme teorisi” olarak tanımlar.²²² Jeopolitik bu yönüyle hükümetlere tavsiye verme özelliği taşır ve dış ve güvenlik politikalarının gelişimine katkı sağlamaktadır.

Klasik jeopolitiğin temel kuramcılarından Ratzel’e göre coğrafi koşullar²²³ devletlerin varlığını sürdürmesinde belirleyici bir role sahiptir.²²⁴ Bu sebeple devletler varlıklarını sürdürmek ve geliştirmek için daha geniş alanlara sahip olmayı yani yayılmayı arzu eder ve bu da devletlerin sömürgecilik çabasını anlamlandıran ve meşrulaştıran ruhuna sahip olduğunu göstermektedir.²²⁵ Jeopolitik mücadelelerin sebebini bu genişleme arzusu oluşturmaktadır. Jeopolitiğin bu sebeple dünyayı ayrı ayrı alanlara bölme eğilimi vardır ve bu bölüş de bazı alanları üstün tutan hiyerarşik bir düzlem yaratmaktadır. Bu sebeple haritalar,

²¹⁸ Dijkink, 2004: 462.

²¹⁹ İşcan, 2004: 48.

²²⁰ Dodds, 2005: 2.

²²¹ Moisio, 2017.

²²² Tuathail, 1999: 107.

²²³ Ratzel, devleti canlı bir organizmaya benzeterek çevrenin yani coğrafyanın toplumun gelişmesi ve ilerlemesindeki önemine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, devlet kendi doğal çevresi yani yaşam alanı (*lebensraum*) içerisinde var olabilmektedir. Bu düşünce Alman Jeopolitik Ekolü’nün temellerini oluşturmaktadır. Hitler, Nazi Almanyasının genişlemesini ve Alman ulusal birliğinin yayılmacılığını “lebensraum ulaşma” fikrine dayandırmaktadır. Bkz: Yılmaz, 2013: 1 ve Kaygalak, 2021: 594.

²²⁴ Akdeniz, 2020: 137.

²²⁵ İşcan, 2004: 54.

jeopolitiğin gelişimi açısından önemli bir yer tutar.²²⁶ Jeopolitik, devlet merkezli bir söyleme sahiptir ve devletleri çok önemser zira bu uğurda; toprak mülkiyeti ile petrol ve su gibi kaynaklara erişim konusunda birçok çatışma yaşanmıştır.²²⁷ Jeopolitik yaklaşıma göre devlet; “mülkiyet sınırlar içerisindeki tüm ilişkileri yönetendir.”²²⁸ Jeopolitiğin temel inceleme alanlarını; devlet, devletin kaynakları, genişleme alanları ve coğrafi anlamdaki kimlikleri vb. oluşturur.²²⁹

Jeopolitik; “coğrafi konum, fiziki sınırlar, stratejik öneme sahip kaynaklar, iklim ve topografik özellikler” gibi sabit unsurlarının yanında “siyasi, askeri, ekonomik, ekolojik, bilimsel ve kültürel güç” unsurlarının değişkenliğinden etkilenmektedir.²³⁰

Jeopolitik, güç dengeleri üzerine şekillenmektedir. İki dünya savaşı boyunca devletlerin birbirleriyle rekabet ettiği jeopolitik uygulamaları hâkim olmuş ve Soğuk Savaş sonrasında bu güç dengeleri çeşitlenerek Avrasya dışında farklı coğrafyalarda çeşitli “güç merkezleri” oluşmaya başlamıştır.²³¹ Böylece jeopolitik kavramı, zaman içerisinde farklı alt dallara ayrılmış daha doğrusu küresel gelişmelerden etkilenerek alt yaklaşımlar ve kavramsallaştırmalar benimsemiştir. Bu bağlamda pratik jeopolitik, günlük dış politika uygulamasına dahil olan coğrafyayı yani devletin politika uygulamasını dış politika çerçevesinde; popüler jeopolitik, medyayı şekillendiren çeşitli popüler kültürlerin yaratıldığı coğrafyayı yani ulus-devlet ve kimlik gibi kavramların inşasını medya ve jeopolitik anlayış çerçevesinde; yapısal jeopolitik, devletlerin dış politikayı nasıl uyguladıklarını belirleyen küresel süreçleri yapısal eğilimler çerçevesinde incelemektedir.²³²

Deniz Hakimiyet Teorisi (Alfred Thyer Mahan), Kara Hakimiyet Teorisi (Halford Mackinder) ve Kenar Kuşak Teorisi (Nicholas John Spykman) Soğuk Savaş öncesi dönemde coğrafyayı temel alan klasik jeopolitik yaklaşımlardır. Deniz Hakimiyet Teorisi Mahan’ın “denizlere hâkim olanın dünyaya hâkim olacağı” görüşüne dayanmaktadır.²³³ Bu teoriye göre; Mahan, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin deniz gücüne vurgu yaparak deniz filosunun geliştirilmesi, sömürgeler edinilmesi ve bu sömürgeler yoluyla elde edilen ham maddelerden denizaşırı ticaret yapılması, donanmanın güçlendirilmesi, denizlerdeki stratejik öneme sahip

²²⁶ Dodds, 2005: 2.

²²⁷ *Ibid.*

²²⁸ Karabağ, 2014: 73.

²²⁹ Ergün, 2015: 407.

²³⁰ Akdeniz, 2020: 146.

²³¹ *Ibid.*

²³² Tuathail, 1999: 110.

²³³ Yılmaz, 2013: 75.

alanların kontrol altına alınması ve denizaşırı üsler edinilmesine yönelik tavsiyelerde bulunmaktadır.²³⁴

Mackinder ise Kara Hakimiyet Teorisi'ni Avrasya (kalpgah/heartland), Avrasya'yı kuşatan (Almanya, Avusturya, Balkanlar, Türkiye, İran, Pakistan, Hindistan ile Çin'i kapsayan) iç hilal (*inner or marginal crescent*) ve iç hilali kuşatan (İngiltere, Kuzeybatı Afrika, Avustralya, ABD ve Kanada'nın dahi olduğu) dış hilal (*outer or insular crescent*) terimleri üzerinden açıklamaktadır.²³⁵ Buna göre Avrupa, Asya ve Afrika Dünya Adasını (*World Island*), Avrupa ve Asya ise Avrasya'yı oluşturmaktadır.²³⁶ Bu bağlamda Avrasya yani kalpgah bir güç merkezini temsil ederek Dünya Adası'nı kontrol etmektedir.²³⁷

Kenar Kuşak Teorisi'ne göre Spykman, Mackinder'ın kalpgah kuramına karşı çıkarak dünyayı bir bütün olarak ele almaktadır.²³⁸ Bu bağlamda dünya hakimiyeti için temel alınması gereken bölgenin *hertland* yerine *rimland* (Balkanlar'dan Çin'e kadar uzanan bölge) olduğunu savunmaktadır.²³⁹ Spykman ayrıca dünyayı düzlemsel haritalar üzerinden değil Kuzey Kutbu'nu merkeze alan haritalar üzerinden değerlendirmektedir.²⁴⁰ Böylelikle coğrafyanın merkezden çevreye değil çevreden merkeze yönelik gelişen önemine vurgu yapmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen teoriler, dünya hakimiyeti için bütüncül bir yaklaşım benimsemektedir. Küreselleşmenin getirdiği yeniliklerle değişim gösteren güç mücadeleleri çağdaş ve eleştirel jeopolitik yaklaşımın gelişmesinde rol oynamaktadır. İlaveten, klasik jeopolitik kuramların güvenlik temelli hakimiyet temasını eleştiriye tabi tutan eleştirel jeopolitik yaklaşım Uluslararası İlişkilerde önemli bir yer edinmektedir.

2.2. Eleştirel Jeopolitik

Eleştirel Jeopolitik kavramı, Simon Dalby ve Gearoid O. Tuathail tarafından ilk kez 1980'li yılların sonunda kullanılmaya başlanmıştır.²⁴¹ Tuathail; küreselleşme ve postmodern koşulların jeopolitik unsurları nasıl etkilediğini sorgulamış ve devlet sınırlarının jeopolitik

²³⁴ Akdeniz, 2020: 150.

²³⁵ Özsağ Atay, 2016: 147 – 148.

²³⁶ Akdeniz, 2020: 151 – 152.

²³⁷ İşcan, 2004: 60.

²³⁸ Akdeniz, 2020: 157.

²³⁹ İşcan, 2004: 63.

²⁴⁰ Akdeniz, 2020: 158.

²⁴¹ Dodds, 2001: 470.

işlevsizliğine vurgu yapmıştır. Dalby ile yürüttüğü çalışmasında ise politika ve coğrafya arasındaki sıkı ilişkinin nasıl biçimlendiğini irdelemiştir.²⁴²

Eleştirel jeopolitiğin eleştirel, postyapısalcı ve postmodern teoriler ile ortak paydada bulunduğu alanlar bulunmaktadır bu anlamda bu kuramlardan etkilendiği söylenebilir. Eleştirel jeopolitik; içine doğduğu Soğuk Savaş'ın jeopolitik olarak kurgulandığını dile getirmektedir.²⁴³ Ayrıca, Soğuk Savaş sonrasında; güvenlik, egemenlik, sınır gibi kavramlara yönelik daha fazla ilgi alanı bulmuştur.²⁴⁴

Eleştirel jeopolitik, küresel siyasetteki coğrafi akıl yürütmenin genel sorunsalını ve jeopolitiğin aşırılık içeren anlamlarını gözler önüne sermektedir.²⁴⁵ Kısacası, jeopolitiğin ontolojik kökenlerine ve devlet temelli bakış açısına eleştirel yaklaşmaktadır. Bu bağlamda eleştirel jeopolitik siyasi meselelerin söylem ve kavram analizini yaparak bilgi-iktidar ilişkisini sorunsallaştırmaktadır.²⁴⁶

Eleştirel jeopolitiğin klasik jeopolitikten ayrıştığı en temel nokta, politik coğrafyayı metodolojik ve kavramsal açıdan yeniden değerlendirmeye tabi tutması ve bu bağlamda devlet temelli bakış açısından sıyrılmasıdır.²⁴⁷ Kapitalizmin ulus-devlet ekonomilerini zarar uğratması ve küreselleşmenin uluslararası etkileşim ağları; ekonomi, ulusal kimlik, sınır aşan sorunlar ve güvenlik kademelerinde devlet temelli bakış açısını yetersiz bırakmaktadır.²⁴⁸ Bunun bir örneği olarak, devletin egemenliğiyle diğer devletlerden ayrımını ifade eden sınır kavramına yönelik geliştirilen eleştirel yöntem üzerinden sınırların işlevine yaptığı gönderme verilebilir. Burada özellikle de küreselleşmenin etkisiyle sınırların sembolik hale geldiği vurgulanır.

Eleştirel jeopolitik ulus-devletlerden oluşan modern dünyanın değişimini ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda, içeri ile dışarı, yerel ile uluslararası arasında belirgin sınırların korunması küreselleşmenin etkisiyle artık eskisi kadar olanaklı görünmemektedir. Postmodern anlamda yersizyurtsuzlaşma²⁴⁹ durumunda, ulus-devletin teritoryal yapısı ulusötesi alan ve egemenlik bağlamında da dönüşüme uğramıştır.²⁵⁰ Bu aynı zamanda,

²⁴² Tuathail ve Dalby, 1998.

²⁴³ Tirben, 2009: 217.

²⁴⁴ Dodds, 2001: 470.

²⁴⁵ Tuathail ve Toal, 1996: 113

²⁴⁶ Varlık, 2020: 513 – 514.

²⁴⁷ Dodds, 2005: 28.

²⁴⁸ Tuathail, 2000: 167.

²⁴⁹ Yersizyurtsuzluk kavramı; sınırların ortadan kalktığını ve bu sebeple yersiz kalmayı ifade bir kavramdır. Çalışma bağlamında ise; göç sonucu yerinden edilmişliği anlatmak için kullanılan bir ifadedir.

²⁵⁰ Tuathail, 1998: 29.

egemenliğin ve bu bağlamda siyasal kültürün de uluslararası ilişkilerde ulusal ve ulusötesi kimliklerin yaratılmasına farklı bir yaklaşım getirmektedir.²⁵¹

Michael Shapiro, devlet merkezci bakış açısıyla ilgili olarak eleştirisini, modern jeopolitik söylem nitelendirmesiyle “bölgelerin ve halkların pasifleştirildiği, adlandırıldığı, homojenleştirildiği ve modern uluslararası alanda sabitlendiği tarihsel mücadele sürecini susturan bir söylem” şeklinde ifade etmektedir.²⁵²

Eleştirel jeopolitik, ulusal güvenlik kapsamında, Soğuk Savaş retoriği ve rasyonalitesine bağlı kavramsal kabulleri kullanarak oluşturulan tehdit algısını düşünmeye yönelmekte ve risk toplumu vurgusunda bulunmaktadır. Klasik jeopolitiğin bu tehdit algısı yarattığı küresel sorunları ötekileştirme mantığına indirgediğini ve güvenlik bağlamındaki risklerin düşman olarak temsil edildiğini dile getirmektedir.²⁵³ Kısacası, bu düşmana karşı sınırlar çizilmekte ve oluşturulan tehdidi çözmek için araçsal rasyonaliteye başvurulmaktadır.

Tuathail, bu eğilimin kanıtını, küresel tehditlerin haydut devletlerden gelen tehditler olarak bölgeselleştirildiği bazı çağdaş jeopolitik krizlerde bulmanın mümkün olduğunu söylemektedir.²⁵⁴ Örneğin, kitle imha silahları sorunu, Saddam Hüseyin ve Irak konusunda ne yapılması gerektiği sorununa dönüşmüştür.²⁵⁵ Eleştirel jeopolitik, özellikle dış politikada karar alma sürecine, bu güvenlik algısını yapı-sökümüne uğratarak dış işleri karar alıcılarının motivasyonlarının dayandığı yere odaklanır.²⁵⁶

Eleştirel jeopolitik, hiçbir devlet veya ulusal güvenlik algısının, akılcılık ve sağduyu üzerinde tekele sahip olmadığını dile getirmektedir.²⁵⁷ Bunun kabulüyle bürokrasiye ve teknolojik rasyonaliteye yönelik bir eleştiri geliştirmektedir.

Klasik jeopolitik, yoksullara karşı daha güçlü sınıflara hizmet eden bir sömürü ilişkisini devlet felsefesi şeklinde uygulamaktadır. Eleştirel jeopolitik ise, dünyada gelişen olayların egemen hükümet ve medya temsilcilerine ters düşen yorumlarını teşvik ederek, devletler ve diğer güçlü kurumlar tarafından dayatılan kontrol ve sınıflandırmalara direnmek için bireylerin, vatandaş gruplarının, yerli halkların vb. düşünme yeteneğini geliştirmeye

²⁵¹ Bonura, 1998: 88.

²⁵² Shapiro, 1992 :110

²⁵³ Tuathail, 1999: 121.

²⁵⁴ *Ibid.*

²⁵⁵ *Ibid.*

²⁵⁶ Kelly, 2016: 55 – 56.

²⁵⁷ Tuathail, 1999: 121.

çalışmaktadır.²⁵⁸ Eleştirel jeopolitik bu anlamda popüler ve politik kültürdeki basmakalıp jeopolitik kavramları ve güvenlik algısını yapı-bozumuna uğratmaktadır. Bu sebeple de politika yapımıyla ilgilidir. Coğrafi farklılığa duyarlılığı ile stratejik düşüncenin gücüne önem verir.²⁵⁹

Klasik jeopolitik, yapısal, uluslararası veya stratejik düzeylere odaklanır ve bu daha geniş açıdan, devletlerin ve bölgelerin konumları, kaynakları, mesafeleri, topografyası ve boyutları gibi belirli coğrafi özelliklerin etkilerinin incelenmesini içerir. Bu anlamda, devletlerin dış politikaları ve davranışları üzerine devlet idaresine yardımcı olur. Buna karşılık, siyasi coğrafya; benzer coğrafi özelliklerin, yerel siyasi sınırları içindeki politika ve davranışlar üzerindeki etkisiyle kapsam olarak yerel bir çerçeveye sahiptir.²⁶⁰ Bu sebeple eleştirel jeopolitik asıl endişenin siyasi coğrafyayla değil jeopolitikle, yerelle değil küreselle ilgili olduğunu söyler.²⁶¹

Siyasi coğrafya, insan üzerindeki çevresel etkiyi içerir; hükümet ortamı tarafından yansıtılmasının yanında siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve davranışsaldır. Buna karşılık, jeopolitiğin odak noktası, devletlerin bölgesel ve stratejik aşamalar üzerindeki etkileşimlerine dayanır. Bu anlamda savaş ve barış durumu, ittifak oluşumları ve güç dengeleri, ulusal güvenlik, bölgesel ve dünya hükümeti gibi olgu ve varsayımlarının hepsi eleştirel jeopolitik tarafından kurgu olarak değerlendirilmektedir.²⁶²

Eleştirel jeopolitik, yerli ve yabancı gibi alanları ayırmanın artık imkânsız olduğunu, çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları ve çeşitli protesto grupları gibi devlet dışı aktörlerin ortaya çıktığını göstererek devleti klasik anlamının dışına çıkarmaktadır.²⁶³ İlâveten yerli halklar, azınlıklar, kadının toplumdaki yeri ile adil ticaret ve çevrenin korunması vb. gibi temel meseleler hakkında küresel siyasette kilit bir rol oynamaktadır.

Kısaca belirtmek gerekirse; eleştirel jeopolitik klasik jeopolitik iddiaların temelini oluşturan varsayımları sorgulayan, mekansallığın bölgesellikle sınırlı olmadığını savunan, siyasi aktörlerin uluslararası siyaseti nasıl uzamsallaştırdığını ve onu belirli coğrafi alanlar aracılığıyla karakterize edilen bir “dünya” olarak nasıl temsil ettiğini açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır.

²⁵⁸ Flint, 2021: 16.

²⁵⁹ Tuathail, 1999: 117.

²⁶⁰ Kelly, 2016: 8.

²⁶¹ *Ibid.*

²⁶² *Ibid.*

²⁶³ Flint, 2021: 23.

2.2.1. Eleştirel Jeopolitiğin Küreselleşme Bağlamında Ele Alınması

Küreselleşme ve buna bağlı dönüşümlerin, jeopolitikle sıkı bir ilişkisi vardır, nitekim başlangıçta ekonomik görünmekle birlikte hızla jeopolitik hale gelebilmektedir. Buna örnek olarak İpek Yolu'nun Orta Çağ'ın, Baharat Yolu'nun Yeni Çağ'ın, sömürgecilik döneminin ise Yakın Çağ'ın jeopolitik unsurlarını şekillendirdiği söylenebilir.²⁶⁴

Tuathail küreselleşmenin jeopolitiğin ilk dönüşümü olduğunu söyler.²⁶⁵ İkinci dönüşüm enformasyonelleştirmedir (*informationalization*).²⁶⁶ Küreselleşme gibi, bu da ilgili birçok eğilim için kullanılan bir terimdir. Örneğin; imalat ve hizmet sektörünün bilgi teknolojileriyle dönüşümü, sanal olarak inşa edilmiş çevrelerin yaratılması, küresel telekomünikasyon sistemlerinin gelişimi ile medya doygunluğu ve kültürel deneyimi vb.²⁶⁷ Fakat enformasyonelleşme de dünya siyasetinin uzamsallığını ve zamansallığını dönüştürmüştür. Karmaşık ağlardan oluşan bir dünyanın, şehirlerin, devletlerin, ekonomilerin ve mega makine bürokrasilerinin teknoferi -tüm bunların etkileşiminde kusursuz bir işleyişe sahip olması- hayati derecede önem kazanmıştır.²⁶⁸ Bu sebeple “burası-orası, biz-onlar, yerli-yabancı, yakın-uzak” gibi zıtlık bildiren kavramlar artık eski anlamlarına sahip olmaktan uzaktır. İletişim aksaklıkları ve ağ sistemi çökmelerinin gösterdiği gibi, enformasyonelleşme yeni bağımlılıklar ve güvenlik açıkları yaratmıştır.²⁶⁹ Öte yandan, devlete yönelik küresel alanı yeniden şekillendiren ve bunun temsili için yeni olasılık koşulları yaratan bu kriz ortamı, bir dizi yeni coğrafya ve yönetimsellik donukluğu ortaya çıkarmaktadır.²⁷⁰

Üçüncü dönüşüm; bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin niteliksel olarak barındırdığı yeni riskleri ifade etmektedir.²⁷¹ Atom bombasının icadıyla insan yaşamını kökten değiştirebilecek teknolojiler icat edilmeye başlanmıştır. Nükleer enerjinin gelişimi, savaştan sonra yaşamın her alanında kimyasalların yaygın olarak kullanılması ve genetik mühendisliğindeki son gelişmeler, insanlık için niteliksel olarak yeni bir riskler evreni yaratmaktadır.²⁷²

²⁶⁴ Varlık, 2020: 503.

²⁶⁵ Tuathail, 1999: 117.

²⁶⁶ Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişi ifade etmektedir.

²⁶⁷ Tuathail, 1999: 118.

²⁶⁸ *Ibid.*

²⁶⁹ *Ibid.*

²⁷⁰ Tuathail ve Toal, 1996: 196.

²⁷¹ Tuathail, 1999: 119.

²⁷² *Ibid.*

Eleştirel jeopolitik; bu yeni ve karmaşık düzlemde jeopolitik yapılanmanın kurumsal, teknolojik ve maddi biçimlerini belgelemek ve yapı sökümüne uğratmayı amaçlamaktadır.²⁷³ Bu bağlamda eleştirel jeopolitiğin, küresel olanı çerçevelemede medya, teknoloji ve küreselleşmenin politik ekonomisinin oynadığı üst belirleyici rolünü kabul ettiği görülmektedir.²⁷⁴

Çevresel bozulmalar, iklim değişikliği ve küresel ısınma; modernitenin giderek daha belirgin hale gelen etkileri ve bu üç sürecin önemli parçalarıdır. Bu üç dönüşüm, 21. Yüzyılda jeopolitiğin boyutsallığını ve bölgeselliğini dönüştürerek güvensizleştirmiştir.²⁷⁵ Özellikle belirli bir tür tehdide karşı savaşmak için tasarlanan ulusal güvenlik kurumları artık bu tehdidin ortadan kalktığı bir ortamda faaliyet göstermeye çalışmaktadırlar. Soğuk Savaş'ın ve onun ideolojik senaryolarının çöküşünün ardından dünyanın nasıl tasvir edilmesi gerektiği halâ geçerli bir tartışma konusudur. Yani Soğuk Savaşın güvenlik kurumları ulusötesi tehditler ve küresel tehlikeler karşısında sorunlu hale gelmiştir. Bu bağlamda; güvenlik kurumları, Soğuk Savaş sonrası çağdaş dönemi düzenleme ve küresel yönetim sistemleri yaratmak için reformlara ihtiyaç duymaktadır.

Öte yandan, artık sadece jeopolitiğin öngördüğü şekilde medeniyetler arası çatışmalar²⁷⁶ veya küçük ölçekte başarısız devletler tehlikesiyle karşı karşıya değiliz, aynı zamanda gezegenin bir tehdit altında olduğu ve bunun küresel ısınma, küresel nüfus artışı, ozon tabakasının incilmesi gibi biyosferin kendisiyle alakalı meseleler gündeme gelmektedir.²⁷⁷

2.2.2. Eleştirel Jeopolitiğin Eleştirisi

Eleştirel jeopolitiğe yönelik eleştiriler temelde tüm eleştirel kuramlarda öne sürüldüğü gibi kapsayıcı bir çerçeve içerisinde bütünsellikten uzak olduğu iddiasına dayanmaktadır. Bu bağlamda söylem analizinin güvenilirliği sorgulanmakta ve coğrafyanın önemi kuvvetle savunulmaktadır.²⁷⁸

²⁷³ Tuathail ve Toal, 1996: 196.

²⁷⁴ *Ibid.*

²⁷⁵ Tuathail, 1999: 119

²⁷⁶ Samuel P. Huntington, Medeniyetler Çatışması (*The Clash of Civilizations*) isimli çalışmasında, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistem içerisindeki uzlaşma ve çatışmalarda belirleyici unsurun medeniyetler olacağını ileri sürmektedir. Bu bağlamda medeniyetleri oluşturan kültürel kimlikler oldukça önemli olmakla birlikte çatışmaya daha yatkındır. Bkz: Huntington, 2000: 100.

²⁷⁷ Dalby, 1998: 295.

²⁷⁸ Varlık, 2020: 524.

Soğuk Savaş boyunca ulusal güvenlik ve güç mücadeleleri ile özdeşleşen jeopolitiğin savaş sonrasında küreselleşme süreçlerinden oldukça etkilendiği görülmektedir. Bu sebeple eleştirel jeopolitik klasik jeopolitik söylemleri yapı sökümüne uğratmaktadır. Yine de Soğuk Savaş sona ermesine rağmen jeopolitik mücadelelerin devam ediyor olması jeopolitiğin ABD-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arası bir Soğuk Savaş mücadelesinden ibaret olmadığını göstermektedir.²⁷⁹ Ukrayna Savaşı bunun günümüzde en belirgin örneğidir. Tarihsel açıdan uzun yıllardır rekabet sahası olarak görülen Ukrayna, coğrafyanın politika üzerindeki etkisinin önemini koruduğuna işaret etmektedir.

Buna karşın, küreselleşmeye yönelik de önemli karşıtlıklar bulunmaktadır. Bunların başında küreselleşen dünya ekonomisinin gelir eşitsizliğine sebep olması yönündeki eleştiriler yer almaktadır. Öte yandan liberal düzenin sınırsız dünya görüşü aşırı göç hareketlerine sebep olmaktadır. Göç hareketlerindeki artış ise aşırı sağ ve sol popülist akımları güçlendirerek yabancı karşıtlığının artması sonucunu doğurmaktadır. Tüm bunlar dünyada illiberal söylemlerin daha fazla yankı uyandırmasına yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak özellikle kurumsallaşma ve uzmanlaşmaya yönelik inanç zayıflamakta, kutuplaşma ve saflaşma artış göstermektedir. 6 Ocak 2021 tarihinde Amerikan Kongre binasının basılması kurumlara yönelik inancın zemin kaybına uğramasına örnek teşkil etmektedir.

Küreselleşme eleştirel jeopolitiğin ulus-devleti aşan bir dünya jeopolitiği tasarrufunu sınamaktadır. Dünyayı sarsan mali krizler küresel tedarik zincirlerinin finans akışlarında azalmaya sebep olmuştur.²⁸⁰ Pandemi süreci ile devletin düzenleyici rolü önem kazanmış, korumacı politikalar savunulmuştur. Bu dönem aşı milliyetçiliği kavramını ortaya çıkarmıştır. Tüm bu sebepler “*deglobalization*” olarak ifade edilen küreselleşme karşıtı hareketlere eğilimi arttırmaktadır.

2.3. Klasik ve Eleştirel Jeopolitik Yaklaşımların Karşılaştırılması: Devletin Jeopolitik Dönüşümü

Uluslararası sistem ve dünya siyasetine yönelik geliştirilen teoriler; küresel anlamdaki siyasal ve toplumsal gelişmelerden etkilenmektedir. Bu sebeple bilinçli şekilde üretilen klasik anlamdaki metodolojik ve kavramsal yaklaşımlar bu etkileri açıklamakta yetersiz kalmaktadırlar. Eleştirel jeopolitik tam da bu sebeple, jeopolitiğin politik pratik olarak yeniden kavramsallaştırılması gerektiğini söyler.²⁸¹ Bu anlayış çerçevesinde jeopolitik; belli

²⁷⁹ Kelly, 206: 27.

²⁸⁰ Harold, 2018: 220 – 222.

²⁸¹ Dodds, 2005: 31.

sayıdaki siyasi aktörler tarafından yürütülen siyasi pratikler şeklindeki dar anlamından çıkmaktadır.²⁸² Nitekim, uluslararası siyasetin tek belirleyeni devletler değildir, çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları gibi aktörler de bu sisteme dahil olarak etkili bir konumdadır. Öte yandan jeopolitiğin çıkar odaklı gelişim gösteren “güç ilişkileri” çerçevesinde temellendirilmesi, politika yapımını realist paradigma çerçevesinde sınırlandırmaktadır.²⁸³

Klasik ve eleştirel jeopolitik yaklaşım öncelikle epistemolojik anlamda farklılaşmaktadır. Klasik jeopolitik, pozitivist anlayış çerçevesinde sabit koşullar altında nedensellik ve döngüsellik bağlamında değerlendirilebilen belirli sonuçların doğacağı varsayımında bulunmaktadır.²⁸⁴ Buna bağlı olarak, hâkim jeopolitik teorilerde görülen ulus-devlet temelli inceleme alanı çerçevesinde küresel düzlemde hiyerarşik bir sistem bulunmaktadır. Eleştirel jeopolitik ise post-pozitivist anlayışı benimsemektedir. Bu bağlamda bilgi, otorite ve güç ilişkisine vurgu yaparak nesnel bilgi ve nedensellik ilkelerine eleştiri getirmektedir.²⁸⁵ Bu bağlamda bilgi ve iktidar ilişkisini küresel sistemden ziyade etnik ve yerel grupları temel alarak incelemektedir.

Tuathail ve Dalby, klasik ve eleştirel jeopolitiğin farkını ortaya koyarken bazı yaklaşımları temel almışlardır. Buna göre klasik jeopolitiğin odağını, ulusal egemenlik ve sınırları belli bölgeler ile belirlenen küresel sistemde jeopolitik sorunlar ve harita üzerinden değerlendirme oluştururken; eleştirel jeopolitikte, küreselleşme ve sembolik sınırlar ile belirsizleşen sosyal yapı ile bağımlılık ve yersizyurtsuzlaşma yer almaktadır.²⁸⁶

Modern devletin ulusal kimliğinin indirgenemez ontolojik yapısı, jeopolitiğin merkezindeki egemen farklılık ve siyasi mücadele için temel oluşturmaktadır. Ulusal kimlik, ulus-devletin bir analiz birimi ve anlamlı bir siyasi biçim olarak oluşturduğu siyasi kültürün parçasıdır.²⁸⁷ Güvenlik söylemlerinin formüle edilmesindeki temel unsur, siyasi kimliğin egemen ulus-devletle eşleştirilmesinde yatar.²⁸⁸ Eleştirel jeopolitik ise, bir ulusun egemen sınırlarının işaret ettiği kimliği ve aynı zamanda egemen devletlerin siyasi kültürünün modernliği ve demokratikliğine ilişkin uluslararası öncelikleri formüle etmeye çalışır.²⁸⁹

²⁸² *Ibid.*

²⁸³ Varlık, 2020: 503.

²⁸⁴ *Ibid.*

²⁸⁵ *Ibid.*

²⁸⁶ Tuathail ve Dalby 1998’den derlenmiştir.

²⁸⁷ Bonura, 1988: 93.

²⁸⁸ Bonura, 1988: 92.

²⁸⁹ *Ibid.*

Jeopolitik yaklaşım nesnel ve tarafsız bir dünya görüşünü yansıtmaktadır. Yani klasik jeopolitikte çalışma odağı nesnel gerçekliğin analizidir.²⁹⁰ Eleştirel jeopolitik ise, kolayca görebilecek ve kabul edebilecek nesnel bir gerçeğin mümkün olmadığını iddia eder. Teoriyi politikaya uygulamak da bu anlamda geçersizdir çünkü genelleme girişimi, ortak bir gerçeklik görüşüne dayanmaktadır.²⁹¹ Bu bağlamda eleştirel jeopolitik tarafsız ve nesnel bir gerçeklik anlayışına karşı çıkmaktadır çünkü böylesi bir yaklaşım devletlerin güç politikalarını meşrulaştıran bir görünüme sahiptir.²⁹² Bu anlamda eleştirel jeopolitik dış politika uygulamalarında bulunan nesnelci bakış açısını da bozmaya çalışmaktadır.²⁹³ Eleştirel jeopolitiğin çalışma odağını ise söylem analizi ve yapı-söküm oluşturmaktadır.²⁹⁴

2.3.1. Jeopolitik Gelenek ve Söylem

Tuathail, “jeopolitik gelenek” tanımına ve pratik anlayışına bağlı olarak çeşitli tarihsel kökenleri, merkezi figürleri olmakla birlikte tartışma alanlarının da bulunduğunu söylemektedir. Bu bağlamda jeostrateji merkezli jeopolitik; Friedrich Ratzel, Alfred Mahan, Rudolf Kjellen ve Halford Mackinder’in (Kara Hakimiyet Teorisi) ile başlayan, savaşlar arası dönemde Karl Haushofer’in Alman Jeopolitik ve Nicholas Spykman’ın (Kenar Kuşak Teorisi) teorileriyle gelişen, devlet idaresi üzerine düşünme geleneğidir. Henry Kissinger ve Zbigniew Brzezinski ise çağdaş figürleridir.²⁹⁵ Halford Mackinder, hükümetini Avrasya kara güçlerinden gelecek stratejik tehditler konusunda uyarmış, Amiral Alfred Mahan ve Isaiah Bowman, birkaç ABD başkanına deniz gücü alternatifleri önermiştir.²⁹⁶ Jeopolitiğin, jeoekonomik ve jeokültür merkezli teorilerinden Samuel P. Huntington’ın Medeniyetler Çatışması Teorisi, uygarlıkları birbirinden ayıracak olan çatışmaların ulus-devlet yerine kültür bölgeleri ile sınırlar oluşturacağına işaret ederken Francis Fukuyama’nın Tarihın Sonu Tezi Soğuk Savaş sonrasında oluşan Batı demokrasisine dayalı kapitalist sistemin nihai ve ideal bir sistem olduğunu öne sürmektedir.²⁹⁷ Dolayısıyla, klasik jeopolitiğin ilgi düzeyi, mevcut durumların etkileşimine yöneliktir.

Öte yandan, “Devlet için ulusal büyüklüğe giden yol nedir” gibi klasik jeopolitiğin temel aldığı yaklaşımlar, günümüz küresel sisteminde, dünyanın nasıl çalıştığına dair

²⁹⁰ Varlık, 2020: 510.

²⁹¹ Kelly, 2018: 56.

²⁹² Dodds, 2005: 30.

²⁹³ Tuathail ve Dalby, 1998: 6.

²⁹⁴ Varlık, 2020: 510.

²⁹⁵ Tuathail, 1999: 110.

²⁹⁶ Kelly, 2016: 13.

²⁹⁷ Akdeniz, 2020: 169 – 170.

yaklaşımların benimsenmesi yönünde gelişim göstermiştir.²⁹⁸ Bu bağlamda klasik anlamdaki jeopolitik harita bugünün dünyasına ayak uydurmakta yetersiz kalmaktadır. Eleştirel jeopolitik, geçmiş döneme ait koşulların geleneksel coğrafi söylemini, nesnelerini, ontolojik kaynaklarını küresel sisteme uygun bir biçimde yeniden düşünmeye teşvik etmektedir. Küresel sistemin mevcut yapısı ve postmodern gelişmeler jeopolitiğin de bir dönüşüm yaşadığına işaret etmektedir. Mark Neocleous, “dünyayı inşa etme ve yeni sınırlar yaratma” pratiklerinden dolayı haritaların politik bir obje olduğunu vurgulamaktadır.²⁹⁹

Bu jeopolitik gelenek yani jeopolitik mücadeleler, bir yandan da devletler arasında bir hiyerarşiye sebep olmaktadır. Devletler arasındaki bu güç dengesizliği eşitsizliğe sebep olarak devletlerin eşit egemenliği ilkesine eleştiri sunmaktadır. Bu durum büyük oranda emperyalizmin mirası ve kapitalizmin mevcut varlığıdır. Sözde eşit egemen birimler olmasına rağmen, devletler gerçekte coğrafi konum, bölgesel kapsam, doğal kaynak, sosyal organizasyon, siyasi liderlik ve güç potansiyeli bakımından birbirlerinden farklıdır.³⁰⁰ Bu durum en nihayetinde, egemen devletlerin yerel, bölgesel ve küresel ölçeklerde öncelik arayışını, devlet militarizmini, bölgesel yayılmacılığı, deniz aşırı emperyalizmi ve savaşı, güç potansiyelinin dünya çapında eşitsiz dağılımının kaçınılmaz sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰¹ Başka bir ifadeyle deniz gücü, kara gücü, kenar kuşak ve çevreleme gibi söylemler emperyalist jeopolitik dahilinde değerlendirilebilecek yaklaşımlardır.³⁰²

Öte yandan eleştirel jeopolitik, geleneği güç bağlamında da sorgulamaktadır. Klasik anlamda jeopolitiğin genellikle içinde bulunulan dönemi kapsamasından dolayı ortaya çıkan tutarsızlıkları vurgulamaktadır.³⁰³ Nitekim klasik anlamda jeopolitik devlet merkezli akıl yürütmeyi aşan küresel süreçlere uygun bir dış politika temellendirmesinden uzaktır. Bu yüzden küreselleşme olgusu jeopolitik anlamda bir “güç kayması” olarak görülebilmektedir.³⁰⁴ Eleştirel jeopolitik, gücün tamamen diğer devletlerle rekabet içinde olarak onu tekelleştirmeye çalışan bölgesel devletlerin bir özelliği olduğu fikrinin artık anlamını yitirdiğini belirtmektedir.³⁰⁵

²⁹⁸ Tuathail, 1998: 16.

²⁹⁹ Neocleous, 2015: 199 – 201.

³⁰⁰ Tuathail, 1998: 22.

³⁰¹ *Ibid.*

³⁰² Varlık, 2020: 519.

³⁰³ Tuathail, 1999: 110.

³⁰⁴ Dodds, 2005: 25.

³⁰⁵ Tuathail, 1998: 22.

2.3.1.1. Güvenlik

Soğuk Savaş sonrasında küreselleşmenin de artan etkisiyle, önceleri daha çok askeri anlamda belirginleşen güvenlik kavramı çevre sorunları, insan hakları, küresel ekonomi, ticaret, enerji, göç ve nüfus, organize suçlar, kimlik ve etnisite gibi kavramları içerisinde barındırarak yeni jeopolitik alanlar doğurmaktadır.³⁰⁶

Eleştirel jeopolitik küreselleşen terör olgusunun, güvenlik bağlamında bir dönüşüme sebebiyet verdiğini söylemektedir. Klasik anlamda güvenlik teorileri, genellikle bölgesel, mevcut yerleşik alanlar için tatmin edici sonuçlar doğurmuştur. Örneğin Soğuk Savaş jeopolitiği, bölgesel olarak sabit bir anlama sahiptir.³⁰⁷ Fakat günümüzde terör örgütleri dünyanın her yerine yayılan küresel ağlara sahiptir. Bu durum güvenlik algısının dönüşümüne işaret etmektedir. Yani, klasik jeopolitik teoriler, küresel terör olgusunu açıklamada yetersiz kalmaktadır. Eleştirel jeopolitik, küresel terörün Soğuk Savaş'ta karşı karşıya olan ABD ve Sovyetler Birliği'nin devamı olan Rusya'nın istihbarat paylaşımı ve terörü önleme açısından birbirleriyle yakın iş birliğine yönelmesi gibi dış politikada yaşanan değişime odaklanmaktadır.³⁰⁸

Bunun yanı sıra eleştirel ve postmodern yaklaşımlar; egemen ve güvenli hale getirilen olgulara yönelik politikaların; temel alınan bu ontolojik nesneler yerine toplumsal olarak inşa edilmesi mümkün olan yeni kimlikler tarafından sınanacağını ön görmektedir.³⁰⁹ Öncelikle farklı kimliklerin varlığı ulusal kimliklerin güvenliğinin korunması ihtiyacını doğurabilir. Öte yandan, farklı kimliklerin bir araya gelişi Postkolonyal Teorinin³¹⁰ emperyal geçmiş eleştirisini gün yüzüne çıkarabilir. Bu bağlamda biz ve öteki ayrımı sömürgeci ve sömürülen çatışmasına sebep olabilir.

Eleştirel jeopolitik, mekânın çoğulluğuna ve olası siyasi inşalarının çeşitliliğine tanıklık eder. Bu nedenle eleştirel jeopolitik, devletlerin günlük yaşamını karakterize eden sınır çizme uygulamalarına ve performanslarına özel bir ilgi göstermektedir. Geleneksel jeopolitiğin aksine hem devletin maddi sınırlarını hem de bunu güvenli bir içeri ile tehlikeli

³⁰⁶ Varlık, 2020: 506.

³⁰⁷ Dodds, 2005: 199.

³⁰⁸ *Ibid.*

³⁰⁹ Dalby, 1998: 296.

³¹⁰ Postkolonyal Teori, kolonileşme sürecine maruz kalan kimlik ve kültürleri sorunsallaştırarak Batı'nın Doğu üzerinde kurduğu egemen ilişkiye eleştiri sunmaktadır. Bkz: İpek ve Oyman, 2019: 441 – 443.

bir dışarı arasındaki ayrımı belirleyen kavramsal sınırları inceleme konusu haline getirmektedir.³¹¹

Bu bağlamda eleştirel jeopolitik, jeopolitiğin bir teklik değil, bir çoğulluk olduğunu savunur. Devlet idaresi uygulamaları olarak geleneksel jeopolitik kavramını reddetmemekle birlikte, jeopolitik anlayışı geniş bir sosyal ve kültürel fenomen olarak tamamlar. Dolayısıyla jeopolitik; popüler biçim ve ifadelere sahip, merkezli değil merkezsiz bir pratikler bütünüdür.³¹²

Eleştirel jeopolitik; jeopolitiğin konumlu ve belirgin bir şekilde kavramsallaştırılmasına, eleştirel bir bakış açısı sunarak jeopolitiğin, geniş sosyo-mekânsal ve tekno-bölgesel gelişim ve kullanım koşullarını teorileştirmeye çalışmaktadır.³¹³ Jeopolitik anlamda kurgulanan kimlik, güvenlik ve tehlike unsurları; devletlerin ve ulusların günlük yaşamının her alanına sirayet etmiştir. Bu unsurların üretim yerleri geniş bir alana sahip ve yaygındır. Hem, bir ulusal güvenlik muhtırası gibi “yüksek seviyede”, görsel açıdan devletleri harekete geçiren görüntüler ve askeri eylemleri meşrulaştıran konuşmalar gibi söylemsel bağlamda hem de gazete manşeti gibi “düşük seviyede” ayrıca dış politika söylemindeki dini motifler gibi geleneksel ve bilgi yönetimi ve siber savaş gibi postmodern bir yaklaşımla geniş bir yelpazeye sahiptir.³¹⁴

2.3.1.2. Bilgi, İktidar ve Güç İlişkisi

Güç bilgi gerektirir ve bilgi, mevcut güç ilişkilerine dayanır, ilaveten onu güçlendirir.³¹⁵ Dolayısıyla, gücün dışında var olan “gerçek” diye bir şey yoktur. Postmodern bir etkiyle eleştirel jeopolitik, disipline hâkim olan kavramların ve bilgi iddialarının gerçekte nasıl belirli güç ilişkilerine bağlı olduğunu göstermeye gayret etmiştir. Bunun dünyaya bakışımızı nasıl kısıtlamaya çalıştığını ve sınırlı sayıda politikayı nasıl teşvik ettiğini görmek için eleştirel incelemeye tabi tutulur.

Soğuk Savaş jeopolitiği temelde devletler arasındaki rekabet ve mücadeleye dayanmaktadır. Sovyetler Birliği ve Batı arasındaki bu mücadelenin jeopolitik temel söylemleri arasında “Doğu ve Batı Bloğu”, “uydu ve merkez devletler” ile “birinci, ikinci ve üçüncü dünya ülkeleri” gibi kalıplaşmış ifadeler bulunmaktadır.³¹⁶ Eleştirel jeopolitik,

³¹¹ Tuathail ve Dalby, 1998: 4.

³¹² *Ibid.*

³¹³ Tuathail ve Dalby, 1998: 6.

³¹⁴ *Ibid.*

³¹⁵ Kelly, 2016: 57.

³¹⁶ Varlık, 2020: 519.

jeopolitik unsurların bu gibi söylemler üzerinden gelişim gösterdiğini ileri sürmektedir. İlaveten bu söylemler, devlet politikalarında kimlik ve ötekileştirme çerçevesinde söylemi kullanım biçimlerini ortaya koymaktadır. Örneğin, 11 Eylül 2001 saldırıları Amerikan dış politikasında özellikle güvenlik bağlamındaki dönüşümü anlamak adına önemli rol oynamaktadır. ABD'nin stratejik öneme sahip noktalarına gerçekleştirilen saldırılar sonucunda Müslüman Ortadoğu “düşman” olarak algılanmıştır. Bu bağlamda ABD'nin “Batı demokrasisini dünyaya yayma” söylemi güvenlik ile yakından ilişkilidir.³¹⁷ Liberal değerleri dayatmak için gerektiğinde askeri güç kullanımını savunan güvenlik söylemi ile Afganistan ve Irak işgali ABD'nin küresel hegemonya stratejisine hizmet etmektedir. ABD başkanı George W. Bush'un teröre karşı verilen küresel savaşta teröre destek veren ülkeler için kullandığı “şer eksenini” (*axis of evil*) kavramı, ABD'nin Afganistan ve Irak işgaline gerekçe oluşturmaktadır.

Diğer yandan nasıl ki devletlerin bu rekabetteki gücü, doğal kaynaklar, nüfus, ulusal kimlik, ekonomik ve askeri kapasite gibi alanların büyüklüğü üzerinden ölçülüyorsa; bilgi toplumunun gücü de çeşitli rekabet gücü, yaratıcılık, yenilikçilik ve üretkenlik endeksleri ile ölçülmelidir.³¹⁸ Eleştirel jeopolitiğe göre tüm bu unsurlar da jeopolitik teknikler olarak kabul edilmelidir.

Devletler sürekli olarak kendilerini tanımladıkları bir dışarıyla ilişkileri üzerinden kurulurlar. Cynthia Weber, *Devleti Yazmak* isimli çalışmasında, güç mücadeleleri sonucunda oluşturulan ilişkiler bağlamında devletin oluştuğunu (yazıldığını) söyler.³¹⁹

Jeopolitik düşünce, dünyayı siyasi karşıtlıklar üzerinden (Doğu'ya karşı Batı, gelişmişe karşı gelişmekte olan veya uluslararası topluma karşı şer eksenini gibi) indirgemeci bir bakış açısıyla incelemektedir. Dış politika da yabancının, kendisine karşı yerel bir benliğin çağrıştırdığı kimlik olarak görülür. Dış politika buna bağlı olarak inşa edilmektedir. Başka bir deyişle, “belirli bir tür sınır oluşturan siyasi performanstır”.³²⁰

Dodds işte tam olarak bu uygulamaların yapı-sökümünde bulunmaktadır. Klasik jeopolitiğin, iktidar-bilgi ile toplumsal ve politik ilişkiler arasındaki ilişkiyle ilgili bir söylem olduğunu ileri sürmektedir.³²¹ Dünya siyasetini anlayanın, klasiklerin kara ve deniz güçleri arasındaki küresel siyasetin temel bölünmesi gibi bir dizi “kurgulanmış gerçek” yerine

³¹⁷ Ağır, 2006: 81.

³¹⁸ Moio, 2017: 229.

³¹⁹ Weber, C. 1995: 6.

³²⁰ Tuathail ve Dalby, 1998: 4.

³²¹ Dodds, 2000: 33.

yorumlayıcı bir temelde anlaşılması gerektiğini öne sürmektedir.³²² Bu nedenle, eleştirel jeopolitik için gerçekten önemli olan; siyaset ve coğrafyaya ilişkin genellikle yanlış tanımlanmış varsayımları ve anlayışları tekrarlamaktan ziyade dünya siyaseti içindeki konumu üzerinden yorumlamaktır. Bu bağlamda politika odaklı jeopolitik çalışmanın eksikliği, şu anda alana hâkim olan eleştirel jeopolitik anlayışlara yer açmış görünmektedir.³²³

Eleştirel jeopolitik bu indirgemeci bakış açısının dış politika ve güvenlik söylemlerine nasıl gömüldüğünü ve popüler kültür ile geleneksel ve yeni medya aracılığıyla nasıl yankı uyandırdığını araştırmaya sunmaktadır. Örneğin yapılan araştırmalar sosyal medyanın, seçim dönemlerinde düzenlenen miting ve konuşma programları gibi siyasal ortamlardan daha fazla etki sahasına sahip olduğunu ve politik meselelerin daha şeffaf ve tartışmaya açık bir şekilde ele alınmasını sağladığını göstermektedir.³²⁴ Aynı zamanda, siyasi partilerin ve adayların seçmenlerle olan iletişimi yüz yüze olmaktan ziyade günümüzde kitle iletişim araçlarıyla ön plana çıkmaktadır. Sosyal medya ve kitle iletişim araçları, siyasal partilerin “adaylar seçmenler ne bekliyor” sorusuna daha fazla yanıt üretmesine vesile olmaktadır. Bu açıdan medyanın siyaset üzerinde yöntemsel ve araçsal farklılıklar yarattığı görülmektedir.

Eleştirel jeopolitik, kimlik, ulus, güvenlik gibi devletin ontolojik kaynaklarına yönelik kavramlaştırmaların devlet tarafından nasıl ortaya konduğunu inceleme altına alır. Bu bağlamda, belirli siyasi, sosyal ve fiziksel coğrafyaların belirli kavramsal, sosyal ve kültürel kavramlar tarafından nasıl çerçevelendiğini incelemeye odaklanmaktadır.³²⁵ Bu sebeple jeopolitiğin bir tekil değil çoğulluk olduğunu savunur. Yani; güvenlik ve tehlike, yakınlık ve mesafe, iç ve dış kavramlarına bütüncül yaklaşmaktadır. Bu bağlamda söylem analizi üzerinden coğrafi bilgi ve politika arasındaki ilişkiye yoğunlaşmaktadır. İlaveten küreselleşmenin; iç-dış, yerli-yabancı, Doğu-Batı gibi karşıtlıkları, kendini inşa etmek için diğerini ötekileştiren yaklaşımını geçersiz kıldığını savunmaktadır.³²⁶

Bu temel kavrayış, devletler ve devletler arası sistemle ilişkili coğrafi boyutun dolayısıyla sınırların sorgulanmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda eleştirel jeopolitiğin; coğrafi söylemleri daha az şiddet içeren şekilde kavramsallaştırma yoluna gittiği görülmektedir. İlk olarak, alan ve güç üzerindeki mücadelelerin yalnızca Uluslararası İlişkilerin klasik teorileri veya geleneksel süreçleri açısından analiz edilmesinin yetersiz

³²² *Ibid.*

³²³ Flint, 2021: 23.

³²⁴ Çildan vd. 2012: 3 – 4.

³²⁵ Tuathail ve Dalby, 1998: 4.

³²⁶ Tuathail, 2000: 167.

kaldığı görülmektedir. Jeopolitik teorilerin; devlet yönetimi ve güncel meseleler arasında nasıl bir ilişki olduğunu da incelemesi gerekmektedir. İkinci olarak, hiyerarşik ilişkilere dayanan jeopolitik uygulamaları; somutlaşmış coğrafyalar yani mücadele alanları üzerinden sorgulamaya tabi tutmaktadır. Üçüncüsü; güvenlik olgusunu incelerken insanların güvenlik kültürünü oluşturan haritalar, medya araçları, filmler, çizgi filmler, radyo içerikleri, video oyunları ve müzik dahil her şeyle ilgilenmektedir.³²⁷ Siyasi liderler ve politikacılar hakkında sahip olduğumuz bilgi büyük oranda kurumsallaşmış iken medya bunun ötesine geçerek siyasetin işleyişine ve toplumsal bir güvenlik kültürünün oluşumuna yön verebilecek etkiye sahiptir.³²⁸ Örneğin 2016 yılı ABD başkanlık seçimlerinde Trump'ın "Meksika Duvarı" vaadi ve bu amaçla Twitter üzerinden yürüttüğü göçmen karşıtı seçim çalışması, göç sorununun güvenlikleştirilmesinde medyanın etkisini göstermektedir.³²⁹ Aynı zamanda Amerikan sinemasında genellikle kaçak yollarla ABD'ye göç eden Meksikalı algısı dış politikada belirleyici role sahiptir.³³⁰ Benzer şekilde Arap Baharı sonrası Türkiye'deki Suriyeli nüfusun artmasıyla birlikte göçün güvenlik boyutu önem kazanmıştır. Konuyla ilgili yapılan bir çalışma, özellikle siyasi partilerce medyada yer alan söylemlerin güvenlikleştirmeye ve yabancı düşmanlığındaki artışa sebep olduğu sonucuna ulaşmaktadır.³³¹ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında gerçekleştirilen uluslararası konferanslar da iklim meselesinin güvenlikleştirilmesinde rol oynamaktadır. Bu bağlamda, 2022 BM İklim Değişikliği Konferansı (COP27) ile Ukrayna Savaşı'nın iklime yönelik olumsuz etkileri gündeme taşınmıştır.³³²

Esasen jeopolitik; Soğuk Savaş sırasında coğrafi metaforların kullanımına (çevreleme, domino etkisi vb.) oldukça önem vermiştir. Bunun en önemli sebebi kuşkusuz Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu dünyanın arasında gelişen ideolojik çatışmanın jeopolitik bir mücadele olarak addedilmesidir. Eleştirel jeopolitik bu tür jeopolitik temaların artık her yerde, bulunabileceğini göstermiştir. Bu bağlamda küreselleşme ve gelişen teknolojinin yeni medyaya etkisinin büyük katkısı olmuştur.

³²⁷ Ingram ve Dodds, 2001: 4 – 5.

³²⁸ Thompson, 2013: 251.

³²⁹ Taş, 2020: 65 – 66.

³³⁰ Kardaş ve Erdağ, 2019: 430.

³³¹ Kabacaoğlu, 2021: 40 – 41.

³³² <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/13/ukraine-cop27-highlight-environmental-cost-russia-war> (erişim tarihi: 10.04.2021).

Eleştirel jeopolitik, coğrafi farklılık ifadelerini bir kimlik oluşturma siyasetine katkıda bulunduğu gerekçesiyle eleştirmektedir.³³³ Devletler arasındaki etkileşimlerin ortaya çıktığı bölgesel bir aşama sağlama rolüne indirgenen coğrafyaya karşılık söylemsel inşa süreçleri yoluyla coğrafi mekanların bilinçli olarak nasıl ve neden önemli hale getirildiği ile ilgilenmektedir. Bu sebeple Tuathail, jeopolitik çalışmayı, uluslararası politikanın çekirdek güçler ve hegemonik devletler tarafından mekansallaştırılmasının incelenmesi olarak yorumlamaktadır.³³⁴ Mekansallaştırma, uzayın, gücün ve teknolojinin yeni küresel koşullarının anlamını açıklamaya çalışan hegemonya sahibi büyük güçlerin sivil toplumları içindeki bir dizi uygulamasını ifade etmektedir.³³⁵

Öte yandan, klasik jeopolitiğe göre eleştirel yaklaşım “anti jeopolitik” olarak nitelendirilirken, eleştirel jeopolitik kuramcılara göre klasik jeopolitik “anti coğrafya”dır.³³⁶

2.3.2. Coğrafya – Bilgi – Güç

Eleştirel jeopolitik, klasik jeopolitikten farklı olarak; küresel fiziki coğrafya ile devlet davranışı arasında güçlü bir nedensellik ilişkisine odaklanmaktan ziyade coğrafi etiketlerin ve kavramlaştırmaların popüler ve resmi söyleme nasıl girdiğini belirlemeye yönelik bir yaklaşım geliştirmektedir.³³⁷ Klasik jeopolitik temel argüman olarak coğrafi bilgiyi esas alır. Nitekim, güç ve bilgi arasında oldukça kuvvetli bir ilişki vardır. Coğrafi bilgi tarihsel bağlamda güç ilişkilerini ifade etmektedir.³³⁸ Bu anlamda, askeri güce ve devlet merkezli siyasete katkıda bulunmaktadır. Yani, coğrafi bilgi ve siyasi güç arasında bir şiddet ilişkisi tahsis etmektedir.³³⁹ Öte yandan, coğrafi bilgi ve güç mücadelesi, sınırları belirginleştiren, coğrafyanın sahibi ile dışarıdakini ötekileştiren bir anlama sahiptir.³⁴⁰ Bu sebeple eleştirel jeopolitik içerisinde sıklıkla sorgulanmaktadır. Çünkü artık jeopolitiği yalnızca devlet yönetimi, Uluslararası İlişkiler yönetimi veya diplomatik uygulamaların dahil olduğu bir sistem olarak görmek yetersiz kalmaktadır.³⁴¹

Coğrafi bilgi, jeopolitik konuşlandırmanın belirli bir tarihsellik ve mekansallaştırma olgusunu etkin bir şekilde çözümleyen önemli bir strateji barındırmasının yanında; gücün

³³³ Dodds, 2005: 32.

³³⁴ Tuathail, 1996: 15 – 55.

³³⁵ *Ibid.*

³³⁶ Varlık, 2020: 510.

³³⁷ Dodds, 2004: 230.

³³⁸ Karabağ, 2014: 93.

³³⁹ Dodds, 2005: 29.

³⁴⁰ Karabağ, 2014: 94.

³⁴¹ Dodds, 2005: 29.

stratejik işleyişi için bir metafor olarak da kullanılabilmektedir.³⁴² Bu yaklaşım daha önce işlenen Foucault'nun bilgi-iktidar ilişkisi ile de örtüşmektedir. Bu bağlamda, coğrafi bilgi ile iktidarın ürettiği bilgi bağdaştırılabilir.

Bu bağlamda; coğrafya, bilgi, güç kavramları ile siyasal ve toplumsal kurumların etkisi ve bunların birbiriyle etkileşimi de önem arz etmektedir. Bu sebeple eleştirel jeopolitik; klasik jeopolitiğin güç-bilgi ilişkisinin siyasal ve toplumsal ilişkiler arasındaki bağlantıyla ilgilenen bir söylem olduğunu ifade eder.³⁴³ Bu yüzden; küresel siyasetin kalıplaşmış ön kabullerine, coğrafi bilgi üzerinden eleştirel bir değerlendirme sunar. Bu anlamda Uluslararası İlişkilerin eleştirel kuramları özellikle de Robert Cox ile özdeşleşen “devlet dışı aktörler vurgusu” ile uyumlu bir yapıya sahiptir. Cox, klasik anlamda devlet merkezli yaklaşımları problem çözücü ve dolayısıyla düzenin devam etmesini sağlayan kuramlar olarak değerlendirirken eleştirel yaklaşımların dönüştürücü ve devrimci niteliğine vurgu yapmaktadır.³⁴⁴ Bu bağlamda Cox'un devlet dışı aktörleri arasında sayılabilecek hükümet dışı örgütler, sivil toplum kuruluşları, şirketler ve bireyler; küresel siyasete yön verebilecek düzeyde etki kapasitesine sahip olmaktadır.

Jeopolitiğe yönelik eleştiriler, jeopolitiğin kavramsal bir nesne olarak görüldüğü yönündedir. Devletin incelenmesi genellikle sorunludur, ancak devlet karmaşık bir dünyanın siyasi bileşenlerinden yalnızca biridir.³⁴⁵ Yani, devlet ve onun toplumla ilişkisi hakkındaki tartışmalara belirli bir kimlik, güvenlik ve tutarlılık atayarak ideolojik alt yapılar oluşturmaktadır.³⁴⁶ Bununla ilgili olarak, Tuathail, eleştirel jeopolitiğin odak noktasının jeopolitik teorilerde yer alan güç oyunlarını teşhir etmek olduğunu söyler:

“Bu güç oyunlarının temeli, belirli ulusal güvenlik kuramlarının uluslararası siyasetin ikilemlerinin doğasını temsil etme gücüdür. Ulusal güvenlik kuramlarının bu temsiliyeti; uluslararası siyasette yerler (mekân), insanlar ve meselelerle ilgili belirli senaryolar üretir. Bu tür senaryolar daha sonra uluslararası sistemde güç hegemonyasının uygulandığı araçların bir parçası haline gelir”.³⁴⁷

Tuathail'in bu sözleri, eleştirel jeopolitiğin, burada bahsi geçen kuramların esasen güvenliği değil, gücü elde etme arzusunu ortaya koyuşunun ifadesidir.

³⁴² Tuathail ve Toal, 1996: 114.

³⁴³ Dodds, 2005: 29.

³⁴⁴ Bingöl, 2020: 405.

³⁴⁵ Flint, 2021: 23.

³⁴⁶ Tuathail ve Toal, 1996: 112 – 113.

³⁴⁷ Tuathail, 1992: 439.

Bu görüşe Simon Dalby de katılmaktadır. Ona göre “eleştirel jeopolitik, geniş anlamda, gücün coğrafi ve ilgili kılık değiştirmelerini, taklitlerini ve rasyonalizasyonlarını çözmeye ve yapı-bozumuna uğratmaya yönelik eleştirel ve postyapısalcı uygulamalar olarak anlaşılabilir.”³⁴⁸

2.3.3. Yeni Güvenlik Tehditleri ve Bunların Devletin Egemen Rolüne Sarsıcı Etkileri

Klasik jeopolitiğe yönelik iklim ve çevre, enerji ve su kıtlıkları, aşırı nüfus, terörizm, nükleer silahların yayılması, salgın hastalıklar, insani göç vb. konularda dünya genelinde bazı endişeler bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle ulusal güvenlik sorunlarının küreselleşmesi yönündeki endişeler yeni tehditler oluşturmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte ise yeni “güvenlik sektörleri” oluşmaktadır. Sektörel güvenlik veya güvenlik sektörleri kavramı Kopenhag Okulu tarafından yapılan çalışmalar neticesinde ortaya konmuştur.³⁴⁹ Bu bağlamda güvenliğin sektörel dağılımının askeri ve siyasi yapısının “toplumsal, ekonomik ve çevresel” sektörler şeklinde genişlemekte olduğu görülmekte ve analiz düzeyini “uluslararası, bölgesel, ulusal, toplumsal gruplar ve birey” oluşturmaktadır.³⁵⁰ İlâveten Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (*North Atlantic Treaty Organization, NATO*) gibi bölgesel güvenlik örgütleri üzerine yoğunlaşmakta ve küresel güvenliğin sağlanabilmesi devletlerin birden fazla güvenlik örgütüne dahil olmaları gerektiğini savunmaktadır.³⁵¹

Kopenhag Okulu’na göre, güvenlikleştirme “söz edimi (*speech act*) yani herhangi bir meselenin varoluşsal bir tehdit olarak söylemsel inşası” anlamına gelmektedir.³⁵² Bu bağlamda Türkiye’deki Suriyeli mülteciler meselesi göçün güvenlikleştirilmesine örnek olarak verilebilir. Buradaki güvenlik nesneleri hem Türkiye’de yaşayan Suriyeli mültecilerin güvenliği hem de Türk vatandaşların güvenliğidir.³⁵³ Burada özellikle uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları gibi devlet dışı aktörler güvenlikleştirmede önemli rol oynamakla birlikte bu güvensizliğin giderilmesine yönelik alternatif söylemler geliştirmektedirler.³⁵⁴

Güvenlikleştirmenin incelenebileceği başka önemli bir alanı çevre sorunu oluşturmaktadır. Küresel ısınma, iklim değişikliği, doğal kaynakların erozyona uğraması gibi çevre sorunlarının artmasıyla birlikte 1960’lı yıllarda başlayan çevre güvenliğine yönelik çalışmaların özellikle 1990’lı yıllardan itibaren hız kazandığı görülmektedir. Rachel Carson,

³⁴⁸ Dalby, 1994: 595.

³⁴⁹ Ağır, 2022: 93 – 103.

³⁵⁰ *Ibid.*

³⁵¹ Yiğittepe, 2022: 75.

³⁵² Küçük, 2021: 6.

³⁵³ *Ibid.*

³⁵⁴ *Ibid.*

1962 yılında yayımladığı *Sessiz Bahar (Silent Spring)* isimli bir çalışması ile bu konuda öncü olmuş ve Al Gore'un tabiriyle "tarihin seyrini değiştirmiştir".³⁵⁵ Çevre güvenliği özü itibarıyla bireyleri, toplumları ve devletleri aşan bir kavram olduğundan küresel bir anlama sahiptir. Bu durum bireysel ve toplumsal çabalara ek olarak devletlerin de iş birliği yapmasını zorunlu kılmaktadır. Buna karşın devletler arasında süregelen doğal kaynaklara sahip olma mücadelesi halen çevre güvenliğinin temel handikabını oluşturmaktadır.³⁵⁶ Çevrenin güvenlikleştirilmesi ulusal güvenliğin yanında uluslararası güvenliğin de temel güvenlik meselesi haline gelmesine sebep olmaktadır.³⁵⁷ Bu bağlamda uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ek olarak devletlerin benimseyeceği çevre dostu politikalar ve bu yönde geliştirilecek ilişkiler çevre güvenliğine katkı sağlayabilecektir.

Kopenhag Okulu teorisyenlerinden Ole Waever ve Barry Buzan güvenlik ve güvenlikleştirme konularında ön plana çıkmaktadırlar. Waever, güvenlikleştirme teorisiyle ilgili olarak, güvenlikleştirilmiş herhangi bir meselenin, tehdit unsurlarını sorgulamaksızın güvenlik sorunu haline geldiğini söylemektedir.³⁵⁸ Buzan ise geleneksel güvenlik anlayışından farklılaşarak genişletilmiş anlamda güvenliğin bir bütün olarak tüm unsurlarıyla birlikte ele alınması gerektiğini ifade etmektedir.³⁵⁹

Askeri güvenlik sektörü; devletlerin fiziki güç kapasitelerini ve kuvvet kullanımını içermektedir. Bu bağlamda en önemli nesnesi devlet olmakla birlikte tek aktör değildir.³⁶⁰ İlaveten, devletlerin savunma ve saldırı kapasiteleri ile ilgilidir ve devletlerin birbirlerine yönelik niyet okumaları üzerinden şekillenmektedir.³⁶¹ Siyasi güvenlik sektörü, devlet egemenliği ve yönetimi çerçevesinde devletlerin örgütlenebilmesi ve ideolojileri ile ilişkilidir.³⁶² Siyasi güvenliğin en büyük çelişkisi, her türlü meselenin siyasallaştırılabilmesi ile sürekli genişleme potansiyeline sahip olmasıdır.³⁶³ Öte yandan uluslararası toplum nezdinde sorgulanabilmektedir.³⁶⁴ Toplumsal güvenlik sektörü, farklı kimlik sahiplerinin dahil olduğu devlet ve diğer topluluklar ile olan güvenlik ilişkisini ifade etmektedir.³⁶⁵ İlaveten, din, dil ve kültür gibi geleneksel öğelerin makul şartlarda sürdürülebilirliğine de

³⁵⁵ Aliyev, 2021: 365.

³⁵⁶ Mazlum, 2003: 338.

³⁵⁷ Küçük, 2021: 371.

³⁵⁸ Baysal ve Lüleci, 2015: 71.

³⁵⁹ Yiğittepe, 2022: 75.

³⁶⁰ Tartıcı, 2020: 288.

³⁶¹ Buzan, 2008: 38.

³⁶² Yiğittepe, 2022: 75.

³⁶³ Tartıcı, 2020: 285.

³⁶⁴ Ağır, 2022: 95.

³⁶⁵ *Ibid.*

önem vermektedir.³⁶⁶ Toplumsal sektörün temel kavramını kimlik oluşturmaktadır.³⁶⁷ Bu bağlamda göç ve nüfus gibi kimlik sorunları toplumsal sektörün başlıca tehdit alanlarıdır. Ekonomik güvenlik sektörü, devlet güvenliğinde ekonominin rolüne odaklanmakta ve bu bağlamda refah devleti ve sürdürülebilirlik ilkeleriyle yakından ilişkilidir.³⁶⁸ Öte yandan kavram oldukça siyasallaşmıştır çünkü günümüz uluslararası ekonomi politiği kapitalist sisteme dayanmaktadır.³⁶⁹ İlâveten ekonomik kapasite diğer güvenlik sektörlerindeki düzeni doğrudan etkileme kapasitesine sahiptir.³⁷⁰ Ayrıca ekonomik güvenliğin liberal uluslararası düzen içerisinde devlet dışında birçok önemli aktörü bulunmaktadır. Çevresel güvenlik sektörü, diğerlerine kıyasla oldukça yeni bir alandır. İnsanlığın, uygarlığın ve çevrenin devamlılığını ve gelişimini ilgilendiren çevre güvenliği iklim değişikliği, küresel ısınma, biyolojik çeşitlilik, nüfus, göç, sürdürülebilir enerji ve gıda ile yakından ilişkilidir.³⁷¹ Çevre güvenliği ile ilgili temel endişe konusu ise, devletlerin sorumluluk almaya ne kadar istekli olduklarıyla ilgilidir.

Tüm bu yeni güvenlik tehditleri devletlerin ekonomik, siyasi ve toplumsal alandaki hâkim otorite yapısında zemin kaybına sebep olmaktadır.³⁷² İlâveten güvenliğin her alanı dinamik bir yapıya sahiptir ve birbirleri ile etkileşim göstermektedirler. Bu durum geleneksel anlamda benimsenmiş yekpare bir güvenlik anlayışının sorunlu olduğunu göstermektedir.³⁷³ Öte yandan güvenliğin sektörel anlamda çeşitlenmesi ve yeni güvenlik yaklaşımlarının benimsenmesi devletlerin küresel sistem içerisinde diğer aktörlerden bağımsız değil fakat diğer aktörlerin güvenliği için de politika belirleyici olarak görülmesine yol açmaktadır.³⁷⁴

Örneğin Türkiye'nin güvenlikleştirme süreci incelenecek olursa; 1990'lı yıllarda geleneksel tehdit algıları ve soybilimsel analizler ile temel alınan güvenlikleştirme referansları terör, laiklik ve rejim tartışmaları olmuştur. Bu dönem özellikle medya güvenlikleştirme sürecini pekiştirecek şekilde kullanılmıştır.³⁷⁵ 2000'li yıllara gelindiğinde ise mevcut siyasette yaşanan gelişmeler ile bu durum sorgulanmaya başlanmış ve temel güvenlikleştirici unsur olan askeri referans nesneleri zemin kaybına uğramıştır.

³⁶⁶ Buzan, 2008: 38.

³⁶⁷ Tartıcı, 2020: 292.

³⁶⁸ Ağır, 2022: 97.

³⁶⁹ Tartıcı, 2020: 205.

³⁷⁰ Ağır, 2022: 97.

³⁷¹ *Ibid.*

³⁷² Tartıcı, 2020: 281.

³⁷³ Ağır, 2022: 99.

³⁷⁴ Yiğittepe, 2022: 57.

³⁷⁵ Kardaş ve Erdağ, 2019: 431.

1980’li yıllardan itibaren Uluslararası İlişkiler disiplinine dahil olan Eleştirel Güvenlik çalışmaları da jeopolitik koşullardan etkilenecek güvenlik çalışmalarının gelişimine katkı sunmaktadır.³⁷⁶ Yanı sıra, Üçüncü Dünya ve Postkolonyal Güvenlik Çalışmaları da askeri güvenlik dışındaki güvenlik tehditlerini incelemektedir. Bu bağlamda Soğuk Savaş boyunca iki kutup arasında büyük güç rekabeti dahilinde incelenen üçüncü dünya ülkelerinin güvenlikleri eleştiriye tabi tutulmaktadır. Zayıf ve başarısız olarak kabul gören üçüncü dünya ülkelerinin güvenlik tehditlerinde Batılı perspektifin hâkim olduğu sert güvenlik (*hard security*) unsurlarının dışına çıkılarak sömürge geçmişine vurgu yapılmakta ve askeri güvenliğe ek olarak yumuşak güvenlik unsurlarına (*soft security*) yönelik çalışmalar yapılmaktadır.³⁷⁷ Öte yandan üçüncü dünya güvenliği ulus inşa sürecinde jeopolitik anlamda önem arz etmektedir. Çünkü jeopolitik rekabet Batı’da ulus inşa süreçleriyle hâkim bir güvenlik anlayışı doğururken, üçüncü dünya ülkelerinde sömürge ve istikrarsızlık ile sonuçlanmıştır.³⁷⁸

Geleneksel anlamda güvenlik çalışmaları Soğuk Savaş dönemine dayanmakta olup anarşi ve güç kavramları çerçevesinde şekillenmektedir.³⁷⁹ Güvenlik kavramında yaşanan dönüşüm ise büyük oranda Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve küreselleşmenin etkisinden kaynaklanmaktadır. Geleneksel güvenlik anlayışında tehditlerin kaynağını saldırgan askeri kapasite oluşturmaktadır.³⁸⁰ Fakat küreselleşme ile güvenliğe yönelik tehditler çeşitlilik göstermektedir. BM Kalkınma Programının 1994 yılında yayınladığı İnsani Kalkınma Raporu; geleneksel anlamda benimsenen güvenlik kavramının ulus-devlet temelindeki dar kalıbına vurgu yaparak “güvenliğin artık ulusal çıkar odaklı olmanın ötesinde salgın hastalıklar, işsizlik ve çevresel sorunlarını içerisinde barındıran yeni tehditler” oluşturduğunu ifade etmektedir.³⁸¹ Böylelikle insan güvenliği ilk kez kavramsallaştırılarak güvenlik çalışmalarına dahil edilmiştir.³⁸²

Paris Ekolü ise güvenliksizleştirme sorununa değinmektedir. Güvenliksizleştirmenin sadece söylem yoluyla değil bürokratik uygulamalar ile de olabileceğine dikkat çekmekte ve güvenlik kavramının göç ve özgürlük gibi kavramlarla yakından ilintili bir şekilde disiplinler

³⁷⁶ Yiğittepe, 2022: 57.

³⁷⁷ Ağır, 2022: 50 – 53 ve Yiğittepe, 2022: 63.

³⁷⁸ *Ibid.*

³⁷⁹ Yiğittepe, 2022: 55.

³⁸⁰ Ağır, 2022: 29.

³⁸¹ Human Development Report 1994: 22.

³⁸² Ağır, 2022: 16.

arası bir çalışma alanı olduğuna vurgu yapmaktadır.³⁸³ Paris Ekolü'ne göre güvensizliğin kaynağı güvenlik yani iktidardır ve bu bağlamda Foucault'nun modern iktidar eleştirisi ile Derida'nın yapı-söküm yönteminden etkilenmektedir.³⁸⁴

Jeopolitik düşünce de güvenlikle ilgili meselelerde farklı yaklaşımlar benimsemektedirler. Örneğin, klasik jeopolitiğe göre; kitle imha silahlarının yaygınlaşması, devletlerin kendi ulusal çıkarlarını korumaya hizmet etmektedir. Eleştirel jeopolitik ise bu nükleer silahların, küresel siyasi yaşamın doğası üzerindeki tehditlerine odaklanmaktadır. İlaveten bunların yayılmasını meşrulaştırma söz konusu olduğunda, ABD gibi güçlü kitle imha silahlarına sahip devletlerin nesnelliğini de sorgulamaktadır.³⁸⁵

Eleştirel jeopolitik, küresel ısınma ve çevre problemlerinin neden devletin ulusal meselesi haline gelmesi gerektiğini ve egemenliğine etkisini sorgulamaktadır. İklim değişikliği ve çevresel bozulmalar, küresel siyaset için de önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bunlardan en önemlisi sınırların dokunulmazlığı ile yerli ve yabancı arasındaki ayrımın anlamsızlaşıyor olmasıdır. Nitelim; iklim ve çevre meselelerinin küreselliği, herhangi tek bir devletin kontrol yetkisini aşmaktadır. İklim ve çevre meselelerinde, sınırlar oldukça savunmasız hale gelmekte ve devletin egemenliği bu anlamda zayıflamaktadır. Artık sivil toplum kuruluşları, çevresel riskler barındıran konular ve insani göç gibi sorunların yönetiminde bazen devleti de aşan bir biçimde yer almaya başlamışlardır.³⁸⁶ Yani, sanayi toplumuna ait kurumlar bahsi geçen sorunları tek başına tanımlama ve çözmede yetersiz kalmaktadırlar. Bu bağlamda devletler; sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler ve uluslararası hükümet kuruluşları ile koordineli çalışma yürütmek durumundadırlar. Bu durum, modern devletin “tek yetki sahibi” statüsünü ve sınırlarını aşındırmaktadır. Öte yandan devletler, bu sorunlarla mücadele etmek için kurulan kurum ve kuruluşlarla da mücadele etmek durumunda kalmaktadır.³⁸⁷

Devletin güvenlik sağlamadaki üniter ve rasyonel aktör profili askeri güç kapasitesinin artırılmasıyla doğrudan ilişkili görülmekte ve bu durum diğer aktörler yani devletler için güvensizlik oluşturarak güvenlik ikilemi (*security dilemma*)'ne sebep olmaktadır.³⁸⁸ Öte yandan, bunu aşmanın yolu küresel anlamda bir güvenlik tanımlamasından geçmektedir. Eleştirel jeopolitik ise devletlerin merkezi güvenlik algılarının ötesine geçebilecek evrensel

³⁸³ *Ibid.*

³⁸⁴ Yiğittepe, 2022: 71 – 72.

³⁸⁵ Dodds, 2005: 105.

³⁸⁶ Dodds, 2005: 126.

³⁸⁷ Varlık, 2020: 518.

³⁸⁸ Ağır, 2022: 19 – 20.

güvenlik tanımlamasının mümkün olamayacağını savunmaktadır. Her ne kadar güvenlik meseleleri küreselleşiyor olsa da devletlerin güvenlik algılarını belirleyebilecek evrensel bir güvenlik sınırlaması mümkün olmamaktadır.

Özetlemek gerekirse; günümüz küresel sisteminde ulusal güvenlik meselesi de küresel hale gelmektedir. Bölgesel ve devlet merkezli tehditler hala önemli güvenlik kaygıları olmakla birlikte terörizmden uluslararası organize suçlara varan güvenlik sorunları da küreseldir.³⁸⁹ Bu bağlamda geleneksel güvenlik anlayışının özellikle dış tehditlere yoğunlaşan bütüncül yapısının devlet içerisindeki çatışma ve krizleri açıklamakta yetersiz kaldığı görülmektedir. Yeni güvenlik tehditlerine yönelik çözümlerin de bu bağlamda askeri değil sivil nitelikli olmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Eleştirel jeopolitiğe göre, zaman ve mekân algısında yeni bakış açıları oluşturmak gerekmektedir. Bunun temel sebebi, küreselleşmenin zaman ve mekân algısında değişikliğe sebep olarak devlet kavramında yarattığı dönüşümdür. Çalışmanın bir sonraki bölümü bu doğrultuda küreselleşmenin devlet üzerindeki dönüştürücü etkisine eleştirel bir bakış sunmaktadır.

³⁸⁹ Tuathail, 1999: 119.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE DEVLETİN DÖNÜŞÜMÜNE ELEŞTİREL BAKIŞ

Küreselleşme 20. Yüzyıl'ın son 10 yılında yeni bir kavram olarak belirgin hale gelmeye başlamasına rağmen uzun soluklu bir geçmişe sahiptir. 1990'lı yıllardan bu yana Sosyal Bilimler alanında temel kavram haline gelmiştir. Bazı görüşler insanların kendi çevrelerini aşarak dünyaya yayılmasını küreselleşmenin ilk bulguları olarak göstermektedir.³⁹⁰ Öte yandan 19. Yüzyıl'ın son döneminde gerçekleşen sanayileşme ve İngiliz emperyalizmi de küreselleşmenin ekonomik bütünleşme üzerindeki etkisine temel sağlayan bir süreci temsil etmektedir. Öyle ki sanayileşme, küresel çapta sömürgeciliğin yayılmasına sebebiyet vermiştir.³⁹¹ Sömürgeciliğin yayılması ile emperyal bir boyut kazanması küreselleşme sürecine örnek oluşturmaktadır. Makineleşme ve artan üretim kapasitesi yeni pazar arayışlarını, bilimdeki ilerlemeler neticesinde ölümlerin azalmasıyla artan nüfus ise yeni yerleşim alanları ihtiyacını doğurmuştur. Bu alanların 20. Yüzyıla gelindiğinde dünya savaşları ve çatışma sahalarına dönüştüğünü görmekteyiz. Bu süreçte Avrupa'da demokratik eğilimler yaygınlaşmaya başlamış, serbest ticaret ve ekonomik örgütlenmeler gelişim göstermiştir. Tüm bu gelişmeler 21. Yüzyıl'da içinde bulunduğumuz çağı nitelendiren küreselleşmeye temel oluşturmaktadır.

3.1. Küreselleşmenin Farklı Anlamları ve Boyutları

Küreselleşme; her şeyle ilgili olmasının yüklediği karmaşık değerine rağmen basit bir ifadeyle, karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin mevcut olduğu bir sistemdir. Küreselleşme, yaşadığımız çağı nitelendirmektedir. Tarihsel koşullar altında şekillenen küreselleşme önemli bir geçmişe sahip olmakta birlikte yeni bir olgudur. Küreselleşme kavram olarak, önce yeni dünya düzeni olarak addedilmiş daha sonra şimdiki halini almıştır.³⁹² Küreselleşme bir bakımdan, uluslararası sistem ve uluslararası toplum içerisindeki değişimleri imgeleyen bir kavramdır.³⁹³ 1980'li yılların ortalarından itibaren "globalleşme" kavramıyla sosyolojik anlamda kullanılmaya başlanmıştır.³⁹⁴ Küreselleşme dünyanın en büyük ekonomilerini birbirine yaklaştıran ve tek bir devletin kendi ekonomik kaderini tam olarak kontrol etme ve

³⁹⁰ Alpar, 2021: 44.

³⁹¹ Sander, 2015: 225.

³⁹² Kızılcılık, 2003: 6.

³⁹³ Keyman, 2022: 71.

³⁹⁴ Robertson, 1992: 15.

yönetme becerisini ortadan kaldıran çok çeşitli kültürel ve ekonomik eğilimlere yönelik bir kavramsallaştırmadır.³⁹⁵

Öte yandan, Roland Robertson; globalleşmenin, modernite ve kapitalizme nazaran daha eski bir kavram olduğunu söyleyerek globalleşme sürenin beş farklı dönemsel ayırımında bulunmaktadır.³⁹⁶ 1400-1750 yılları arası Avrupa’da “oluşma” evresidir. Bu dönem, Batı’nın denizlerde üstünlük sağlamasıyla ön plana çıkmakta ve uzun mesafeli ticaret önem arz etmektedir.³⁹⁷ Küreselleşme uzun süreli seyahati olanaklı kılmaktadır. “Başlangıç” evresi 1750-1875 yılları arasını kapsar. Bu döneme damgasını vuran emperyalizm, sanayileşme ve serbest ticaret olmuştur.³⁹⁸ İlaveten, Avrupa’nın gelişmiş teknolojisi, denizlerdeki hakimiyeti ve modern toplumun örgütlü biçimiyle Avrupa’yı ulus-devlete hazırlayan süreci temsil etmektedir.³⁹⁹ 1875-1925 arası dönem, küreselleşmenin “ilerleme” evresidir. Bu dönem gümrük engelleri ve nakliye maliyetlerinde azalma meydana gelmiş ve yeni teknolojiler gelişim göstermiştir. 1925-1969 yılları arası, hegemonya ifade eden anlamda bir “mücadele” evresidir. Güç blokları, ulus-devletler ve ulusötesi hareketler dönemin temel unsurlarını oluşturur.⁴⁰⁰ 1969-1992 yılları ise “belirsizlik” evresidir. Bu hem son evre hem de sonu olmayan bir anlama sahip olduğundan belirsizlik ifade etmektedir.

Küreselleşme; insanların, malların, bilginin, işgücü ve emeğin her an her yere ulaşmasını sağlamaktadır. David Harvey bu durumu “zaman-mekân sıkışması” (*space time compression*) olarak ifade etmektedir.⁴⁰¹ Teknolojik gelişmeler, çok taraflı ticaret anlaşmaları, serbest ticaretin yaygınlaşması, sermaye akışı, sınırsız iletişim, uluslararası finans merkezlerinin gelişimi ve daha birçok etmen küreselleşmenin itici gücü olarak sayılabilmektedir.

Küreselleşme, ülkeler arasındaki rekabeti arttırmaktadır. Rekabet olumlu ve olumsuz olmak üzere, her iki yönde de gelişim gösterebilmektedir. Hem savaşa sebep olabilecek hem de savaşı önleyebilecek mahiyettedir. Bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mal ve hizmet sektöründe hız kazanması sebebiyle verimliliğe ve uzmanlaşmaya da katkı sağlayabilmektedir.

³⁹⁵ Tuathail, 1999: 117.

³⁹⁶ Robertson, 1992: 15.

³⁹⁷ Osterhammel ve Petersson, 2021: 34 – 40.

³⁹⁸ *Ibid.*

³⁹⁹ Sander, 2013: 142 – 144.

⁴⁰⁰ Osterhammel ve Petersson, 2021: 88 – 98.

⁴⁰¹ *Ibid.*

Yaşam standartları küreselleşmeyle birlikte hızlı bir şekilde gelişim göstermektedir. Teknolojik gelişmeler küreselleşme sayesinde geri dönülemez bir biçimde hayatımızın merkezinde yer almaktadır. Bunlar küreselleşmenin olumlu sonuçlarıdır. Küreselleşme tüm bu avantajlarının yanı sıra; işsizlik, küresel rekabetin tırmanması, ithalat ve üretimin yurtdışına kayması ve gelir dengesizliği gibi bazı dezavantajlara da sahiptir. Bunlar hem devletler arasında bir güç dengesizliği hem de toplumlar arasında bir gelir adaletsizliğine sebep olmaktadır.

Küreselleşmenin iktisadi, toplumsal ve siyasi anlamda farklı boyutları ve sonuçları olmaktadır. Fakat bunların birbirinden bağımsız değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir. Küreselleşmenin tüm boyutlarının birbiriyle etkileşim içerisinde olduğunu belirtmek gerekir. Bu anlamda çok boyutlu olduğundan toplumsal değişim ve gelişimleri anlamamıza imkân sağlamaktadır.⁴⁰²

3.1.1. İktisadi Küreselleşme

İktisadi (ekonomik) küreselleşme, ekonomik faaliyetlerin daha fazla bir biçimde uluslararasılaşmasını ve ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığın artmasını ifade etmektedir.⁴⁰³ Başka bir ifadeyle; temelde, iktisadi tekelleşmenin zayıflaması anlamına gelmektedir. Karşılıklı bağımlılık; devletlerin uluslararası ticaretin etkilerine ne kadar açık olduğuyula belirlenmektedir. Küreselleşme giderek daha büyük ve girift bir ekonomik büyümeye yol açmaktadır. Öte yandan; düşük vasıflı emek ile bilgi, fikir ve teknolojinin dahil olduğu fikri mülkiyet haklarına korumacı bir anlayışla kısıtlama getirmektedir.⁴⁰⁴ Bu durum küreselleşmenin fakir ve zengin arasındaki küresel yönetim modelinin asimetrisine sebep olmaktadır. Ulus-devletlerin uluslararası ekonomik sistem içerisindeki önemi ve küresel sermayenin ulus-devletler arasındaki ilişkiyi nasıl etkileyeceği soruları iktisadi küreselleşme bağlamında incelenilmektedir.

Dünya ekonomileri, küresel sistemdeki önemli uluslararası örgüt ve kurumlardan oluşan aktörlerle birlikte giderek artan bir şekilde birbirine bağlanmaktadır. Bu aktörlerden bazıları şunlardır: NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması), Avrupa Birliği (AB), DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) ve çok uluslu şirketler (Nike, Walmart, Royal/Dutch Shell vb.). Hobsbawm, bu uluslararası örgütlerin yalnızca ulus-devletlerin izin verdiği ölçüde

⁴⁰² Keyman, 2022: 71.

⁴⁰³ Thompson, 2000, 92.

⁴⁰⁴ Griffin, 2003: 792.

varlığını sürdürebildiğini ve ulus-devletlere bağımlı olduğunu söylemektedir.⁴⁰⁵ Burada dikkat çeken nokta, siyasal örgütlerin küreselleşmesinin ekonomik küreselleşmeye görece, doğal olmayan bir yönelime sahip olduğu vurgusudur.⁴⁰⁶ Öte yandan; DTÖ, G7 ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kurumların ulusötesi bir devlet oluşturma yolunda basamak teşkil ettiği yönünde görüşler de bulunmaktadır.

Ticari firmalar; pazar ve varlık odaklı yatırım gayesiyle uluslararasılaşmaktadırlar. İç pazar doygunluğu, kârlılık beklentisi, nakliye maliyetleri veya politik düzenlemeler gibi sebeplerden dolayı doğrudan varlık getiren yeni pazarlara genişleyebilmektedirler. Pazarlar arasındaki coğrafi eşitsizlik ise ulusötesi yatırımların itici gücünü oluşturmaktadır.⁴⁰⁷ Ulaşım, iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler firmaların başka coğrafyalara ve kaynaklara erişimini kolaylaştırmıştır. Öte yandan yüksek vasıf veya ucuz işgücü gerektiren sektörler, çok uluslu şirketler üzerinde önemli etkiye sahip olmakla birlikte firmaların coğrafyayla ilişkisini de etkilemektedir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (*United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD*) 2022 Dünya Yatırım Raporu'na göre, 2021 yılında gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı yatırımlar %30 artış göstererek 837 milyar Amerikan dolarına ulaşmıştır.⁴⁰⁸ Öte yandan, ekonomik anlamda daha küçük ve zayıf devletlere yönelik yabancı yatırımlar da %15 artarak 39 milyar Amerikan dolarına ulaşmıştır.⁴⁰⁹ Küreselleşme ile yatırımların coğrafi dağılımı da çeşitlenmiştir.

Çok uluslu şirketler küresel sistem içerisinde; “ulus-devletin gücünü aşındıran, ulus-devletin gücünden beslenen ve ulus-devlete güç katan” biçimleriyle jeopolitik araçlara dönüşmektedirler.⁴¹⁰ İlk olarak, coğrafyanın mekânsal temsiller ve söylemler aracılığıyla erozyona uğraması, bir hâkimiyet alanının devamı veya kontrolünün yitirilmesi anlamında yıpranma açısından değerlendirildiğinde bir güç algısı yaratmak amacıyla gerçekleştirilen yeniden üretimlerde şirketlerin ulus-devletin gücünü aşındıran yönü görülmektedir.⁴¹¹ İkinci olarak, yeni vizyonlarla algıları yeniden üretmek ve sınırları sağlamlaştırmak anlamında bu üretim ve yayma gücünü elinde bulunduran şirketler, bir coğrafi bölge üzerinde yeni bir hakimiyet elde etmek ve kontrol gücü elde etmek amacıyla devletin gücünden

⁴⁰⁵ Hobwbawm, 2021: 91 – 92.

⁴⁰⁶ *Ibid.*

⁴⁰⁷ Dicken, 2007: 294.

⁴⁰⁸ UNCTAD 2022 Dünya Yatırım Raporu

⁴⁰⁹ *Ibid.*

⁴¹⁰ Çetin, 2016: 49.

⁴¹¹ Dicken, 2008: 360 – 362.

beslenmektedirler.⁴¹² Üçüncü ve son olarak, şirketlerin yeni hakimiyet alanları oluşturması, mevcut hakimiyet alanlarının olumsuz yönlerini ortadan kaldırması ve gerekli onay ve kabulü sağlaması açısından yeni bir jeopolitik vizyonun geliştirilmesi için devlete güç kattığı söylenebilmektedir.

Yanı sıra, devletler ve çok uluslu şirketler arasında pazarlık sürecine dönüşebilen bölgesel bir asimetri bulunmaktadır.⁴¹³ Bunun sebebi bölgesel anlamda sabit olan devletlerin coğrafi açıdan sınırlandırılırken çok uluslu şirketler ve küresel firmaların bu anlamda esnekliğe sahip oluşudur. Bu sebeple devletler rekabeti gözeterek yatırım çekmeye yönelik politik düzenlemelerde bulunurken çok uluslu şirketler ise bu politik düzenlemelerin ulusal farklılıklarından faydalanmaya çalışmakta böylece devletler ve çok uluslu şirketler arasında bir müzakere süreci yaşanmaktadır.⁴¹⁴ Küreselleşme sürecinde şirketlerin devletle kurduğu yeni ilişki modeli, eleştirel jeopolitiğin öne sürdüğü yeni mekansallaştırmaların yaratılmasında da doğrudan rol oynamaktadır.

İktisadi küreselleşmeyle ilgili temel endişe, küresel ekonominin meşru bir zemine sahip olup olmayacağı ve yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olup olmamasıyla ilgilidir. Örneğin, 2018’de yapılan bir araştırmaya göre; Sahra Altı Afrika nüfusunun yüzde 40’ı günde 1.90 Amerikan doları ile yoksulluk sınırının altında kaldığını göstermektedir.⁴¹⁵ İlâveten, Oxfam Ocak 2022 raporuna göre, dünyanın en zengin %1’lik kısmı 6,9 milyar insanın iki katından fazla servete sahip iken dünya nüfusunun yaklaşık yarısı (3,4 milyar insan) günde 5,50 Amerikan dolarından daha az bir gelirle yaşamaya çalışmaktadır.⁴¹⁶ Bu durum, derinleşen eşitsizliğin yoksullukla mücadelede en önemli engel olduğunu göstermektedir. Yine aynı raporda, eşitsizliğin her gün en az 21.300 kişinin veya her dört saniyede bir kişinin ölümüne neden olduğu belirtilmektedir. Bunun sebebi yoksul ülkelerin sürdürülebilir sağlıklı yaşam koşullarından mahrum bırakılmasından kaynaklanmaktadır. Küreselleşme sürecinde büyüyen sermaye ve ekonomik yatırımlara karşın derinleşen eşitsizlik sosyal sorunların ve devlete yönelen tepkinin artmasında da rol oynamaktadır.

⁴¹² Castells, 2008: 145 – 150.

⁴¹³ Dicken, 2007: 304.

⁴¹⁴ *Ibid.*

⁴¹⁵ World Bank Blogs, <https://blogs.worldbank.org/opendata/number-poor-people-continues-rise-sub-saharan-africa-despite-slow-decline-poverty-rate> (erişim tarihi: 10.04.2023).

⁴¹⁶ Oxfam 2022 Eşitsizlik Öldürür Raporu (erişim tarihi: 10.04.2023).

3.1.2. Askeri Küreselleşme

Askeri küreselleşme, küreselleşmenin olumsuz sonuçlarından biridir. Bunun gerekçesi kimsenin 21. Yüzyıl için güvenli kelimesini kullanamamasından kaynaklanmaktadır. Küreselleşme, teknolojik yeniliklerin beraberinde kitle imha silahları gibi farklı silahların gelişimine de katkı sunmuştur. Bu anlamda küresel ittifakların da küreselleşmenin askeri boyutu kapsamında, savaşlar ve karşılıklı yürütülen güç mücadeleleri üzerinden şekillenmektedir. Askeri küreselleşme de tam olarak devletler arasındaki mücadeleye hizmet etmektedir.

Küreselleşme ile savaşın doğası da değişmektedir. Günümüzde konvansiyonel savaşlardan ziyade siber saldırılar oldukça yaygın hale gelmiş ve hibrit tehditler oluşmuştur. Bu tehditlere örnek olarak; “küresel terörizm, düşük yoğunluklu asimetrik çatışmalar, göç, deniz haydutluğu, sınır aşan organize suçlar, demografik sorunlar, yolsuzluk, etnik çatışmalar ve enerji silahları” verilebilmektedir.⁴¹⁷ Öten yandan savaşın aktörleri de dönüşüme uğramaktadır. Devletlerin, çatışma içerisinde başka aktörleri desteklemesi yoluyla fiilen karşı karşıya gelmeden yürüttükleri “vekâlet savaşları” bu anlamda belirgin hale gelmektedir. Bu devlet dışı aktörler arasında, terör örgütleri, paralı askerler, özel güvenlik şirketleri ve paramiliter gruplar sayılabilmektedir.⁴¹⁸ Özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB arasındaki güç mücadelesini üçüncü ülkeler aracılığıyla yürütmeleri buna örnek oluşturmaktadır. 2022 yılı Nisan ayında başlayan Ukrayna Savaşı da günümüzde vekalet savaşlarına örnek olarak gösterilmektedir. Burada AB üyesi ülkeler ve ABD başta olmak üzere NATO gibi ittifak gruplarının da Ukrayna’ya lojistik, mühimmat ve istihbarat desteği sağladığı görülmektedir.⁴¹⁹ Yani burada Batılı ülkeler ve kurumlar savaşın asil aktörleri iken Ukrayna vekil aktörü konumundadır.⁴²⁰

Savaşın değişen doğasını eleştirel jeopolitiğin mekânın değişimine yönelik argümanları arasında da görmek mümkündür. Günümüz savaşlarının eskilere nazaran sınırları belirsiz, sonu olmayan ve yayılmacı unsurlara sahip olduğu görülmektedir.⁴²¹ Küreselleşmeyle birlikte savaşlar; askeri güçlerin savaşın belirli zaman ve mekân ilkelerinden

⁴¹⁷ Özer, 2018: 40.

⁴¹⁸ Budak, 2020: 107

⁴¹⁹ Karasoy, 2022: 51 – 52.

⁴²⁰ *Ibid.*

⁴²¹ Kaldor, 2010: 271.

uzaklaşarak zaman ve mekân kavramlarının yayılmasına yol açtığı şekliyle her zaman her yerde olabilecek yeni bir forma evirilmektedir.⁴²²

2022 yılında başlayan Ukrayna Savaşı her ne kadar eleştirel yaklaşımlardan geleneksel teorilere dönüş gibi görünse de süreç boyunca yaşanan gelişmeler konunun eleştirel jeopolitik bağlamında da ele alınabileceğini göstermektedir. Öncelikle soybilimsel analiz neticesinde Ukrayna Sorununun Ukrayna'nın bağımsızlığı anlamına gelerek 18. Yüzyıl'dan itibaren bugünü de etkileyen bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.⁴²³ Öte yandan Ukrayna Sorunu Rus tarihinde “Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasının genellikle imkânsız olduğu” şekliyle yer almıştır.⁴²⁴ 2022 yılında başlayan Ukrayna Savaşı'na yönelik ise söylemin oldukça etkili olduğu görülmektedir. Sputnik Haber Ajansı, Ukrayna'yı haksız taraf olarak gösterecek ifadelerde bulunarak ayrıştırıcı bir dil kullanmıştır.⁴²⁵ Bu durum uluslararası bir haber ajansı olarak Rusya'nın ulusal çıkarlarına hizmet edecek şekilde çalışmalar yürüten Sputnik'in söylem üzerinden savaşı etkileme gücünü göstermektedir. Buna ilaveten TASS (Rusya) ve Ukrinform (Ukrayna) haber ajanslarının savaşın ilk 100 gününde yaptığı haberler incelenerek yapılan bir çalışma sonucunda, haber ajanslarının kendi ülke politikalarına uygun şekilde hikayeleştirmede bulundukları saptanmıştır.⁴²⁶ Aynı çalışmada, Rus haber ajansı Putin'i “Batılı güçlerle mücadele eden bir lider” olarak lanse ederken, Zelensky ise savaş hazırlığında olduğundan “savaşı isteyen zayıf bir lider” olarak gösterilmektedir.⁴²⁷ Buna karşın Ukrayna haber ajansı Zelensky için “Rusya'ya karşı koyan fakat Batı desteğine ihtiyaç duyan” bir lider profili sunarken Putin için “saldırgan politikalar üreten işgalci bir lider tabirini” kullanmıştır.⁴²⁸ Tüm bunlar söylemin gündem oluşturma özelliğine örnek teşkil etmektedir. Ukrayna Savaşı, uluslararası sistem içindeki etkili aktörlerin güç mücadelesine dönüşmesi bakımından klasik jeopolitik argümanlarla açıklanabilecek veriler sunsa da eleştirel jeopolitik çerçevesinde özellikle söylemin gücü ve bilgi-iktidar ilişkisi çerçevesinde yapılacak değerlendirmeler için de uygun bir zemin oluşturmaktadır.

İlaveten küreselleşme, askeri endüstrilerin gelişimine de katkı sağlamıştır. Askeri endüstriler temelde; askeri yardım sağlayan firmalar, tavsiye ve eğitim vermeyi amaçlayan askeri danışmanlık firmaları ile lojistik ve istihbarat sağlayan askeri destek firmalarından

⁴²² Öztürk, 2020: 1747.

⁴²³ Gölcü ve Nurlanova, 2022: 234 – 237.

⁴²⁴ *Ibid.*

⁴²⁵ *Ibid.*

⁴²⁶ Tokgöz ve Tanyıldızlı, 2023: 85 – 89.

⁴²⁷ *Ibid.*

⁴²⁸ *Ibid.*

oluşmaktadır.⁴²⁹ Küreselleşme uzakları yakınlaştıran yapısıyla insani müdahalelerde de artışa sebep olmuştur. Özellikle bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, dünyanın bir ucundaki olaylardan çok kısa sürede haberdar olmayı olanaklı kılmaktadır. Bu bağlamda insani krizlere yönelik müdahaleler artmaktadır.⁴³⁰ Gelişen teknoloji, mekânsal uzaklığın etkisini azaltan, bu sayede mekân ve sınır algısının yeniden üretilmesini sağlayan bir durum yaratmıştır. İlâveten, teknolojik gelişmeler yeni güvenlik sorunlarının incelenmesinde çift yönlü bir etkiye sahiptir. Teknoloji yeni risklerin üstesinden gelmek için bir olanak sunarken teknolojinin kendisi de yeni bir güvenlik sorunu olarak belirginleşebilmektedir. Özellikle askeri operasyonlarda kullanılan teknolojik mühimmatın sivil kayıplara, çevresel bozulmaya ve asimetrik güç ilişkilerinin derinleşmesine etkisi eleştirilen noktalar arasında yer almaktadır. Önceki bölümde belirtildiği gibi yeni güvenlik sorunları devlet dışındaki güvenlik nesneleri için daha büyük tehdit oluşturabilmektedir.

3.1.3. Sosyo-Kültürel Küreselleşme

Küreselleşmenin; rasyonelleşme, pazar rekabeti, metalaşma ve demokratik haklar gibi kavramlar ile tüketim alışkanlığı ve McDonaldslaşmak gibi yaşam biçimlerine yönelik artan bir şekilde homojenleştirici kültürel etkileri bulunmaktadır.

Toplumsal değişimi de beraberinde getiren kültürel küreselleşme; kültürel emperyalizm ve kültür endüstrisi ile ilişkilendirilebilir. Kültürel emperyalizm bir kültürün diğerleri üzerindeki egemenliğini ifade etmektedir. Tomlinson bunu “yabancı bir kültürün değer ve alışkanlıklarını yüceltmek için yerli bir kültür üzerinde ekonomik ve siyasi güç kullanması” şeklinde tanımlamıştır.⁴³¹ Buna örnek olarak ABD’nin Hollywood filmleri, McDonald’s, Disneyland ve Starbucks aracılığıyla kültürel hegemonyasını güçlendirdiği örneği verilebilir. Burada karşımıza Ritzer’in “Mcdonaldslaşmak” kavramı çıkmaktadır.

Ritzer, bu kavramla; dünya genelinde oldukça önemli bir sektör haline gelen fastfood restoranlarına yönelik kuralların olduğu etkili bir süreçten bahsetmektedir. Bu sürecin dört özelliği vardır ve küreselleşme ile ortak seyrettiğinden konu içerisinde önemli bulunmaktadır. Bunlar; verimlilik, öngörülebilirlik, hesaplanabilirlik ve denetimdir: 1) Verimlilik, bilimsel olarak kanıtlanmış hızlı üretim yöntemi; 2) öngörülebilirlik; standart bir menü ve aynı tat gibi sürpriz olmayan bir dünya öngörüsü 3) hesaplanabilirlik; sunulan hizmet ve satılan ürünlerin

⁴²⁹ Ritzer ve Lair, 2007: 320 – 321.

⁴³⁰ Halistoprak, 2019: 3 – 4.

⁴³¹ Tomlinson, 2001: 14.

nitel değil nicel yönünü vurgulama ve son olarak 4) denetim; gelişmiş üretim teknolojileri ile standartlaştırılmış çalışanları ve tüketicileri denetleme şeklinde ifade edilebilir.⁴³²

Küreselleşmenin kimin faydasına olduğu yönünde kabul görmüş bir anlayışın olmayışı, bazı soruları beraberinde getirmektedir.⁴³³ Örneğin, dünyanın herhangi bir yerinde aynı tadı bulmak mümkün müdür? Yani dünyanın herhangi bir yerindeki McDonalds ile Amerika'daki McDonalds aynı tada ve standartlara sahip midir? Bununla ilgili olarak bir başka soru da küreselleşmenin insanları birbirine benzeten mi yoksa farklılaştıran bir yapıya mı sahip olduğuyla ilgilidir.

Bu bağlamda, mal veya hizmet tüketimini homojen bir şekilde dünya çapında yayma girişimlerine rağmen, Ritzer'e göre markaları yerel koşullara uyarılmanın gerekli olduğu görülmüştür.⁴³⁴ Öte yandan yerele uyum sağlamak adına heterojenlik gerekli görülse de bu tür projelerin uygulanma biçimi dünyanın birçok yerinde sıklıkla çok benzerdir. Kapitalizmin dünya çapında genişlemesi, kültürel temaların öne çıkarılmasını ve küresel işletmelerin homojen yapısının belirginleşmesini aynı anda gerektiren paradoksal bir durum yaratmaktadır. Öte yandan Robertson, küreselleşmenin bir sonucu olarak küresel ve yerel arasındaki bağın küyerelleşmesine (*glocalization*) dikkat çekmektedir.⁴³⁵ Buna göre küreselleşme ile farklı coğrafi bölgelerden birey ve grupların birleşimi (küresel ve yerelin bütünleşmesi) yani melezleşme, küyerelleşme sürecini etkilemektedir. Bu bağlamda, yerel kültürler de küreselleşme içerisinde küyerelleşmektedirler.⁴³⁶ Robertson ve küyerelleşme kavramı ilerleyen bölümlerde küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisi bağlamında ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Sosyo-kültürel küreselleşme göç olgusuyla da yakından ilişkilidir. Özellikle Batıya yönelik ekonomik temelli göçler; küreselleşme sürecinin etkisiyle artış göstermiştir. Göç olgusu günümüzde de devam etmektedir fakat buna paralel olarak gelişen bir başka olgu, yabancı düşmanlığıdır. Çok kültürlü toplum yapılarına sahip olmayan, homojen etnik nüfusa sahip ülkelerde (AB üyeleri gibi) yabancı düşmanlığı artmaktadır. Göç hareketleri, siyasi ideolojilerin albenisini belirlemek açısından da önem arz etmektedir. Bu durumda kimlik algısının güçlenmesi ve artan insan hareketliliği ötekileştirmeyi güçlendirmektedir. Çatışan kimlikler, jeopolitik önceliklerin değişmesinde de rol oynamaktadır. Devlet iktidarı için

⁴³² Ritzer, 2017: 43 – 46.

⁴³³ Viotti ve Kauppi, 2017:155 – 157.

⁴³⁴ Robertson ve White, 2007: 58.

⁴³⁵ Robertson, 1992: 173 – 175.

⁴³⁶ *Ibid.*

kimlik, güçle özdeşleştirilen ve sınırlar gibi korunması gerekli görülen bir alan haline dönüşmektedir.

3.1.4. Siyasi Küreselleşme

Siyasi küreselleşme, devlet, güç ve otorite gibi kavramların geçirdiği dönüşümleri ifade etmektedir. Küreselleşme ile, uluslararası sistemin aktör temelli yapılanmasında ulus-devletin yanında, ulusal ya da ulus üstü başka birçok kurum yani farklı aktörler yer almaya başlamıştır. Bu anlamda Birleşmiş Milletler (BM), küresel hükümetlerin uluslararası hukuk, güvenlik, ekonomik kalkınma ve sosyal eşitlik alanlarında iş birliğini kolaylaştırmayı amaçlayan bir gaye ile siyasi küreselleşmeye örnek oluşturmaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte, küresel yönetime üstün gelen hiçbir paradigmanın bulunmadığı yeni bir melezlik (*hybridity*) çağı gelişim göstermektedir.⁴³⁷ Bunun yerine fırsatlarla birlikte belirsizlik ve kaygının yer aldığı temel unsurları yaratan karmaşık ve rekabet normlarının hâkim olduğu bir sistem ortaya çıkmaktadır. Bazı teorisyenler; küreselleşme etkisiyle, 2. Dünya Savaşı sonrasında kurulan birçok iktisadi ve siyasi ilişkiler ağını kapsadığını belirten bu karmaşık sistemi tanımlamak için “post uluslararası siyaset (*post international policy*)” terimini kullanmışlardır.⁴³⁸

Öte yandan siyasi küreselleşme ile demokratik yapıya sahip farklı ulus-devletler yaygınlaşmış ve çeşitli siyasi kültürler ve ideolojiler ortaya çıkmıştır. Demokratik siyasetin küreselleşmesi ise “demokrasi götürme” amacıyla başlatılan Körfez Savaşları ile Afganistan ve Irak İşgali gibi sonuçlar doğurmuştur.⁴³⁹ Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle oluşan küresel jeopolitik, ABD’nin egemen olduğu tek kutuplu dünyaya işaret etmiştir. Bu süreçte AB önemli bir ekonomik ve siyasi örgütlenme vaadi sunarken Doğu Asya ülkeleri ekonomik anlamda yükseliş kaydetmiştir. 11 Eylül sonrasında Radikal İslam, terörün ana eksenine haline gelmiş ve bu bağlamda ABD’nin küresel düzlemde tek başına hareket etme kabiliyeti azalmıştır. Böylece küresel gücün jeopolitiği tek aktörden ziyade farklı güç merkezleri ve çeşitli aktörlerden oluşmaktadır.

İlaveten siyasal küreselleşme, Soğuk Savaş sonrasında ulusal güvenliğe eklemlenen sosyal güvenlik kavramının gelişmesini bireysel ve çevresel güvenlik fikirlerinin ortaya

⁴³⁷ Öniş ve Kutlay, 2020: 123 – 125.

⁴³⁸ Osterhammel ve Petersson, 2021: 91.

⁴³⁹ Delanty ve Rumford, 2007: 415.

çıkışını tetiklemiştir.⁴⁴⁰ Bu anlayış, salgın hastalıklar ve çevresel tehditler gibi yeni küresel jeopolitik güvenlik risklerini belirginleştirmektedir.

Bir anlamda siyasi küreselleşme, politikanın küreselleşmesine sebep olmuştur.⁴⁴¹ Yani; insan hakları, iklim ve çevreye yönelik kaygılar ve popüler kültürün küreselleşmesi anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, devlet sınırlarının ötesindeki alanı da ifade edecek şekilde evrensel düşünce politik söylemler içerisinde kendine daha fazla yer bulmaktadır. Böylece, siyasal küreselleşme bir yandan da devlet egemenliğine kozmopolit düşünce çerçevesinde eleştiri sunmaktadır. Bu bağlamda gelişen sağlık ve çevre sorunlarının küreselleşmesi ise, devletin güvenlik algısını dönüştürmüş ve devletin egemenlik kavramının merkezden uzaklaşmasına sebep olmuştur.

Siyasi küreselleşme, küresel jeopolitik ile etkileşimi neticesinde küresel siyasetin karmaşık alanını üretmektedir. Bu bağlamda küreselleşmenin devlet üzerindeki etkisi ve küresel jeopolitik ile etkileşimi ilerleyen bölümlerde küreselleşme ve ulus-devlet olgusu bağlamında değerlendirilecektir.

3.2. Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar

Küreselleşmeye yönelik farklı bakış açıları bulunmaktadır. Bunlar; aşırı küreselleşmeciler (*hyperglobalistler/radikaller*), küreselleşme karşıtları (*kuşkucular*) ve dönüştürücüler (*transformationalistler*) şeklinde üç gruptan oluşmaktadırlar.

3.2.1. Aşırı Küreselleşmeciler

Aşırı küreselleşmeciler veya radikallerin başlıca temsilcileri; Kenichi Ohmae, Francis Fukuyama ve Thomas Freidman'dır. Radikallere göre sanayileşmenin bir sonucu olarak oluşan ulus-devlet, küreselleşme süreciyle birlikte önemini kaybetmeye başlamıştır.⁴⁴²

Bu bağlamda, SSCB'nin yıkılışı ve kapitalizmin rakipsizliği sonucunda, zenginleşme ile kapitalizmin genişlemesi ve homojen bir küresel kültürün ortaya çıkması nedeniyle yerel kültürlerin aşındığı eleştirisi sunulmaktadırlar.⁴⁴³ Bu yaklaşım ideolojik temelde oluşmaktadır. Buna göre, yeni bir dünya düzeni oluşmakta ve bunun neticesinde ulus-devlet zemin kaybetmektedir. Bu da ülkelerin birbirleriyle karmaşık bir ilişkiler ağı içerisinde girerek küresel bir düzene yol açmaktadır.

⁴⁴⁰ Alan, 2005: 524.

⁴⁴¹ *Ibid.*

⁴⁴² Çelik, 2012: 61.

⁴⁴³ Kaya, 2009: 4.

Radikaller, “ulus-devletlerin küresel ekonomik sistem içerisinde doğal olmayan hatta imkânsız iş birimleri haline geldiğini” söylemekte ve nihayetinde neoliberal anlamda tek bir küresel pazarın ortaya çıkacağını ileri sürmektedirler.⁴⁴⁴ Bu durum, küresel ekonomiler ulusötesi ticaret, finans ve üretim ağlarının kurulması yoluyla toplumların küresel pazara entegre edilmesi neticesinde devletsizleştirilmesini ifade etmektedir.⁴⁴⁵

Radikaller, küresel piyasanın devletten daha güçlü olduğunu savunmaktadırlar. Bunun sebebi ise küreselleşme süreciyle birlikte yerel ve küresel otoritelerin yaygınlaşması ve piyasa mekanizmasının bu otoriteleri etkileme kapasitedir.⁴⁴⁶ Burada temel vurgu devletlerin, ulusötesi sermaye hareketlerini kontrol etme kapasitesinin giderek daha da azalacağı üzerinedir. Bu durum devletlerin küresel rekabet içerisinde yatırım çekmek için bütçe kısıtlamaları yoluyla refah politikalarının azaltılmasına yol açabilmektedir.⁴⁴⁷

3.2.2. Küreselleşme Karşıtları

Kuşkucular veya küreselleşme karşıtları, küreselleşmeye yönelik eleştirel bir bakış açısı geliştirmişlerdir. Bu anlamda aşırı küreselleşmecilerin tam karşısı bir anlayışta bulunmaktadır. Küreselleşmenin emperyalizmin devamı olduğu vurgusu yapılır ve kuşkunun temel sebebini de bu anlayış oluşturur.⁴⁴⁸ Kuşkucular, küreselleşmenin yeni bir şey olmadığını ve küreselleşmenin nihai olarak minimal devlet yaratmayı amaçladığını savunmaktadırlar.⁴⁴⁹ Sınırların kaldırılmasına yönelik yaşanan gelişmeleri geçmişe dönüş olarak nitelendirirler. Bu bağlamda küreselleşmeye alternatif olarak bölgeselleşmeyi öne sürmektedirler. Aşırı küreselleşmecilerin aksine, küresel dünya anlayışı ile küreselleşmenin bütünüleyici olmadığını ve farklı kültürler arasında çatışmaya sebep olacağını iddia etmektedirler. Burada k ekonomik, siyasi, tarihi, askeri süreçleri çok önceden oluşmaya başlayan küreselleşmenin bu süreçlerin bir sonucu olarak var olduğu görüşü hakimdir.⁴⁵⁰ Bu bağlamda küreselleşmenin yeni bir olgu değil aksine küreselleşme sürecinin bir ideoloji haline geldiğini savunmaktadırlar.⁴⁵¹ Önemli temsilcileri; Paul Hirst, Noam Chomsky, Immanuel Wallerstein ve Grahame Thompson’dur.

⁴⁴⁴ Went, 2001: 486.

⁴⁴⁵ Martinelli, 2003: 96.

⁴⁴⁶ Çelik, 2012: 61.

⁴⁴⁷ Martinelli, 2003: 97.

⁴⁴⁸ Kaya, 2009: 7.

⁴⁴⁹ <http://www.isguc.org/?p=makale&id=87&cilt=2&sayi=1&yil=2000> (erişim tarihi: 10.04.2023).

⁴⁵⁰ Osterhammel ve Petersson, 2021: 14.

⁴⁵¹ Çelik, 2012: 62.

Küreselleşme karşıtı hareket; DTÖ, IMF ve G7 gibi kuruluşların toplantılarında sıklıkla protestolar edilerek ve büyük ölçüde internetin artan önemi nedeniyle özellikle 1990'ların sonunda ortaya çıkmıştır.⁴⁵² Bu tepkiler, küreselleşmenin özellikle ekonomik anlamda getirdiği eşitsizliğe vurgu yapmaktadır. Bunun temel sebebi, ticaret ve yabancı yatırımların ileri derecede kapitalist ülkelerde yaygınlaşması ve bunun dışında kalan ülkeler için eşitsizlik yaratmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda küreselleşmeye yönelik karşıtlığın temelini de “yoksulların daha da yoksullaştığı, zenginlerin ise daha da zenginleştiği” düşüncesi oluşturmaktadır.⁴⁵³

Öte yandan kuşkucular, serbest ticaretin ulus-devletin düzenleyici rolüne ihtiyaç duyduğunu savunmaktadır.⁴⁵⁴ Bu bağlamda radikallerden farklı olarak küresel yönetim ve ekonomik ilişkilerin şekillendirilmesinde ulus-devletin düzenleyici rolünün önemine dikkat çekmektedirler.

3.2.3. Dönüşümcüler

Dönüşümcüler, küreselleşmeyi siyasi, politik ve ekonomik unsurlar aracılığıyla dönüştüren temel bir güç olarak görmektedirler.⁴⁵⁵ Küreselleşmenin tüm boyutları farklı sonuçlar doğurmaktadır. Dönüşümcüler, aşırı küreselleşmecilerin devlet otoritesi ve ulus-devlet temelli sistem yapısındaki dönüşüm fikrine katılmakla birlikte ulus-devletin sonu geldiği fikrini şiddetle reddederler. Uluslararası yani dış politika ile iç politikanın iç içe geçtiğini ve aralarında bir ayrım olmadığı görüşünü savunurlar.⁴⁵⁶ Bu bağlamda, küreselleşme uluslararası sistemin aktörlerini yok edici bir süreç olmaktan ziyade, yeniden yapılandırıcı etkide bulunmaktadır. Önde gelen temsilcilerinden David Held; küreselleşmenin ekonomik politikaları olduğunu kabul etmekle birlikte; küreselleşmeyi yeni medya, çevre konuları ve barış gibi konular bağlamında da incelemeye tabi tutmaktadır.⁴⁵⁷ İlaveten küreselleşme, modern toplumları ve dünya düzenini şekillendiren ekonomik, sosyal ve politik gelişmelerin ardındaki itici güçtür.⁴⁵⁸ Küreselleşmenin, “devletin gücünü ve dünya siyasetini dönüştürdüğü” vurgusu hakimdir.⁴⁵⁹

⁴⁵² Robertson ve White, 2007: 55.

⁴⁵³ Çelik, 2012: 63.

⁴⁵⁴ Martinelli, 2003: 98.

⁴⁵⁵ Kaya, 2009: 11.

⁴⁵⁶ *Ibid.*

⁴⁵⁷ Habermas, 2018: 26.

⁴⁵⁸ Roy, 2011: 148.

⁴⁵⁹ Çelik, 2012: 65.

Bu bağlamda küresel bütünleşme vurgusu yapılmaksızın; küreselleşme, geniş bir bakış açısıyla (ekonomik, teknolojik, kültürel, siyasi) ve bireyler, gruplar, topluluklar, devletler, uluslararası örgütler ve ulusötesi aktörler arasındaki ilişki ağları çerçevesinde değerlendirilmektedir.⁴⁶⁰ Bu görüş, küreselleşmenin eşitsizlikleri pekiştirdiğini kabul etmekle birlikte yeni hiyerarşik ilişkiler ağı oluşturma yoluyla sosyal yapının değişikliğine vurgu yapmaktadır. Burada ayırt edici unsur, devletlerin uluslararası sistem içerisinde demokratik küresel yönetim modeli ihtiyacına yönelik önemli görülen rol oynama potansiyelidir.

3.3. Küreselleşme ve Ulus-Devlet İlişkisi

Küreselleşmenin birlikte sıklıkla anıldığı ve çalışmanın da konusunu oluşturan bir mesele olarak ulus-devlet yapısına etkisi, uluslararası ilişkilerde kesin bir kanıya varılması kolay olmayan bir tartışmadır. Fakat küreselleşmenin ulus-devletin ontolojik kaynakları üzerinde zedeleyici bir etkiye sebep olduğu konusunda genel bir fikir birliği söz konusudur.

Küreselleşmenin mevcut sistemdeki önemi, Uluslararası İlişkilerin sosyopolitik ve sosyoekonomik ilişkileri açıklamada, özellikle egemenlik kavramının yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁶¹ İlaveten küresel ekonomi, ticaret ve bilgi teknolojileri; politik anlamda parçalanmış zayıf devletlerden yani “daha az devlet, daha çok piyasa” düzeninin hâkim olduğu sistemden sağlamaktadırlar.⁴⁶² Nitekim çok uluslu şirketler zayıf devletlerde daha fazla özgürlük alanına sahiptir. Ulus-devlet ve onun modern anlamda varlığına anlam kazandıran egemenlik kavramı bu sebeple sarsılmaya başlamıştır. Ulus-devlet siyasi anlamda küreselleşmeye bağlı olarak bir zemin kaybı yaşamaktadır.

Küreselleşme, farklı kimliklerin birbirleriyle iç içe geçtiği karma etnik yapıların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum ulusal kimliğin aşınmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple ulus-devletin, ulus yapısı küreselleşmenin tüm farklılıkları tek bir şemsiye etrafında birleştiren küresel olgusu ile çakışmaktadır. Buna alternatif olarak milliyetçilik ön plana çıkmaktadır. Etnik veya dini temeller üzerinden kendi kimliğini inşa etme kaygısı; farklılıkları öne çıkaran tepkisel bir yaklaşım sunmaktadır. Ulusal kimlik fikrinin 20. yüzyılın başından bu yana giderek yoğunlaştığı ve küreselleştiği görülmektedir.⁴⁶³ Toplumların çok kültürlülüğü veya çok etnisitliliği, büyük siyasi çekişmelere sebep olmaktadır. Yerli halkların haklarını savunan sağcı hareketlere rağmen, çokkültürlülük biçimlerinin küresel norm haline geldiği

⁴⁶⁰ Martinelli, 2003: 98.

⁴⁶¹ Marko, 2006: 2 – 3.

⁴⁶² Sezgin, 2003: 16 – 17, 92.

⁴⁶³ Robertson ve White, 2007: 60.

görülmekte ve siyasi kimliklerin artık istikrarlı ve ulusal kimliklerle eşitlenemeyeceği anlaşılmaktadır.

Küreselleşmenin devletler üzerindeki bir başka önemli etkisi karşılıklı bağımlılığın artmasına sebep olmuştur. Bunun ilk tesiri ekonomi üzerinden okunabilmektedir. Asya Mali Krizi, ekonomik karşılıklı bağımlılığın sınır ötesi anlamdaki kırılganlığını gün yüzüne çıkarmıştır.⁴⁶⁴ Öte yandan; küreselleşme, uluslararası sistemdeki güç olgusunu⁴⁶⁵ da yönlendirmektedir. Uluslararası sistemdeki aktörlerin artışı, devleti daha fazla güç uygulamaya itmektedir. Bu da gücün bir şekilde diğer aktör uygulamalarından bağımsız değerlendirilemeyeceğine işaret eder. Başka bir ifadeyle; devletlerin güç uygulamaları küresel sistem içerisindeki gelişmelere bağlı olarak şekillenmekte ve buna bağımlı hale gelmektedir. Yani devletler; küreselleşmenin getirdiği uluslararası sistemin yapısına uyum sağlamak amacıyla bir güç pratiği gösterirken, küreselleşme sayesinde gelişmiş bilgi teknolojilerine küreselleşme olgusu içerisinde bağımlı hale gelmektedirler. Bu durum, realist kuram çerçevesinde, devletlerin güvenliklerini tek başına sağlayamayacakları şeklinde değerlendirilirken; neoliberalizmin, bağımlılık yerine iş birliği vurgusunu güçlendirmektedir.

Öte yandan, karşılıklı ve giderek artan bağımlılıkla ilgili olarak ulus-devlet yapısı ve küreselleşme sürecinin birbirini kuvvetlendirici olduğu yönünde görüşler de mevcuttur. Ulus-devletler arasındaki ilişkilerin yoğunluğu artan bağımlılığa sebep olmakta ve bu durum küreselleşme modeli oluşturmaktadır.⁴⁶⁶ Ulus-devletler arasındaki bu bağımlılığın hem küreselleşmeyi tetiklediği hem de küreselleşme ile daha da arttığı görülmektedir. Bu bağlamda küreselleşmenin ulus-devleti aşan yapısı yerine özellikle karşılıklı bağımlılık vurgusu ile ulus-devletler ve bunlar arasındaki karşılıklı ilişkinin artmasına odaklanmaktadır. Bu görüş, küreselleşmenin ulus-devlet yapısına zarar veren bir süreç olmaktan ziyade ulus-devletin küreselleşmenin bir yönü olduğunu savunmaktadır.

Küreselleşme, terörizm olgusunda da artış eğilimlerinin görülmesine sebep olmuştur. Nitekim siyasal şiddet küresel hale gelmiş ve siyasal terörün doğasında değişimler yaşanmıştır.⁴⁶⁷ Özellikle 11 Eylül sonrasında terörün ana eksenini Radikal İslam oluşturmaktadır. Bu bir anlamda “Batı’ya karşı terör” veya tam tersi “teröre karşı” Batı

⁴⁶⁴ Kay, 2004: 10.

⁴⁶⁵ Buradaki güç kavramı, uluslararası sistemi etkileme kapasitesine sahip uygulamalar anlamında kullanılmaktadır.

⁴⁶⁶ Roland ve White, 2007: 60.

⁴⁶⁷ Hobsbawm, 2008: 128 – 142.

anlayışını doğurmuştur.⁴⁶⁸ Küreselleşmenin sınırları belirsizleştirilmesi, terörün yayılmacılığına hizmet etmektedir. Bu durum devletlerin tek başına hareket etme kapasitesini azaltmıştır. Buna karşılık yüksek güvenlik teknolojileri de gelişim göstermektedir. Başka bir açıdan incelenecek olursa, terörün yayılması sonucunda oluşan korku bir yandan da ulus-devletin güçlenmesine sebep olmuştur.⁴⁶⁹ Bu çerçevede küreselleşme-devlet ilişkisi söylem, bilgi-güç ilişkisi ve güvenlik çerçevesinde değerlendirilecektir

3.3.1. Küreselleşme Söylemleri

Küreselleşme sürecinde söylemin artan etkisi, ulus-devlet açısından yeni meydan okumaların doğmasına da neden olmuştur. Bu bölümde popülist, illiberal ve milliyetçi söylemlerin devlete bakışları, küyerelleşme söyleminin gelişimi ve uluslararasılaşmanın artması ile genişleyen ulus-devlet krizi ele alınacaktır.

3.3.1.1. Popülist, İlliberal ve Milliyetçi Akımlar

Küreselleşmeyle birlikte uluslararası siyasetin popülist, illiberal ve milliyetçi akımların güçlendiği çok merkezli (*police centric*) bir yapıya evirildiği görülmektedir. Popülizm genellikle liberal demokrasi bağlamında konumlandırılarak, Avrupa’da çoğunlukla yabancı düşmanlığı ve göçmen karşıtlığı üzerinden yükselen sağ partileri, Latin Amerika’da iktisadi açıdan yönetimin yetersizliği ve himayeciliği üzerine belirginleşen solcu başkanları ve ABD’de hem sağcı hem solcu başkanları tanımlamak için kullanılan 21. yüzyılın siyasi kuramlarından biridir.⁴⁷⁰ Almanya siyasetinde 2017 yılında aşırı sağ parti Almanya İçin Alternatif Partisi’nin (*Alternative für Deutschland, AfD*) üçüncü parti olarak meclise girmesi popülist akımların gücünü ortaya koymaktadır. İnsani dolaşımın sınırsız hale gelmesi birçok insan için “hareket edebilme” özelliğinin lüks olmaktan çıkmasına sebep olmaktadır. Kendine benzemeyen insanlarla daha fazla birlikte olmanın sonucu olarak yabancıların geleneksel değerlere yöneltmiş oldukları kültürel zorluklar oluşmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte yükselen popülist akımlar, kitle partisi olmayı zorlaştırırken ekonomik temele dayalı siyaset yerine kimlik siyaseti güç kazanmıştır. Kimlik siyasetine yatırım yapan popülist akımlar ve aşırı sağ/sol partiler özellikle Avrupa’da daha görünür hale gelmeye başlamıştır. Bu anlayışla birlikte “kabileleşme” (*tribalization*) söylemi de önem kazanmaktadır. Artık milletler veya uluslar içinde yaşayan insanlar ortak bir kimlik havzasında siyaset yapma gayesinden uzaklaşarak “kendi dar cemaatleri” içerisinde kalmaya meyilli görünmektedirler.

⁴⁶⁸ Roland ve White, 2007: 61.

⁴⁶⁹ Kay, 2004: 21.

⁴⁷⁰ Mudde ve Kaltwasser, 2019: 11 – 12.

Küreselleşmenin sonuçları, liberal demokrasi algısının da zayıflamasına sebep olmaktadır. Freedom House gibi merkezlerin yayınladığı birçok rapor, demokrasiyle yönetilen ülkelerin sayısında gerileme olduğunu veya demokrasi olarak tanımlanmış olsa da demokrasi performansında geriye gittiğini göstermektedir.⁴⁷¹ Economist Intelligence Unit (EIU) 2022 demokrasi indeksini 5,29 olarak açıklamış ve 2021 yılına (5,28) kıyasla gelişim gösteremediğine dikkat çekmiştir.⁴⁷² Bu durumun ortaya çıkmasında popülist milliyetçilik ve illiberal hareketler gibi aşırı sağ/sol akımlar önemli paya sahiptir. Bunun dışında, Çin ve Rusya'nın son zamanlarda dünya siyasetinde daha fazla görünür olması milliyetçi ve otoriter söylemlerle başarı elde edebilmek adına alternatif bir model sunmaktadır. Öte yandan küreselleşmenin zenginlik ve refah getireceği gibi beklenen olumlu sonuç ve faydaları yeterince sağlayamamış olması da önemli bir neden sunmaktadır.

Bu alternatif söylemlerin bir kısmı ulus-devleti destekleyici argümanlar ürettiklerini iddia etseler de özellikle demokratik teamülleri benimsememeleri, kimlik söylemini ayrıştırıcı yönde kullanmaları, ekonomik ve sosyal adaletsizlikleri geri plana atmaları gibi nedenlerle devlet içinde yeni gerilimlerin ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir.

3.3.1.2. Küyerelleşme (*Glocalization*)

Modernite içerisinde normatif bir anlama sahip olan ulusal kimlik yapısındaki değişim postmodernite ile uyumlu bir görünüm sergilemektedir. Bu sebeple, uluslararası sistemin dönemsel yapısına bağlı olarak küreselleşme kavramının, postmodernizm ile yakından ilişkili bir biçimde gelişim gösterdiği kabul edilir. Küreselleşmenin öne çıkardığı farklı kimlikler, postmodernizmin yerelleşme olgusunu beslemesine ve aynı şekilde, yerelleşmenin yani farklılıkların da küreselleşerek kurumsallaşmasına olanak sağlamaktadır.⁴⁷³

Bu durum “küyerelleşme” (*glocalization*) kavramıyla da yakından ilişkilidir. Kavram 1990'lı yılların başında, “küresel yerelleşme” ve “geleneksel olarak küyerel” fikirler çerçevesinde doğmuştur.⁴⁷⁴ Ritzer, küyerelleşmeyi “farklı coğrafyalarda benzersiz sonuçlara yol açan küresel ve yerelin iç içe geçmesi” olarak tanımlamaktadır.⁴⁷⁵ Küyerelleşme kavramı “küresel ve yereli” birbirine zıt olmaktan çıkarıp birbiriyle harmanlamaktadır.⁴⁷⁶ Yerelleşme

⁴⁷¹ <https://freedomhouse.org/issues/democracies-decline> (erişim tarihi: 10.04.2023).

⁴⁷² https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/?utm_source=google&utm_medium=paid-search&utm_campaign=democracy-index-2022&gclid=Cj0KCQjwxY0iBhC9ARIsANiEIfYkwuk8t6Oo0ehDQaVeHyqQbly3cxPK46yGtmUI7rUjUWd_b8Pl1K8aApBNEALw_wcB (erişim tarihi: 10.04.2023).

⁴⁷³ Sezgin, 2003: 17.

⁴⁷⁴ Roudometof ve Dessi, 2022: 5.

⁴⁷⁵ Ritzer, 2003: 193.

⁴⁷⁶ Khondker, 2013: 181.

olgusu ile artan kültürel çoğulculuk postmodernleşme ile yakından ilişkili görülmektedir. Bu da küyerelleşme ile bağlantılıdır. Bu durum, postmodern yaklaşımın modernitenin homojenlik normuna getirdiği eleştirel yaklaşımdan kaynaklanmaktadır.⁴⁷⁷ Küyerelleşme, küreselleşmenin yereli kapsayarak küresel hale getirmesine karşın yerel olanın varlığını dönüştürmeden -küresel ile etkileşimi çerçevesinde- içerisinde barındırmaktadır. Küresel ve yerel olanın birbirini beslediği fikri hâkim olmakla birlikte bu sürecin birlikte nasıl yayılacağı temel sorunsalı oluşturmaktadır. Bu bağlamda gücün küyerelleşmesi de ulus-devlet bağlamında tartışma alanıdır. Ritzer, “küresel ve yerel etkileşiminin küyerel olanı ürettiğini” savunmaktadır.⁴⁷⁸ Küyerelleşmenin küreselleşme teorilerine getirdiği eleştirinin temelinde, küreselleşmenin sadece homojenleştirici bir güç olmadığı fikri hakimdir.⁴⁷⁹ Buradaki vurgu küresel-yerel karşıtlığının reddidir. Dünyanın daha çoğulcu hale geldiği, bireysel ve yerel grupların küyerelleşen dünyada önemli bir güce sahip olduğu, küreselleşmenin sosyal çeşitlilik ürettiği savunulmakla birlikte, geleneksel medya ve uluslararası sistemin geleneksel aktörü olan ulus-devlet zorlayıcı unsurlar olarak görülmektedir.⁴⁸⁰ Bu bağlamda küyerel güç, gücün tek taraflı olmadığı anlamına gelmekte ve küresel gücün yerel olan ile etkileşiminin benimsenme ve uyum veya karşı çıkma ve direnç gibi çeşitli sonuçlar doğurabileceğini öne sürmektedir. Küyerelleşme güç dinamiklerinin çeşitliliğine vurgu yaparak bunların yerel değerlerine karşı da duyarlı bir yaklaşım benimsemektedir.⁴⁸¹ Kısacası, küyerelleşmiş yani küresel ve yerel olanın birbirine geçerek karmaşıklaştığı düzlemde siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmelerin yeni formlarına küresel ve yerel olanı harmanlayarak odaklanmaktadır.

Küreselleşmenin çok merkezli bir sistem yapısı oluşturması ulus-devlet modelini zayıflatırken, metropoller ve taşra önem kazanmaktadır. Bu bağlamda şehir devleti modeli küyerelleşme kavramı bağlamında ön plana çıkmaktadır. Küresel tedarik zincirleri küreselleşmenin de etkisiyle artık şehirler temelinde şekillenmektedir. Küresel ve yerelin etkileşimi devlet içinde devletten özerk bir alan yaratmaya başlamaktadır. Suudi Arabistan’ın “Neom şehir projesi (Neomcity)”⁴⁸² buna örnek teşkil etmektedir. Neomcity, kendi ilkeleri, görevleri ve kanunları ile Krallığın idari organından bağımsız bir şehir olarak

⁴⁷⁷ Friedman, 1994: 100.

⁴⁷⁸ Ritzer, 2004: 8.

⁴⁷⁹ Wathen, 2020: 5.

⁴⁸⁰ Ritzer, 2004: 77.

⁴⁸¹ Wathen, 2020: 13.

⁴⁸² Neom, Suudi Arabistan’ın kuzeybatı bölgesinde, Kızıldeniz kıyısı boyunca (Suudi Arabistan Krallığı, Mısır ve Ürdün sınırında) 460 kilometrekarelik bir alana yayılan Tebuk bölgesinde yer almaktadır.

planlanmaktadır.⁴⁸³ Suudi Arabistan, bu projeyle petrol sonrası çağa yönelik ekonomisini çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda 2030 vizyonu, sıfır karbon hedefiyle kentsel yayılmacılığı önleyerek yaşanılabilirliği artırmayı amaçlamaktadır.⁴⁸⁴ Ulusaldan özerk yerel mekanların yaratılması, devletin yönetim kapasitesi, devlet-vatandaş ilişkisi ve devletin egemenliğinin sınırları konusunda yeni tartışmaları da beraberinde getirecektir.

3.3.1.3. Ulus-Devlet Krizi

Küreselleşmeyle birlikte ulus-devlet yapısının egemenlik ve kimlik olgularına yönelik “ulus-devlet krizi” nitelendirmesi çerçevesinde önemli yaklaşımlar bulunmaktadır. Küreselleşme ile “ulus-devletin aşıldığını hatta belki de sönümlendiğini” ifade eden Von Wright, bu aşındırıcı güçlerin “ulusaşırı” olmasına vurgu yapmaktadır.⁴⁸⁵ Bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Uluslaşırı karakteri şekillendiren güçler büyük ölçüde anonimdir ve bu yüzden kimliklerini saptamak zordur. Birleşik bir sistem ya da düzen oluşturmazlar. Bu güçler, büyük oranda görünmez aktörler tarafından güdümlenen bir sistemler yığındır. (...) birlik halinde değildirler, bir amaca yönelik eşgüdümle de yoktur.”⁴⁸⁶

Wright’ın ifade ettiği uluslaşırı güçler, uluslararası sistemi düzensizleştirmekte ve bu bağlamda devletin tek yetki sahibi statüsünü zayıflatmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte ulus-devlet egemenliğinin aşınması, küresel yönetim modelleri ve demokratik hesap verme sorumluluğu gibi konularda yeni sorunlar doğurmaktadır.⁴⁸⁷

Ulus-devlet krizi bağlamında ele alınabilecek başka bir husus; uluslararası düzlemde, devlet dışında başka aktörlerin ön plana çıkmasıyla gelişim göstermektedir. Ulus-devletlere ek olarak özellikle uluslararası hukuk ile ön plana çıkan birey ve devlet dışı örgütler, uluslararası sistemde oldukça önemli bir yere sahip olmaktadır. Bunların yanında, küreselleşmenin ekonomik boyutu çerçevesinde gelişim gösteren çok uluslu şirket yapıları, devletlerin egemenlik temelli otonom yapısını değiştirmektedir. Sermayenin aşırı hareketliliği piyasanın küreselleşmesine; sermayenin uluslararasılaşması da devletler arasındaki ekonomik gelişmeler ve kurumsal yönetimde asimetriye yol açmaktadır.⁴⁸⁸ Bu konuyla ilgili olarak; ulus-devletlerin kısa süreli sermaye hareketlerine yönelik manevralarının zayıf olduğu ve

⁴⁸³ https://www.thedailystrum.ca/2021/12/10/what-is-the-neom-project/?gad=1&gclid=Cj0KCQjwxYOiBhC9ARIsANiElfaz_XxGFUv08peUi8212NITgY4pS15gynZHuLQ5mYQeqDTxxc90ezUaAsdwEALw_wcB (erişim tarihi: 10.04.2023).

⁴⁸⁴ <https://www.neom.com/en-us/about> (erişim tarihi: 10.04.2023).

⁴⁸⁵ Bauman, 2020: 72.

⁴⁸⁶ Wright’dan aktaran Bauman, 2020: 72.

⁴⁸⁷ Martinelli, 2003: 95.

⁴⁸⁸ Went, 2001: 485.

devletlerin bu noktada çok uluslu şirketlere boyun eğdiğini söylemek mümkündür.⁴⁸⁹ Bunlar arasında; uluslararası finans kuruluşları tarafından devletlerin ekonomi politikalarına yönelik getirilen kısıtlamalar, ulusötesi şirketlerin faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki işçiler, tüketiciler ve girişimciler üzerindeki etkileri, ulusal sınırların göç olgusu karşısındaki geçirgenliği ve çok kimlikli toplumların farklı kültürler arasında bir arada yaşama sorunları yer almaktadır.⁴⁹⁰

Bu yapıların, uluslararası sistemde bir aktör olarak kabulü ulus-devletin egemenliğini ve temel aktör konumunu sarsmaktadır. Dolayısıyla uluslararası sistemdeki aktörlerin homojen yapısının değişime uğradığı gözlenmektedir. Yanı sıra, devletlerin uluslararası örgütlere ve ekonomik entegrasyonlara katılarak bunların normlarına uygun pratikler sergilemesi, ulus-devletin ayırt edici özellikleri olan meşru şiddet tekeli ve egemenlik gibi özelliklerinin aşınmaya başladığına işaret etmektedir.⁴⁹¹

Bauman, bu uluslararası örgüt ve ekonomik birliklere katılım istencinin artmasının, küreselleşen dünyada devlet egemenliğinden taviz veren yönünün umursanmadan olağanlaştığını söylemektedir:

“Şimdi artık karşımızda, -bırakın egemenlik haklarından zor yoluyla vazgeçtirilmeyi- onları etkin bir şekilde ve canı gönülden teslim etme peşinde koşan ve egemenliklerinin ellerinden alınması ve devletler üstü oluşumlarda erimek için yalvaran devletler var.”⁴⁹²

Örneğin AB ülkeleri siyasi denetim, karar alma, hukuki meseleler, ekonomik ve dış politika yapımı vb. konularda bazı egemen güçlerini AB kurumlarına kendi istekleri doğrultusunda devretmektedirler. AB, uluslararası sistemde ulus-üstü statüsüne sahip tek yapıdır; diğer uluslararası örgütlerin ulus-üstü karaktere evrilme olasılığı düşük görünmektedir. Buna karşın, çokuluslu şirketler gibi zaman ve mekân kısıtlarını aşma konusunda esnekliğe ve ekonomik güce sahip yapıların devletin üstünde bir noktaya gelme olasılığı da tartışmalıdır.

3.3.2. Bilgi – Güç İlişkisi

Popülist ve illiberal akımların güçlenmesi “bilgi” kavramında da dönüşümler yaratmaktadır. Genel geçer bir şekilde herkese hitap edecek bilimsel temeller üzerine oturmuş rasyonel anlamda ikna edici bilgi, yerini siyasallaşmış bilgiye bırakmaktadır. Bu bağlamda bilgi belli bir amaca hizmet ettiği ölçüde değerli görülmektedir. Bu konuda Peter F. Drucker,

⁴⁸⁹ Sevim, 2006: 108.

⁴⁹⁰ Martinelli, 2003: 99.

⁴⁹¹ Donnan ve Wilson, 2002 :266

⁴⁹² Bauman, 2020: 80.

“şeylerin değerini içerdiği bilginin belirlediğini” söylemektedir.⁴⁹³ Teknolojik gelişmeler bilgi üzerindeki tekelleri azaltmakta ve bilgiye ulaşım kolay ve maliyetsiz hale gelmektedir. İlâveten anaakım medyanın dar bir kitlenin himayesinde oluşu o kitlenin küreselleşmiş bir kesimi temsil etmesi anlamına gelmektedir. Teknoloji bu kitleler üzerindeki birey figürünün daha görünür olmasına katkı sağlamaktadır. Popülizm de evrenselleşmiş bilgi fikrini reddetmektedir. Bunun yerine farklı bireylere hizmet edebilecek siyasi bilgi üretimi ön plana çıkmaktadır. Bu sebeple teknolojik gelişmelerin popülizmin güçlenmesinde ve bilgi üretiminde etkisi olduğu görülmektedir. Fakat teknolojinin kim tarafından kullanıldığı, bilginin nasıl ve ne amaçla üretildiği, üretilen bilginin gerçekliğinin çarpıtılıp çarpıtılmadığı sorularının yanıtları yeni tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Küreselleşme ile bilgiye erişim kolaylaşmış, bilginin gücü artmış olsa da bilginin gerçeklikle ilişkisinin sorunsallaştırılması ve manipülatif bir araç olarak kullanımı yeni sorunları da tetikleyebilmektedir.

Jeopolitik açıdan küresel güçler yeni medya kanalları üzerinden hem kendi kamuoylarını hem de rakibi olduğunu düşündükleri ülkelerin kamuoylarına yönelik bir kamu diplomasisi faaliyeti yürütmektedirler. Bu kamu diplomasisi bir anlamda bilgi üretimi üzerinden güç mücadelesini ifade etmektedir. Bunu etkin bir şekilde sürdürenler küresel siyasette zemin kazanmaktadırlar. Buna örnek olarak “Cambridge Analytica skandalı”⁴⁹⁴ olarak bilinen kişisel verilerin sızdırılması ve Facebook üzerinden Clinton aleyhine ve Trump lehine yürütülen kampanyalar gösterilebilir. 2016 yılında ABD başkanlık seçimlerini Trump’ın kazanması bu kampanyaların gücünü ortaya koymaktadır. Öte yandan Rusya’nın bu seçime müdahalesi teknolojik araçların bilgi üretimi konusundaki önemini ve karar alma süreçlerine etkisini göstermektedir.

3.3.3. Küresel Güvenlik

Küreselleşmeyle birlikte ulus-devletin güvenlik algısı da değişim göstermektedir. Ulus-devletin temel aldığı güvenlik, fiziksel anlamda devlet sınırları içerisindeki maddi güvenliğini ifade etmektedir. Bu daha çok askeri tehditlere yönelik bir güvenlik algısını işaret eder. Fakat küreselleşmeyle birlikte bu anlayış çeşitlenmektedir. Öyle ki; çevre sorunları,

⁴⁹³ İnce ve Oktay, 2006: 20.

⁴⁹⁴ Cambridge Analytica, 2013 yılında Amerikalı Muhafazakâr bağışçıların desteğiyle kurulan bir politik danışmanlık firması ve veri analiz şirkettir. Cambridge Analytica skandalı ise şirketin 2016 Amerikan başkanlık seçimlerinde Facebook üzerinden kişisel verilerin seçim çalışmalarında kullanılmak üzere sızdırılması olayıdır. Bkz: <https://www.nytimes.com/2018/04/04/us/politics/cambridge-analytica-scandal-fallout.html> (erişim tarihi: 10.04.2023).

uluslararası terörizm, yasadışı göçler, salgın hastalıklar ve sürdürülebilir enerji ve gıda gibi meseleler de güvenlik boyutunda zorunlu olarak ele alınmaya başlanmaktadır.

Öncelikle dünya nüfusunun artışı, iklimin bozulmasına ve çevresel konuların geçmişe nazaran gözle görülür hale gelmesine sebep olmuştur. Artan nüfusun artan taleplerine yönelik olarak üretimde de artış söz konusudur. Özellikle sanayileşme, çevre üzerinde muazzam ve geri dönülmez bir tahribata sebebiyet vermiştir. Bunun yanında iklim değişikliği de temel bir çevre problemi oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalar neticesinde insanın, iklim değişikliğinin birincil unsuru olduğu saptanmıştır.⁴⁹⁵ Küresel ısınma ve çevresel sorunlarla mücadeleye yönelik çalışmalar 1970'li yıllara dayanmaktadır. 1990 sonrası iklim değişikliği ile uluslararası mücadele de hız kazanmıştır. Bunlara örnek olarak, BM'nin düzenlediği çevre konferansları, iklim müzakereleri ve uluslararası düzenlemeler, AB'nin sıfır karbon ekonomisini hedefleyen Yeşil Mutabakatı ve çevre ve iklimle ilgili bilimsel ve akademik çalışmalara gösterilen yoğun ilgi gösterilebilir. Bu çabaların temel amacını, neoliberal ve kapitalist yaşam biçim tarzının üretim sürecini sürdürülemez hale getirdiği düşüncesi oluşturmaktadır. Çevre konusunun hayati önemi kavrandıkça güvenlik boyutu çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Çevresel sorunlar ve iklim değişikliğinin yarattığı güvenlik riskleri, klasik jeopolitik yaklaşımlardan farklı olarak zaman ve mekân ötesi riskleri içinde barındırması, uluslararası aktörlerin ortak çabasını gerektirmesi ve coğrafyanın kendisini de değiştiren süreçleri içermesi nedeniyle eleştirel bakış açılarını gerektirmektedir.

Sağlık, enerji ve gıda güvenliği bu konuya dahil edilebilecek diğer unsurlardır. Küreselleşme her ne kadar ticaretin sınırsızlaşmasını sağlamış olsa da günümüzde enerji veya gıdaya yönelik kasıtlı olarak uygulanan ticari kısıtlama ve ambargolar gıda ve enerjinin güvenlik kapsamındaki önemini ortaya koymaya imkân sağlamaktadır.⁴⁹⁶

Güneş ve rüzgâr enerjisi üretimine yönelik yatırımlar son dönemde artmaktadır. Bunun jeopolitik yansıması ise doğal kaynakların (petrol ve doğalgaz) enerji üretimindeki paylarının zamanla azalmasına yönelik oluşan beklentidir. Bu kaynaklara gereksinim azaldığında, petrol ve doğal gaz üzerinden kendine güç devşiren ülkelerin (Rusya ve Körfez Emirlikleri vb.) küresel aktör konumlarının nasıl bir dönüşüm geçireceği önemli bir sorudur.

Sağlık sorunları; küreselleşmenin insan hareketlerini sınırsızlaştıran etkisiyle küresel bir salgına dönüşerek tüm dünyayı etkisi altına alabilmektedir. 2020 yılında hayatımıza giren

⁴⁹⁵ Baykal ve Baykal, 2008: 7.

⁴⁹⁶ Arıkan ve Tozkoparan, 2022: 466.

Kovid-19 salgını bu anlamda küresel bir krizdir. Kovid-19, devletlerin küresel anlamda böylesi bir krizle mücadele etme kapasitesini göstermesi açısından da önem arz etmektedir. Nitekim birçok devlet bu konuda başarısız olmuştur. Saad-Filho; devletin salgın sırasında sanayiye, emeği ve özel sermayeyi ortak bir amaç için seferber edecek gerekli tüm araçları kullanma konusundaki yetersizliği sebebiyle devletin planlama kapasitenin başarısızlığına dikkat çekmiştir.⁴⁹⁷ Tüm bunlara rağmen Kovid-19 gibi kriz dönemleri devletin özellikle de sosyal devlet özelliği ile ne kadar ihtiyaç duyulan bir aktör olduğunu da göstermektedir.⁴⁹⁸

Devletlerin ulusal güvenliklerini sağlamaya muktedir oldukları konusunda bir şüphe yoktur. Zira, bölgesel sorunlar dışında küresel anlamda devletlerin silahlı çatışma içerisinde bulunması pek olası görünmemektedir. Nitekim ideolojik çatışmalar, dünya savaşlarına sebep olan önemini kaybetmişlerdir. İlaveten nükleer silahların varlığı topyekûn bir savaşa yönelik caydırıcı unsurdur. Asıl mesele devletin ulusal güvenliğinden ziyade içeride meydana gelen etnik veya dini temelli bölünmelere yönelik geliştirilen güvenlik kavramıdır. Küreselleşme ile devletin ulusal kimliği sorgulanır hale gelmiştir. Bu durum da uluslararası göç, çok kültürlülük ve farklılığa dayalı alt kimliklerin gelişim göstermesine sebep olmuştur.⁴⁹⁹ Bunun çatışmaya dönüşmesini önlemek adına “her grubun hem üst kimlikli bir blokun sahip olabileceği, ulus-devleti aşan işlevlerden yararlanmasını hem de kendi alt kimliğini bir özerklik içinde yaşatabileceği” bloklaşmaya başvurulabilir.⁵⁰⁰ Fakat bu da en nihayetinde ulus-devletin ulusal kimlik yapısına zıt düşmektedir. Yanı sıra, saldırgan milliyetçilik, kültürel kapalılık, dini hoşgörüsüzlük ve önyargı gibi küreselleşmeye verilen tepkiler, ulus-devlet otoritesi üzerinde daha da zayıflatıcı etkilere sahip olabilmektedirler.⁵⁰¹

Özetleyecek olursak; küreselleşme süreci, çok kimlikli yapılar oluşturarak ulus kimliğinin zayıflamasına sebep olmaktadır. Bunun yanında devletlerin küresel sistem içerisindeki ekonomik örgütlenme ve kurumsal yaşam modellerinde diğer aktörlere bağılılığı artmakta ve bu anlamda gelişen ortak karar alma mekanizmalarına katılımı ile egemen kimliği zayıflamaktadır. İlaveten küreselleşme devletlerin güvenlik algısını dönüştürmektedir. Maddi gücün hâkim olduğu askeri güvenlik unsurları halâ önemli olmakla birlikte göz ardı edilen birçok önemli mesele (çevresel tahribat, enerji, sağlık, yeni nesil savaşlar vb.) devletlerin politik uygulamalarını dönüştürecek mahiyettedir.

⁴⁹⁷ Saad-Filho, 2020: 3.

⁴⁹⁸ Aslan, 2021: 1748.

⁴⁹⁹ Keyman, 2022: 77.

⁵⁰⁰ Kazgan, 2021: 310.

⁵⁰¹ Martinelli, 2003: 99.

Yukarıda bahsedilen tüm özellikler yeni bir jeopolitik sistemin varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda küresel sistem içerisinde devletler de jeopolitik anlamda bir dönüşüm yaşamaktadırlar.

SONUÇ

Bu çalışma, uluslararası sistemin temel aktörü olan ulus-devlet yapılanmasının küreselleşme süreciyle geçirdiği dönüşümü konu almaktadır. Bu kapsamda; küreselleşmenin ulus-devletin egemenlik, kimlik ve sınır gibi ontolojik kaynakları üzerindeki etkisi incelenmiştir. İlaveten, küreselleşmeyle birlikte uluslararası sistemdeki jeopolitik mücadelelerin dönüşüm süreçleri ve bu sürecin ulus-devlet yapılanmasına etkisi eleştirel jeopolitik argümanları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda; küreselleşmenin, uluslararası sistemde devletin rolüne etkisi, normatif ve uygulama alanlarının karşılaştırılması ile analiz edilmiştir. Bu çerçevede küresel jeopolitiğin güvenlik bağlamındaki dönüşümü tartışmaya sunulmuştur. Eleştirel jeopolitik yöntem üzerinden klasik jeopolitiğin ontolojik kökenlerine ve epistemolojik varsayımlarına yoğunlaşarak devlet temelli bakış açısını sorunsallaştırmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte sınır aşan yaşamsal etkilerin jeopolitik eleştirisi sunularak ulus-devlet yapılanmasının normatif yönünün zayıflıklarını ortaya çıkaran farklı yaklaşımlara yer verilmiştir.

Küreselleşme büyük oranda dünya ekonomisine koşut bir şekilde gelişim göstererek iktisadi alanda kendine daha çok yer buluyor olsa da ekonomik boyutun ötesinde birçok farklı alanda çeşitli sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçların bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi gibi olumlu özelliklerinin yanında küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi olumsuz tarafları da bulunmaktadır. Küreselleşmenin iktisadi boyutuna ek olarak güç tehdidi ve karşılıklı bağımlılığa yol açan askeri küreselleşme, göç hareketlerine sebebiyet veren toplumsal küreselleşme ve demokratikleşme hareketlerinde artış eğilimi gösteren siyasal küreselleşme şeklinde alt başlıkları bulunmaktadır. Küreselleşmenin ulus-devlet egemenliğine etkisi, hem uluslararası sermayelerin müdahalesi ile dışarıdan; hem de ulus-devlet içinde kendine yer bulan kültürel hareketlerin özerklik eğilimi göstermesi sebebiyle içeriden zedelenmesine yol açmaktadır.

Devlet kavramının temel kabul görmüş ontolojik kaynaklarına yöneltilen farklı bakış açıları uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerin de etkisiyle mevcut paradigmalardan farklılaşmakta ve postmodernitenin toplumsal etkilerinde ve bunların devlet kavramına yansımada çeşitliliğe sebep olmaktadır. Bu durum, mevcut paradigmalarda küreselleşme olgusunu bütüncül şekilde açıklamada yetersiz kaldığını göstermektedir. Devletin postmodernist ontoloji çerçevesinde incelenmesi eleştirel jeopolitik düşünceye uygun

düşmektedir. Bu bağlamda, küreselleşme sürecinde devletin jeopolitik dönüşümüne eleştirel perspektifle yaklaşmak önem kazanmaktadır. Bu çerçevede tez çalışması neticesinde temelde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Öncelikle; küreselleşmenin ulus-devlet sistemini yıkan bir etkisinin olmadığı kabulüyle ontolojik kaynakları bakımından değerlendirilmeye tabi tutulduğunda, ulus-devletin önemli düzeyde bir zemin kaybı yaşadığı açıktır. Bu bağlamda egemenlik, güvenlik ve sınır kavramları küresel ve kapitalist sistemin zorunlu kıldığı şekilde belirli düzeylerde yapısal dönüşüme uğramıştır.

Küreselleşmenin sınır aşan yapısı farklı kimliklerin bir arada yaşamasına ve kaynaşmasına imkân vermektedir. Bu durum hem ulusal kimliğin aşınmasına sebep olmakta hem de devlet içerisindeki güvenlik sorunlarını tetiklemektedir. Diğer yandan çok kültürlülük veya çok etnisitelilik yeni siyasi kimlikler yaratarak küresel siyasette yapısal dönüşümlere sebep olmaktadır.

İkincisi; küreselleşme süreci, devletin egemenliğini zayıflatan gelişmelere sahne olmaktadır. Bunlardan en önceliklisi kapitalizmin en önemli aktörlerinden olan çokuluslu şirketlerin varlığıdır. İlaveten ulusal kimliklerin aşınması ve devlet dışı aktörlerin ortaya çıkışı devletin otonom yapısını değiştirmiştir. Uluslararası sistemdeki aktörlerin homojen yapısı heterojenleşmektedir. Devletlerin, uluslararası örgüt ve ekonomilere katılımı devletin meşru şiddet kullanma tekeli gibi egemenlik unsurlarını zayıflatmaktadır.

Üçüncüsü; Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşmenin etkisiyle yeni güvenlik tehditleri ortaya çıkmıştır. Bu durum hem maddi güvenlik algısında bir değişim yaratmış hem de güvenliğin küreselleşmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda güvenlik yalnızca sert güce dayalı askeri anlamından çıkarak çeşitlenmiştir. Yeni güvenlik tehditleri; çevre sorunları, terörizm, yasadışı göçler, salgın hastalıklar, sürdürülebilir enerji ve gıda gibi küresel meselelerden oluşmaktadır. Bu küresel meseleler karar alma ve politika yapımı süreçlerinde devletlerin tek aktör konumunu dönüştürerek iş birliği ve rol paylaşımını zorunlu kılmaktadır. Yeni güvenlik tehditlerinin oluşumu eleştirel güvenlik çalışmalarına hız kazandırırken; demokratikleşme, sürdürülebilir büyüme/kalkınma, sürdürülebilir enerji ve gıda, sivil toplumun gelişimi, hukukun üstünlüğü, küresel terör, salgın hastalıklarla mücadele ve iklim değişikliği gibi konulara yönelik çözüm önerileri bu çalışmalara dahil edilebilmektedir.

Dördüncüsü; çok aktörlü sistem yapısı hem devletler arasındaki rekabetin kızışmasına hem de küreselleşmenin de etkisiyle karşılıklı bağımlılığın artmasına sebep olmaktadır.

Uluslaşırılma devletleri birbirine bağımlı kılmasının yanında devlet dışı aktörlerin de önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda uluslararası örgütler, küresel siyaset ve ekonomik düzlemde zemin kazanırken çok uluslu şirketler ve firmalar gibi finans merkezleri ile devletler arasında kurulan ilişki farklı mekansallaştırmalara örnek sunmaktadır. Diğer yandan devletler birçok alanda birbirleriyle rekabet halinde olma eğilimi göstermektedirler. Ayrıca jeopolitik rekabet sahaları da küreselleşmenin etkisiyle çeşitlilik göstermektedir. Savaş jeopolitiği yerini giderek enerji ve doğal kaynaklar gibi küresel mücadele alanlarına bırakmaktadır. İlaveten bu yeni jeopolitik rekabet sahaları eşitsizliği pekiştiren coğrafi farklılıkları göz önüne sermektedir. Fakat aynı zamanda, sınırların bu rekabet sahaları için coğrafi bir kısıtlama getirmediğini de ortaya koymaktadır.

Beşincisi, küreselleşmeye bağlı olarak devletin temel görevleri de değişime uğramaktadır. Bu bağlamda devletin güvenlik sağlayıcısı rolü küresel meseleler üzerinde sorumluluk sahibi olarak dönüşmektedir. Burada uluslararası örgütlerin payı oldukça büyüktür. Devletlerin yalnızca kendi vatandaşlarının güvenliğinden mesul olan görev alanı genişlemekte ve bu kurumlara yönelik hesap verebilme sorumluluğunu da üstlenmektedir.

Altıncısı; devlet politikalarını yetkin hale getirebilmek için, bilgi toplumuna yönelik yeni ölçütler/teknikler ortaya koyma ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda verimlilik, yaratıcılık, yenilikçilik ve üretkenlik endekslerini artırmaya yönelik çalışmalar önem kazanmaktadır. İlaveten yatırımların dağılımı da bu yönde çeşitlenmektedir. Finansal ve üretim odaklı yatırımların dışında teknolojik yatırımlar da önem kazanmaktadır. Bu yatırımlar devletlerin ötesinde yeni aktörlerin etki alanını genişletmeleri için araç olarak da kullanılabilir. Bu yatırımlar devletlerin ötesinde yeni aktörlerin etki alanını genişletmeleri için araç olarak da kullanılabilir.

Bunların yanında eleştirel jeopolitik analizler daha az şiddet içermektedir. Ayrıca hiyerarşik anlamda zıtlık içeren sosyal yapılara indirgemeci değil bütünsel ve çoğulcu bakış açılarıyla yaklaşmaktadır. Eleştirel jeopolitiğin güncel gelişmeleri yakalayan dinamizmi ve farklılıkları göz önüne alan düşünce yapısı, dünyadaki gelişmeleri ve bilhassa çalışmanın konusu olan ulus-devlet yapısını etkileyen gelişmeleri açıklama konusunda başarılı olmaktadır.

Çalışmanın sorunsalı bağlamında; uluslararası sistemin temel aktörü olan ulus-devlet yapılanmasının küreselleşme sürecinde ontolojik kaynakları bakımından jeopolitik anlamda dönüşüme uğradığı saptanmıştır. Bu dönüşüm; devletin egemenlik temelli otonom yapısının zayıflaması, güvenlik kavramının çeşitlenmesi, ulusal kimliğin aşınması ve ulus-devletin küresel siyasetteki mücadele alanının jeopolitik sınırların ötesine geçmesi şeklinde

olmaktadır. Ulus-devletin dönüşümüne ek olarak; uluslararası sistemdeki değişimlerle birlikte küreselleşme sürecine yönelik eleştirilerin arttığı, devletin geleneksel güç unsurlarına ağırlık veren politikalarının yeniden güçlendiği ve bunun da uluslararası sistemde bir belirsizliğe neden olduğu görülmektedir. Bu belirsizlik içinde büyüyen ortak sorunlar çerçevesinde eleştirel jeopolitiğin argümanlarının önemli bir açıklama kapasitesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede eleştirel jeopolitiğin ortak sorunlara ortak çözümler getirilmesi açısından gelecek çalışmalar için önemli katkı sunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Abrams, P. (1988). "Notes on the Difficulty of Studying the State (1977)". *Journal of Historical Sociology*, 1(1): 58-89.
- Agnew, J. ve Corbridge, S. (1995). "Geopolitical Discourse". Agnew, J. ve Corbridge, S. (Ed.). *Mastering Space: Hegemony Territory and International Political Economy*. Routledge, Londra, 46 – 77.
- Ağaoğulları, M. A. (2015). "Jean Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor". M.A. Ağaoğulları (Ed.). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları, İstanbul, 569 – 596.
- Ağaoğulları, M. A. (2015). "Niccolo Machiavelli: Prensın İktidarından Devlete". M.A. Ağaoğulları (Ed.). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları, İstanbul, 319 – 341.
- Ağır, B. S. (2006). "Bush Doktrini: Küresel Hegemonik İstikrar Arayışı mı?" *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(12): 71 – 100.
- Ağır, B. S. (2022). *Güvenlik Çalışmaları Kuram Kavram Eleştiri*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Akça, G. (2005). "Postmodernite ve Ulus-devlet". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2): 232-257.
- Akçakaya, M. (2016). "Weber'in Bürokrasi Kuramının Bugünü ve Geleceği". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (8): 275-295.
- Akdeniz, H. (2020). "Geleneksel Jeopolitik Yaklaşımlar". O. Bingöl ve A. B. Varlık (Ed.). *Güvenlik Çalışmaları (Cilt 1): Kuramsal Yaklaşımlar*. İstanbul Arel Üniversitesi Hiperyayın, İstanbul: 137 – 181.
- Alpar, G. (2021). "Küreselleşme Kavramının Kökenleri". *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (3): 41 – 53.
- Alptekin, M. Y. (2021). "Teorik Çerçeve: Ulus, Ulusçuluk, Ulus-devlet ve Ulus İnşası". M. Y. Alptekin (Ed.), *Dünyadan Örneklerle Teoride ve Pratikte Ulus İnşa Süreçleri*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 1 – 52.
- Arı, T. (2014). *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri – 2 Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, Dora Yayınları, Bursa.
- Arıkan, Y. ve Tozkoparan, İ. B. (2022). "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Gıda Güvenliği". *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 4 (9): 458-480.
- Aristoteles. (2020). *Politika*. (Çev. F. Akderin), Say Yayınları, İstanbul.

- Arslanel, M. N. ve Eryücel, E. (2011). “Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2): 1-20.
- Ashley, R. K. (1998). “Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique”. *Millenium*, 17(2): 227 – 262.
- Aslan, S. (2021). “Covid-19 Salgınının Küreselleşmeye ve Ulus-devletlere Etkisi”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (80): 1735 – 1752.
- Aydın, M. (2004). “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”. *Uluslararası İlişkiler*, 1 (1): 33 – 60.
- Bacon, F. (2021). *Yeni Atlantis*. (Çev. C. Saraçoğlu), Kapra Yayıncılık, İstanbul.
- Bağce, H. E. (ed.). (2019). *Frankfurt Okulu*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Baştürk E. (2021). *Sokrates’ten Rousseau’ya Politika Felsefesi Tarihi*, Fol Kitap, Ankara.
- Baudrillard, J. (2017). *Foucault’yu Unutmak*. (Çev. O. Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Baudrillard, J. (2021). *Simularklar ve Simülasyon*. (Çev. O. Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Bauman, Z. (2020). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Baykal, H. ve Baykal, T. (2008). “Küreselleşen Dünyada Çevre Sorunları”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (9): 1 – 17.
- Baysal, B. ve Lülecı, Ç. (2015). “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22): 61 – 69
- Beriş, H. A. (2019). “Modern Devlet Kuramının Doğuşunda Niccolò Machiavelli’nin Rolü ve Etkisi”. *Amme İdaresi Dergisi*, 52(4): 1 – 23.
- Bingöl, O. (2020). “Eleştirel Güvenlik”. O. Bingöl ve A. B. Varlık (Ed.). *Güvenlik Çalışmaları (Cilt-I): Kuramsal Yaklaşımlar*. İstanbul Arel Üniversitesi Yayınları, Hiperyayın, İstanbul: 395 – 418.
- Boétie, E. D. (2021). *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*. (Çev. A. Meral), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Bonura Jr, C. (1998). “The Occulted Geopolitics of Nation and Culture”. G. Ó. Tuathail ve S. Dalby. (Eds.). *Rethinking Geopolitics*, Routledge, Londra, 86 – 105.
- Budak, M. M. (2020). “Savaşın Kökenleri ve Vekâleten Savaş Aktörleri Olarak Terör Örgütleri”. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 3(2): 91 – 112.
- Buzan, B. (1991). “New Patterns of Global Security in the Twenty First Century”. *International Affairs*, 67 (3): 431 – 451.
- Buzan, B. (2008). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. ECPR Press.

- Campanella, T. (2018). *Güneş Ülkesi*. (Çev. Ç. Dürüşken), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Carnoy, M. (2015). *Devlet ve Siyaset Teorisi*. (Çev. S. Coşar, A. Örküp, M. Pamir ve M. Yetiş), Dipnot Yayınları, İstanbul.
- Castells, M. (2008). “Küresel Enformasyon Kapitalizmi” (Çev.E. Sarıtaş). D. Held ve A. McGrew (Ed.), *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması*. Phoenix Yayınevi, Ankara, 367 – 395.
- Cevizci A. (2003). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cevizci A. (2012). *Felsefenin Kısa Tarihi*. Say Yayınları, İstanbul.
- Cicero. (2021). *Devlet Üzerine*. (Çev. E. Yavuz), Kapra Yayıncılık, İstanbul.
- Çelen, G. (2018). “Étienne De La Boétie Üzerine Bir İnceleme”. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*: 155 – 179.
- Çelik, M. Y. (2012). Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (32): 57 – 74.
- Çetin, B. N. (2016). “Küresel Şirketlerin Jeopolitik Etkisi”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 19 (1): 34 – 73.
- Çıldan, C., Ertemiz, M., Tumuçin, H. K., Küçük, E., ve Albayrak, D. (2012). “Sosyal Medyanın Politik Katılım ve Hareketlerdeki Rolü”. *Akademik Bilişim*, 3(1), 1-9.
- Çoşkun, A. (2007). *Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- D’entreves, A. P. (2021). *Devlet Fikri: Siyaset Kuramına Giriş*. (Çev. F. Kararmaz), Zoe Kitap, İstanbul.
- Dalby, S. (1994). “Gender and Critical Geopolitics; Reading Security Discourse in the New World Disorder”. *Environment and Planning D: Society and Space*, 12(5): 595-612.
- Danwanzam, A. U., Saleh, Y. G. ve Stephen, A. R. (2019). “Postmodernism in International Relations”, *Scholedge International Journal of Multidisciplinary and Allied Studies*, 6 (10): 95 – 104.
- De Saint Marc, R. D. (2009). *Devlet*. (Çev. İ. Yerguz), Dost Kültür Kitaplığı, Ankara.
- Delanty, G. ve Rumford, C. (2007). “Political Globalization”. G. Ritzer (Ed.). *The Blackwell Companion to Globalization*, John Wiley & Sons, New York, 414 – 428.
- Devetak, R. (2007). “Theories, Practices and Postmodernism in International Relations”. *Cambridge Review of International Affairs*, 12 (2): 61 – 76.
- Devetak, R. (2019). “Post-yapısalcılık”. (Çev. M. Ağcan ve A. Aslan), Burchill, S., Linklater, A., vd. (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Küre Yayınları, İstanbul, 247 – 284.

- Dijkink, G. (2004). "Geopolitics Debate IV: Geopolitics as a Social Movement?". *Geopolitics*, 9(2), 460–475.
- Dicken, P. (2007). "Economic Globalization: Corporations". G. Ritzer (Ed.). *The Blackwell Companion to Globalization*, John Wiley & Sons, New York, 291 – 306.
- Dicken, P. (2008). "Yeni Bir JeoEkonomi Bir Yerlerde Bir Şeyler Oluyor". (Çev. E.Sarıtaş.), D. Held ve A. McGrew (Ed.), *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması*. Phoenix Yayınevi, Ankara, 358 – 366.
- Dodds, K. (2000). *Geopolitics in a Changing World*. Prentice Hall, Cambridge.
- Dodds, K. (2001). "Political Geography III: Critical Geopolitics After Ten Years". *Progress in Human Geography*. 25 (3): 469 – 484.
- Dodds, K. (2004). *Global Geopolitics*. Pearson, Londra.
- Donnan, H. ve Wilson, T. M. (2002). *Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları*. (Çev. Z. Yaş). Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Dunning, Wm. A. (1896). "Jean Bodin on Sovereignty". *Political Science Quarterly*, 11(1): 82 – 104.
- Ebenstein, W.ve Ebenstein, A. O. (1991). *Great Political Thinkers: Plato to the Present*. Fort Worth TX: Holt Rinehart and Winston, Florida.
- Ekiz, S. (2020). "Jean Bodin'in Siyaset Felsefesinde Devlet ve Egemenlik". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(2): 633 – 691.
- Ergün, O. (2015). "Postmodern Jeopolitik ve Küresel Tasarının Eleştirel Çözümlemesi". *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 6 (21): 405 – 443.
- Flint, C. (2021). *Introduction to Geopolitics*. Routledge, London.
- Foucault, M. (2019). *Özne ve İktidar*. (Çev. I. Ergüder), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Friedman, J. (1994). *Cultural Identity and Global Process*. Sage, London.
- Gölcü, A. ve Nurlanova, A. (2022). "Savaşın Söylemi, Söylemin Savaşı: Sputnik Haber Ajansının Rusya Ukrayna Çatışması Haberlerinin Söylemi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49): 231 – 250.
- Griffin, K. (2003). Economic Globalization and Institutions of Global Governance. *Development and Change*, 34 (5), 789-808.
- Gül, F. (2007). "Ütopyalarda Devlet". *Felsefe Dünyası*, 1(45): 52 – 29.
- Gülcan, N. Y. (2011). "Antik Yunan'ın En Etkili Siyasi Düşüncelerinden Biri: Platon ve İdeal Devleti". Y. Kılıç (Ed.). *Antik Yunan'da Felsefe ve Çağımıza Etkileri*, Doğu Batı Yayınları, Anlra, 108 – 116.
- Güngör, I. (2020). *Immanuel Kant'ın Politika Felsefesi*. İksad Yayınevi, Ankara.

- Güngör, M. (2017). “Bir Kimlik İnşası Olarak Ulus-Devlet Yurttaşlığı ve Yurttaşlık Kavramının Dönüşümü”. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2): 438 – 464.
- Habermas, J. (2018). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Geleceği*. Yarı Yayınları, İstanbul.
- Halistoprak, B. T., “İnsani Müdahale”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, 0 (21): 1 – 7.
- Harold, J. (2018). “Deglobalization: The Rise of Disembedded Unilateralism”. *Annual Review of Financial Economics*, 10(1): 219 – 237.
- Heywood, A. (2011). *Siyaset*. (Çev. B.B. Özipek), Adres Yayınları, Ankara.
- Hobbes, T. (2014). *De Cive Yurttaşlığın Felsefî Temelleri*. (Çev. C. D. Zarakolu), Belge Yayınları, İstanbul.
- Hobsbawm, E. (1992). *Nations and Nationalism*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hobsbawm, E. (2008). *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*. (Çev. O. Akınbay), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Hobsbawm, E. (2021). *Yeni Yüzyılın Eşiğinde*. (Çev. İ. Yıldız), Yordam Kitap, İstanbul.
- Huntington, S. P. (2000). *The Clash of Civilizations*. Palgrave Macmillan US.
- Ingram, A. (2005). “The New Geopolitics of Disease: Between Global Health and Global Security”. *Geopolitics*, 10(3), 522 – 545.
- Ingram, A. ve Dodds, K. (2016). “Spaces of Security and Insecurity: Geographies of the War on Terror”. Ingram, A. ve Dodds, K. (Ed.). *Spaces of Security and Insecurity: Geographies of the War on Terror*. Ashgate Publishing, Farnham: 1 – 18.
- İnce, M. ve Oktay, E. (2006). “Bilginin Bir Stratejik Güç Olarak Önemi ve Örgütlerde Bilgi Yönetimi”. Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(9): 15 – 29.
- İpek, V. ve Oyman, Ç. (2019). “Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler”. R. Gözen (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayınları, İstanbul, 441 – 477.
- İşcan, İ. H. “Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”, *Uluslararası İlişkiler*, 1 (2): 47-79.
- Jessop, B. (2021). *Devlet: Dün, Bugün, Gelecek*. (Çev. A. Güney), Nika Yayınevi, Ankara.
- Kabacaoğlu, S. (2021). *Siyasi Lider Söylemleri ve Göçün Güvenlikleştirilmesi: Türkiye ve ABD Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaldor, M. (2010). “Inconclusive Wars: Is Clausewitz Still Relevant in these Global Times?”. *Global Policy*, 1(3): 271 – 281.

- Kant, I. (2021). *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Tasarı*. (Çev. C. Yeşilçayır). Fol Kitap, Ankara.
- Kapani, M. (2007). *Politika Bilimine Giriş*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Karabağ, S. (2014). *Jeopolitik Açından Sınırlar*. Pegem Akademi, Ankara.
- Karasoy, H. A. (2022). “Hibrit, Asimetrik ve Vekâlet Savaşları: 2022 Rusya Ukrayna Savaşını Üçlü Sacayağı Üzerinde Bir İnceleme”. *Journal of Civilization Studies*, 7(2): 44 – 56.
- Kardaş, T. ve Erdağ, R. (2019). “Postyapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler”. R. Gözen (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayınları, İstanbul, 415 – 441.
- Kay, S. (2004). “Globalization, Power, and Security”. *Security Dialogue*, 35(1): 9–25.
- Kaya, M. (2009). “Küreselleşme Yaklaşımları”. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (2009): 1-16.
- Kaygalak, İ. (2021). “Coğrafya Kaderdir Üzerine”. *Reflektif Dergisi*, 2(3): 583 – 598.
- Kazgan, G. (2021). *Küreselleşme ve Ulus – Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kelly, P. (2006). “A Critique of Critical Geopolitics”, *Geopolitics*, 11(1): 24-53
- Kelly, P. (2016). *Classical Geopolitics: A New Analytical Model*. Stanford University Press, Stanford.
- Keyman, F. (2022). “Küreselleşen Dünyada Devlet, Demokrasi ve Siyaset”. A. Topal, Ö. Birler, C. Çelik ve A. Göksel (Ed.). *21. Yüzyılda Devletin Dönüşümü: Otoriterleşme, Kriz ve Hegemonya*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 53 – 82.
- Khondker, H. H. (2013). “Küreselleşme Yerine Küyerelleşme: Sosyolojik Bir Kavramın Değerlendirilmesi”. (Çev. İ. Türkel). *Sosyoloji Dergisi*, (28): 177 – 189.
- Kırlı, Ö. (2015). “Sivil İtaatsizlik ve Henry David Thoreau”. *Akademik Bakış Dergisi*, (48): 445-459.
- Kızılcı, S. (2003). *Küreselleşme ve Sosyal Bilimler*, Anı Yayıncılık, Ankara
- Küçük, M. N. (2021). “Göç-Güvenlik Bağlantısını Yeniden Düşünmek: Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları, Özgürleşme ve Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 18(69): 3 – 28.
- Küçük, K. (2017). *Nietzsche ve Postmodernizm*. Kibele Yayınları, İstanbul.
- Machiavelli, N. (2020). *Prens*. (Çev. S. Delikanlı), Kapra Yayıncılık, İstanbul.
- Marko, J. (2006). “Constitutional Aspects of Sovereignty and the Institutional Structures of States in Pluriethnic Countries”. *Conference on “Constitutional Aspects of Sovereignty in the State Structure of Multi-ethnic States*, Moldova, 1 – 5.

- Martinelli, A. (2003). "Global Order or Divided World? Introduction". *Current Sociology*, 51 (2): 95–100.
- Marx, K. ve Engels, F. (2019). *Komünist Manifesto*. (Çev. C. Üster ve N. Deriş), Can Yayınları, İstanbul.
- Mazlum, İ. (2003). "Çevre ve Güvenlik İlişkisine Tanımsal Bir Yaklaşım", A. Kaya-Günay ve G. Özdoğan (Der.). *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Moisio, S. (2017). "Geopolitics/Critical Geopolitics". J. A. Agnew, V. Mamadouh, A. Secor, A ve J. Sharp. (Ed.). *The Wiley Blackwell companion to political geography*. John Wiley and Sons, New Jersey, 220 – 234.
- Montesquieu. (2015). *Kanunların Ruhu Üzerine*. (Çev. F. Baldaş), Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- More, T. (2017). *Utopia*. (Çev. S. Eyünoğlu, V. Günyol ve M. Urgan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Mudde, C. ve Kaltwasser, C. R. (2019). *Popülizm Kısa Bir Giriş*. (Çev. E. Türközü). Nika Yayınevi, Ankara.
- Murteza, G. (2021). *Doğal Durum ve Devlet Felsefi Bir İnceleme*. Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Neocleous, M. (2015). *Devleti Tahayyül Etmek*. (Çev. A. Sarı). Notabene Yayınları, Ankara.
- Oğuz, M. C. (2018). "Hegel'in Woodrow Wilson Üzerindeki Tesiri: Organik Devlet Düşüncesinin Amerika'ya Girişi". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36 (2): 75 – 94.
- Okur, M. A. ve Ongur H. Ö. (2019). "Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori". R. Gözen (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayınları, İstanbul, 327 – 359.
- Okur, M. A. ve Ongur, H. Ö. (2019). "Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori". R. Gözen (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayınları, İstanbul, 327 – 359.
- Osterhammel, J. ve Petersson, N. P. (2021). *Küreselleşmenin Kısa Tarihi: Boyutlar, Süreçler, Dönemler*. (Çev. H. Görgün ve B. Y. Görgün). Küre Yayınları, İstanbul.
- Öniş, Z. Kutlay, M. (2020). "The New Age of Hybridity and Clash of Norms: China, BRICS, and Challenges of Global Governance in a Postliberal International Order". *Alternatives*, 45 (3): 123–142.
- Özdemir, H. (2012). "Ulus-devlet ve Ulusçuluğun Küreselleşmeyle Etkileşimi: Vazgeçilemeyen Ulus-devlet, Yükselen Ulusçuluk". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1): 39 – 59.

- Özer, Y. (2017). “Savaşın Değişen Karakteri: Teori ve Uygulamada Hibrit Savaş”. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (1): 29 – 56.
- Özkaya, Ö. (2021). “Egemenlik Kavramının Gelişim Serüveni: Klasikten Küresele”. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 4 (1): 46 – 61.
- Özsavaş Atay, S. (2016). “Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2): 144 – 155.
- Öztanrıkulu, N. (2011). “Aristoteles ve İnsan Doğası: Tür Olarak İnsanın Etik ve Siyasette İnşası”. Y, Kılıç (Ed.). *Antik Yunan’da Felsefe ve Çağımıza Etkileri*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 83 – 90.
- Öztürk, M. (2020). “Savaşın Değişen Doğası ve Clausewitz: “Savaş Üzerine” Eleştiriler”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(6): 1743–1752.
- Öztürk, N. K. (2017). *Bürokrasi Siyasal İlişkileri ve Türkiye*. Siyasal Yayınevi, Ankara.
- Platon, (2017). *Devlet*. (Çev. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Platon. (2007). *Yasalar*. (Çev. C. Şentuna ve S. Babür). Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Platon. (2021). *Kriton ya da Görev Üstüne*. (Çev. S. Rifat). Can Yayınları, İstanbul.
- Polat, D. Ş. (2020). “Post-Yapısalcılık ve Güvenlik”. O. Bingöl ve A.B. Varlık (Ed.). *Güvenlik Çalışmaları (Cilt I): Kuramsal Yaklaşımlar*, İstanbul Arel Üniversitesi Hiperyayın, İstanbul, 419 – 443.
- Ritzer, G. (2003). “Rethinking Globalization: Glocalization/Grobalization and Something/Nothing”, *Sociological Theory*, 21 (3): 193 – 209.
- Ritzer, G. (2004). *The Globalization of Nothing*. Pine Forge Press.
- Ritzer, G. (2017). *Toplunun Mcdonaldlaştırılması*. (Çev. Ş. S. Kaya). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ritzer, G. ve Lair, C. (2007). “Outsourcing: Globalization and Beyond”. G. Ritzer (Ed.). *The Blackwell Companion to Globalization*, John Wiley & Sons, New York, 307 – 329.
- Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*, Sage, Londra.
- Robertson, R. ve White, K. E. (2007). “What is Globalization”. G. Ritzer (Ed.). *The Blackwell Companion to Globalization*, John Wiley & Sons, New York, 54 – 66.
- Roudometof, V. N. ve Dessi, U. (2022). *Handbook of Culture and Glocalization*. Edward Elgar Publishing.
- Rousseau, J. J. (2010). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. (Çev. R. N. İleri). Say Yayınları, İstanbul.
- Rousseau, J. J. (2018). *Toplum Sözleşmesi*. (Çev. K. C. Güven), Dorlion Yayınları, Ankara.

- Rousseau, J. J. (2020). *Siyasal Gövde*. (Çev. T. Ural), Can Yayınları, İstanbul.
- Roy, S. (2011). "The Relevance of the Realist Paradigm in the Age of Globalization". *Jadavpur Journal of International Relations*, 15 (1): 146–163.
- Saad-Filho, Alfredo. (2020). "From COVID-19 to the End of Neoliberalism". *Critical Sociology*, 0 (0): 1 – 9.
- Sander, O. (2015). *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Saygılı, A. (2010). "Modern Devletin Çıplak Sureti". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59 (1): 61-97.
- Sevim, H. (2006). "Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Olgusu ve Ulus-Devlet Kavramını Yeniden Düşünmek", *Uluslararası İlişkiler*, 3 (9): 89-124.
- Shapiro, M. J. (1992). *Reading the postmodern polity: Political theory as textual practice*. U of Minnesota Press, Minnesota.
- Sharp, J. P. (2013). "Geopolitics at the Margins? Reconsidering Genealogies of Critical Geopolitics". *Political Geography*, 37, 20–29.
- Spinoza, B. (2018). *Politik İnceleme*. (Çev. M. Erşen), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Spinoza, B. (2019). *Aklın Islahı Üzerine Bir İnceleme*. (Çev. Ç. Dürüşken ve E. Çoraklı), Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Steinert, H. (2003). "The Indispensable Metaphor of war: On Populist Politics and the Contradictions of the State's Monopoly of Force". *Theoretical criminology*, 7(3): 265-291.
- Strayer, J. R. (2020). *Modern Devletin Kökenleri*. (Çev. E. Candan), Say Yayınları, Ankara.
- Şimşek, M. E. (2016). *Modernite, Postmodernite ve Bauman*. Belge Yayınları, İstanbul.
- Tartıcı, A. (2020): "Güvenlik Sektörleri: Genişleyen Güvenlik". O. Bingöl ve A. B. Varlık (Ed.). *Güvenlik Çalışmaları (Cilt I): Kuramsal Yaklaşımlar*. İstanbul Arel Üniversitesi Hiperyayın, İstanbul: 279 – 309.
- Taş, E. N. (2020). "Göçün Güvenleştirilmesi Çerçevesinde Meksika Duvarı Örneği". *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Göç Özel Sayısı: 59 – 70.
- Thompson, G. (2000). "Economic Globalization?" D. Held (Ed.). *A Globalizing World: Culture, Economic and Politics*. Routledge, New York, 85-126.
- Thompson, H. B. (2013). *İdeoloji ve Modern Kültür: Kitle İletişim Çağında Eleştirel Toplum Kuramı*. (Çev. İ. Çetin), Dipnot Yayınları, Ankara.
- Thoreau, H. D. (2019). *Sivil İtaatsizlik*. (Çev. C. Kaya), Zeplin Yayınevi, İstanbul.

- Tilly, C. (1985). "War Making and State Making as Organized Crime". E. Peter, D. Rueschemeyer ve T. Skocpol (Ed.), *Bringing the State Back In*. Cambridge University Press, Cambridge, 169 – 191.
- Tirben, E. G. (2009). "Dünyaya Yeni Bir Bakış: Eleştirel Jeopolitik". M. S. Palabıyık (Ed.). *Batı'da Jeopolitik Düşünce*. Orion Kitabevi, Ankara.
- Tomlinson, J. (2001). *Kültürel Emperyalizm*. (Çev. E. Zeybekoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Toynbee, A. J. (1987). *A Study of History: Volume I: Abridgement of Volumes I-VI (Vol. 1)*. Oxford Paperbacks, Oxford.
- Tuathail, G. Ó. (1992). "The Bush Administration and the 'End' of the Cold War: A Critical Geopolitics of US Foreign Policy in 1989," *Geoform*, 23(4): 437-452.
- Tuathail, G. Ó. (1998). "Postmodern Geopolitics? The Modern Geopolitical Imagination and Beyond". G. Ó. Tuathail ve S. Dalby. (Ed.). *Rethinking Geopolitics*, Routledge, Londra, 16 – 38.
- Tuathail, G. Ó. (1999). Understanding critical geopolitics: Geopolitics and Risk Society. *The Journal of Strategic Studies*, 22(2-3): 107-124.
- Tuathail, G. Ó. (2000). "The Postmodern Geopolitical Condition: States, Statecraft and Security at Millennium". *Annals of the Association of American geographers*, 90 (1): 166-178.
- Tuathail, G. Ó. ve Toal, G. (1996). *Critical Geopolitics: The Politics Of Writing Global Space*. Routledge, Londra.
- Uçan, H. (2009). "Modernizm/Postmodernizm ve J. Derrida'nın Yapısökümcü Okuma ve Anlamlandırma Önerisi". *Turkish Studies*, 4(8): 2283-2306.
- Urhan, V. (2020). *Siyaset Felsefesi – Kavramlar Klasik ve Modern Dönem*. Fol Kitap Yayınevi, Ankara.
- Uyanık, N. (2020). "Hegel'in Devlet Teorisi Üzerine". *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 5 (2): 1-14.
- Varlık, A. B. (2020). "Eleştirel Jeopolitik". O. Bingöl ve A. B. Varlık (Ed.). *Güvenlik Çalışmaları (Cilt I): Kuramsal Yaklaşımlar*. İstanbul Arel Üniversitesi Hiperyayın, İstanbul: 503 – 529.
- Viotti, P. V. ve Kauppi, M. (2017). *Uluslararası İlişiler ve Dünya Siyaseti*, (Çev. A. Özbay Erozan), Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Wathen, Maria V. (2020). "A Critical Glocalization Approach: Attending to Power in the Innovation Space". *Journal of Community Practice*, (0), 1–16.

- Weber, C. (1995). *Simulating Sovereignty: Intervention, the State and Symbolic Exchange*. Cambridge University Press. Cambridge
- Wendt, A. (2016). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. (Çev. H. Sarı Ertem ve S. G. Ihlamur Öner), Küre Yayınları, İstanbul.
- Went, R. (2001). "Globalization: Towards a Transnational State? A Skeptical Note". *Science & Society*, 65 (4): 484 – 491.
- Wood, E. M. (2008). *Yurttaşlardan Lordlara: Eskiçağlardan Ortaçağlara Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. (Çev. O. Köymen), Yordam Kitap, İstanbul.
- Yalçınkaya, A. (2015). "Devlet: Ne Seninle Ne Sensiz". Ağaoğulları (Ed.). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları, İstanbul, 359 – 378.
- Yalçınkaya, A. (2015). "Helen Güneşi Batıyor, Roma Güneşi Doğuyor". M. A. Ağaoğulları (Ed.). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları, İstanbul, 153 – 192.
- Yalçınkaya, A. (2015). "Platon'un Bilişi". M. A. Ağaoğulları (Ed.). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları, İstanbul, 91 – 123.
- Yalvaç, F. (2008). *Hegel'in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş*. Phoeni Yayınevi, Ankara.
- Yalvaç, F. (2013). "Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler: Jeopolitik, Kapitalizm ve Devletler Sistemi", *Uluslararası İlişkiler*, 10 (38): 3-28.
- Yılmaz, S. (2013). "Jeopolitik ve Strateji", *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi*, 8: 74 – 77.
- Yılmaz, Z. (2015). "Helen Güneşi Batıyor, Roma Güneşi Doğuyor". Ağaoğulları (Ed.). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları, İstanbul, 153 – 196.
- Yiğittepe, L. (2022). *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramsal Analiz ve Teorik Yaklaşımlar*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Zabcı, F. (2015). "Aristoteles: Yüce Bir Amaç Olarak Siyaset". M.A. Ağaoğulları (Ed.). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları, İstanbul, 125 – 150.
- Zabcı, F. (2015). "Thomas Hobbes: Devlet Ya da "Ölümlü Tanrı"ya Övgü". M.A. Ağaoğulları (Ed.). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları, İstanbul, 427 – 456.
- Zabcı, F. (2015). Spinoza ve Locke: Siyasal Özgürleşmeden Bireysel Özgürlüğe". M.A. Ağaoğulları (Ed.). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları, İstanbul, 457 – 514.

İNTERNET KAYNAKLARI

Altamimi, M. “What is Neom Project?”
https://www.thedailystrum.ca/2021/12/10/what-is-the-neom-project/?gad=1&gclid=Cj0KCQjwxYOiBhC9ARIsANiElfaz_XxGFUv08peUi8212NlTgY4pS15gynZHuLQ5mYQeqDTxxc90ezUaAsdwEALw_wcB (erişim tarihi: 10.04.2023).

Bozkurt, V. <http://www.isguc.org/?p=makale&id=87&cilt=2&sayi=1&yil=2000> (erişim tarihi: 10.04.2023).

Freedom House, <https://freedomhouse.org/issues/democracies-decline> (erişim tarihi: 10.04.2023).

Oxfam 2022 Eşitsizlik Öldürür Raporu, <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.kedv.org.tr/public/uploads/files/raporlar/Oxfam%202022%20E%C5%9Fitsizlik%20%C3%96ld%C3%BCr%C3%BCr%20Raporu/Oxfam%202022%20Es%CC%A7itsizlik%20O%CC%88ldu%CC%88ru%CC%88r%20Raporu.pdf> (erişim tarihi: 10.04.2023).

The New York Times, “Cambridge Analytica and Facebook: The Scandal and the Fallout So Far”, <https://www.nytimes.com/2018/04/04/us/politics/cambridge-analytica-scandal-fallout.html> (erişim tarihi: 10.04.2023).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 10.04.2023).

UN Human Development Report 1994, <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994> (erişim tarihi: 10.04.2023).

UNCTAD 2022 Dünya Yatırım Raporu, https://unctad.org/system/files/officialdocument/wir2022_en.pdf (erişim tarihi: 10.04.2023).

What is Neom? <https://www.neom.com/en-us/about> (erişim tarihi: 10.04.2023).

World Bank Blogs, <https://blogs.worldbank.org/opendata/number-poor-people-continues-rise-sub-saharan-africa-despite-slow-decline-poverty-rate> (erişim tarihi: 10.04.2023).

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Şule GÜZEL
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Muratpaşa Türk Telekom Anadolu Lisesi, Antalya, 2014
Lisans Diploması	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Muğla, 2019
Tezsiz Yüksek Lisans Diploması	
Dönem Proje Konusu	
Tezli Yüksek Lisans Diploması	
Yüksek Lisans Tez Konusu	Küreselleşme Sürecinde Devletin Jeopolitik Dönüşümü
Doktora Diploması	
Doktora Tez Konusu	
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Güzel, Ş. ve Öksüz, F. (2019). “Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Afrika”. S. Yılmaz (Ed.). <i>Bir Kuşak Bir Yol Projesi: Kavramlar, Aktörler, Uygulamalar</i>. Astana Yayınları, Ankara. “Çin’in Arktik Politikası: Paydaş mı Hissedar mı?” / 2022 https://www.ankasam.org/cinin-arktik-politikasi-paydas-mi-hissedar-mi/ ANKASAM	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi – Araştırmacı Yazar /2022
Projeler	Geç Olmadan İklim Elçileri Programı kapsamında Avrupa Birliği Elçileri Projesi ve İklim ve Sürdürülebilirlik Eğitimi / 2021

	Bahçeşehir Üniversitesi Hükümet ve Liderlik Okulu Sertifikası / 2021 122. Avrupa Birliği Sertifika Programı /2021 DMW (Dünya Diplomatlar Birliği) Türkiye ve İstanbul Arel Üniversitesi ortaklığında gerçekleştirilen Diplomasi Eğitimi Sertifika Programı / 2020 NATO tarafından desteklenen Türkiye’de Dezenformasyon Direnci İnşa Etmek Projesi Sertifikası / 2020 Güney Güvenlik Okulu (South Security School SSC – BAM) tarafından düzenlenen Bölgesel Krizler ve Türkiye Etkinliği Katılım Sertifikası / 2020
Çalıştığı Kurumlar	Antalya Yat Limanı – Ss. Nolu Akdeniz Yelkenli Yat. Mot. Taş. Koop. / 2018 /Müşteri Karşılama Ve Satış Danışmanlığı. Marmaris Vela Otel – Mcu Turizm Otelcilik Taşımacılık İnşaat Gıda İthalat Ve İhracat San. Ve Tic. Ltd. Şti. / 2017 / Müşteri Karşılama Ve Hizmet Desteği.